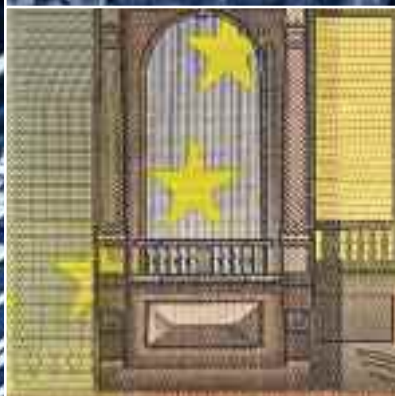

EIROPAS CENTRĀLĀ BANKA

EUROSISTĒMA

**CENU STABILITĀTE.
KĀPĒC TĀ
IR SVARĪGA?**

SATURS

Priekšvārds	5
Cenu stabilitāte.	
Kāpēc tā ir svarīga?	6
Kopsavilkums	6

I	I. nodaļa		11
	Ievads		

2	2. nodaļa		
	Īsumā par naudas vēsturi		15
	2.1. Naudas funkcijas		16
	2.2. Naudas veidi		18

3	3. nodaļa		
	Cenu stabilitātes nozīme		23
	3.1. Kas ir cenu stabilitāte?		24
	3.2. Inflācijas mērīšana		25
	3.3. Cenu stabilitātes priekšrocības		29

IELIKUMI

3.1. Inflācijas mērīšana – vienkāršs piemērs	26
3.2. Attiecība starp gaidāmo inflāciju un procentu likmēm – t.s. Fišera efekts	28
3.3. Hiperinflācija	31
3.4. Skaidrās naudas pieprasījums	32

4	4. nodaļa	
	Cenu attīstību ietekmējošie faktori	35
	4.1. Pārskats par to, ko var un ko nevar panākt monetārā politika	36
	4.2. Nauda un procentu likmes. Kā monetārā politika var ietekmēt procentu likmes?	38
	4.3. Kā procentu likmju pārmaiņas ietekmē patērētāju un uzņēmumu lēmumus par izdevumiem?	38
	4.4. Cenu attīstību īstermiņā noteicošie faktori	44
	4.5. Cenu attīstību ilgtermiņā noteicošie faktori	46

IELIKUMI

4.1. Kāpēc centrālās bankas var ietekmēt (<i>ex ante</i>) reālās procentu likmes? Neelastīgo cenu nozīme	39
4.2. Kā kopējā pieprasījuma pārmaiņas ietekmē saimniecisko aktivitāti un cenu attīstību?	40
4.3. Naudas kvantitātes teorija	47

5	5. nodaļa	
	ECB monetārā politika	49
	5.1. Īss vēsturisks pārskats	50
	5.2. Institucionālā struktūra	53
	5.3. ECB monetārās politikas stratēģija	57
	5.4. Eurosistēmas operacionālo pamatprincipu pārskats	71

IELIKUMI

5.1. Ceļš uz vienoto valūtu euro	51
5.2. Konverģences kritēriji	54
5.3. SPCI sagatavošana un īpatnības	60
5.4. Nodrošinājums pret deflāciju	61
5.5. ECB monetārās politikas vidēja termiņa ievirze	62
5.6. Reālie ekonomiskie un finanšu rādītāji	64
5.7. Euro zonas makroekonomiskās iespēju aplēses	66
5.8. Naudas rādītāji	67
5.9. ECB noteiktā apgrozībā esošās naudas daudzuma pieauguma atsauces vērtība	68

Terminu skaidrojums	74
Literatūra	76

PATEICĪBAS

Šī grāmata daudz guvusi no manu ECB kolēģu daudzajiem komentāriem un ieteikumiem – viņiem esmu ļoti pateicīgs. Vēlētos pateikties Eiropas Centrālo banku sistēmas Ārējo sakaru komitejas un Ekspertu padomes locekļiem, kolēģiem no ECB Valodu nodaļas, Oficiālo publikāciju un bibliotēkas nodaļas un Preses un informācijas nodaļas, H. Ānertam (*H. Ahnert*), V. Bīram (*W. Bier*), D. Blenkam (*D. Blenck*), Dž. Kuvrī (*J. Cuvry*), G. Dešampam (*G. Deschamps*), L. Dragomirai (*L. Dragomir*), S. Ejerskovam (*S. Ejerskov*), G. Faganam (*G. Fagan*), A. Ferando (*A. Ferrando*), L. Feraram (*L. Ferrara*), S. Kēningam (*S. Keuning*), H. J. Klekersam (*H. J. Klöckers*), D. Lindenlaubam (*D. Lindenlaub*), A. Lojščovai (*A. Lojschova*), K. Mazuham (*K. Masuch*), V. Moderijam (*W. Modery*), P. Mato (*P. Moutot*), A. Peidžam (*A. Page*), H. Pillam (*H. Pill*), K. Pronkai (*C. Pronk*), B. Rofijai (*B. Roffia*), K. Rodžersam (*C. Rogers*), P. Sandarsam (*P. Sandars*), D. Šakisai (*D. Schackis*), H. J. Šleseram (*H. J. Schlösser*), Dž. Vitalem (*G. Vitale*) un K. Zilioli (*C. Zilioli*).

Dīters Gerdesmeiers (*Dieter Gerdesmeier*)

Frankfurtē pie Mainas 2009. gada aprīlī

PRIEKŠVĀRDS

Žans Klods Trišē
(Jean-Claude Trichet)

Vairāk nekā 320 miljoniem cilvēku 16 Eiropas valstīs ir viena kopējā valūta – euro. Eiropas Centrālās bankas (ECB) Padome ir atbildīga par vienotu monetāro politiku šajās valstīs, kuras kopā dēvē par euro zonu. Eurosistēmai, ko veido ECB un euro zonas valstu nacionālās centrālās bankas (NCB), Eiropas Kopienas dibināšanas līgumā noteikts skaidrs uzdevums – tās galvenais mērķis ir cenu stabilitātes saglabāšana euro zonā. Citiem vārdiem sakot, ECB Padome ir pilnvarota saglabāt euro pirktspēju. Šis uzdevums atspoguļo sabiedrībā valdošu vienprātīgu uzskatu, ka, saglabājot cenu stabilitāti, monetārā politika būtiski veicina noturīgu izaugsmi, ekonomisko labklājību un palīdz radīt jaunas darba vietas.

Lai Eurosistēma varētu īstenot savas pilnvaras, tai nodrošināta neatkarība. Turklāt Padome ir izvēlējusies un publiskojusi savu monetārās politikas stratēģiju cenu stabilitātes nodrošināšanai un īsteno savu vienoto monetāro politiku, pamatojoties uz efektīviem un labi funkcionējošiem darbības principiem. Īsumā – Eurosistēmai ir visi līdzekļi un prasmes, kas nepieciešamas veiksmīgas monetārās politikas īstenošanai.

Kā ikvienai nozīmīgai un neatkarīgai institūcijai modernā sabiedrībā Eurosistēmai jābūt tuvu sabiedrībai un tai vajadzīga Eiropas pilsoņu izpratne. Tāpēc būtiski, lai Eurosistēmas pilnvaras un politika tiktu izskaidrota plašai auditorijai. Šīs grāmatas mērķis ir sniegt plašu, taču viegli saprotamu pārskatu par to, kāpēc cenu stabilitāte ir tik būtiska, lai nodrošinātu noturīgu labklājību, un kā ECB monetārā politika pielāgota šā uzdevuma īstenošanai.

Žans Klods Trišē (Jean-Claude Trichet)
Eiropas Centrālās bankas prezidents

CENU STABILITĀTE.

KOPSAVILKUMS

Eiropas Kopienas dibināšanas līgums nosaka Eurosistēmas¹ (ko veido Eiropas Centrālā banka (ECB) un to valstu nacionālās centrālās bankas, kas pieņēmušas euro kā savu valūtu) galveno uzdevumu – saglabāt cenu stabilitāti. Ir pietiekams ekonomiskais pamats uzskatīt šo uzdevumu par Eurosistēmas galveno mērķi. Tas atspoguļo mācības, ko devusi agrākā pieredze, un to ir apstiprinājusi ekonomikas teorija un empīriskie pētījumi, kas norāda, ka, uzturot cenu stabilitāti, monetārā politika sniedz ievērojamu ieguldījumu vispārējās labklājības izaugsmē, t.sk. veicina augstu saimniecisko aktivitāti un nodarbinātības līmeni.

Ņemot vērā cenu stabilitātes vispāratzītās priekšrocības, uzskatām, ka ir būtiski izskaidrot – un īpaši jaunajai paaudzei – to, cik svarīga ir cenu stabilitāte, kā to vislabāk panākt un kā tās nodrošināšana veicina Eiropas Savienības plašāko ekonomisko mērķu sasniegšanu.

Cenu stabilitātes priekšrocības, kā arī inflācijas un deflācijas radītās izmaksas cieši saistītas ar naudu un tās funkcijām. Tāpēc 2. nodaļā aplūkotas naudas funkcijas un naudas vēsture. Šajā nodaļā izskaidrots, ka beznaudas pasaulē, t.i., prečmaiņas ekonomikā, ar preču un pakalpojumu apmaiņu saistītās izmaksas (piemēram, informācijas apmaiņas, meklēšanas un transporta izmaksas) būtu ļoti lielas. Tajā parādīts, ka nauda palīdz panākt efektīvāku preču apmaiņu, tādējādi veicinot visu patērētāju labklājību. Tālāk sīkāk aplūkota naudas loma un trīs galvenās funkcijas. Nauda ir maiņas un vērtību uzkrāšanas līdzeklis, kā arī novērtējuma vienība. Laika gaitā dažādās sabiedrībās izmantotie konkrētie naudas veidi ir mainījušies. Par īpaši svarīgu var uzskatīt preču naudu, metāla naudu, papīra naudu un elektronisko naudu. Īsumā aplūkotas un izskaidrotas svarīgākās norises naudas vēsturē.

¹ Termins "Eurosistēma" nav atrodams ne Eiropas Kopienas dibināšanas līgumā, ne Eiropas Centrālo banku sistēmas (ECBS) un Eiropas Centrālās bankas (ECB) Statūtos, kur runāts par ECBS (kas ietver ECB un visu dalībvalstu nacionālās centrālās bankas (NCB)) mērķiem un uzdevumiem. Taču, kamēr visas dalībvalstis nav ieviesušas euro, šie noteikumi par ECBS mērķiem un uzdevumiem uz tām neattiecas. Tāpēc ierasts runāt par Eurosistēmu, t.i., ECB un to dalībvalstu NCB, kuras ieviesušas euro. Šā termina lietošanu atbalsta arī ECB Padome.

KĀPĒC TĀ IR SVARĪGA?

3. nodaļā sīkāk aplūkota cenu stabilitātes nozīme. Tajā skaidrots, ka inflācija un deflācija ir ekonomiskas parādības, kam var būt nopietna negatīva ietekme uz tautsaimniecību. Nodaļas sākumā sniegta šo jēdzienu definīcija. Inflāciju definē kā vispārēju preču un pakalpojumu cenu pieaugumu ilgstošā laika posmā, kas izraisa naudas vērtības krišanos un attiecīgi tās pirktspējas mazināšanos. Deflācija nozīmē vispārējā cenu līmeņa kritumu ilgstošā laika posmā.

Tālāk īsumā raksturotas dažas ar inflācijas mērīšanu saistītas problēmas, bet pēc tam aplūkotas cenu stabilitātes priekšrocības. Cenu stabilitāte veicina augstāku dzīves līmeni, mazinot neskaidrību par vispārējo cenu attīstību un tādējādi uzlabojot cenu mehānisma caurredzamību. Patērētājiem un uzņēmumiem vieglāk konstatēt cenu pārmaiņas, kas neaptver visas preces (t.s. relatīvās cenu pārmaiņas). Turklāt cenu stabilitāte veicina vispārējo labklājību, samazinot procentu likmēs ietvertās riska prēmijas, novēršot inflācijas risku ierobežojošo darījumu nepieciešamību un mazinot nodokļu sistēmu un sociālās apdrošināšanas sistēmu deformējošo ietekmi. Visbeidzot, cenu stabilitāte novērš bagātības un ar to saistīto ienākumu nepamatotu sadali, kas var notikt, piemēram, inflācijas dēļ sarūkot nominālo prasījumu (ietaupījumu banku noguldījumu veidā, valdības obligāciju, nominālās darba samaksas) reālajai vērtībai. Reālās bagātības un ienākumu ievērojama vērtības mazināšanās augstas inflācijas dēļ var izraisīt sociālu neapmierinātību un politisku nestabilitāti. Apkopojot var teikt, ka, uzturot cenu stabilitāti, centrālās bankas palīdz sasniegt plašākus ekonomiskos mērķus, tādējādi veicinot vispārējo politisko stabilitāti.

4. nodaļā aplūkoti cenu attīstību noteicošie faktori. Nodaļas sākumā sniegts īss pārskats par monetārās politikas lomu un ierobežojumiem, tālāk skaidrots, kā centrālā banka var ietekmēt īstermiņa procentu likmes. Centrālajai bankai ir monopols tādās jomās kā apgāde ar banknotēm un noguldījumi centrālajā bankā. Tā kā bankām, lai apmierinātu klientu vajadzības, nepieciešamas banknotes, un tām jāpilda obligāto rezervju prasības (t.i., jāveic noguldījumi centrālajās bankās), tās parasti lūdz kredītu no centrālās bankas. Centrālā banka var noteikt bankām izsniegto aizdevumu procentu likmi, kas vēlāk ietekmē pārējās tirgus procentu likmes.

Tirgus procentu likmju pārmaiņas ietekmē mājsaimniecību un uzņēmumu lēmumus saistībā ar tēriņiem un tādējādi galu galā arī saimniecisko aktivitāti un inflāciju. Tā, piemēram, augstāku procentu likmju gadījumā ieguldīt naudu kļūst dārgāk, tāpēc ieguldījumu izdevumi attiecīgi sarūk. Turklāt kopumā šādā situācijā kļūst izdevīgāk krāt un patēriņa pieprasījumam ir tendence samazināties. Tāpēc normālos apstākļos var gaidīt, ka procentu likmju kāpums izraisīs patēriņa un ieguldījumu izdevumu sarukumu, kam, citiem apstākļiem nemainoties, galu galā vajadzētu mazināt inflācijas spiedienu. Lai gan monetārajai politikai var būt zināma ietekme uz reālo aktivitāti, šī ietekme ir tikai pārejoša un nav ilgstoša. Taču monetārajai politikai ir ilgstoša ietekme uz cenu attīstību un rezultātā – inflāciju.

CENU STABILITĀTE.

Saskaņā ar ECB stratēģiju monetārās politikas lēmumi pamatojas uz visaptverošu cenu stabilitātes risku analīzi.

Šajā nodaļā detalizēti aplūkoti faktori, kas nosaka inflācijas procesu īsākā laika posmā. Samērā vienkāršs modelis, kas raksturo kopējā piedāvājuma un kopējā pieprasījuma jēdzienu, liecina, ka ir vairāki ekonomiskie faktori, kas īstermiņā var izraisīt cenu līmeņa pārmaiņas, t.sk. patēriņa un ieguldījumu palielināšanos, valdības budžeta deficīta pieaugumu un neto eksporta kāpumu. Turklāt augstākas izejvielu cenas (piemēram, enerģijas cenas) vai darba samaksas pieaugums, kam neseko atbilstošs darba ražīguma kāpums, var izraisīt pieaugošu inflācijas spiedienu.

Ņemot vērā minētos faktoros, īpaši tiek uzsvērts, ka ar monetārās politikas palīdzību nav iespējams pilnībā kontrolēt īstermiņa cenu attīstību. Taču nodaļā izskaidrots arī tas, ka ilgtermiņa perspektīvā inflācija ir monetāra parādība. Tāpēc nav noliedzams, ka monetārā politika, reaģējot uz cenu stabilitātes riskiem, var kontrolēt inflāciju vidējā termiņā un ilgtermiņā.

Pēdējā nodaļā sniegts īss ECB monetārās politikas raksturojums. Vispirms sīkāk aplūkots process, kura rezultātā tika izveidota Ekonomikas un monetārā savienība, tālākās sadaļas iepazīstina ar vienotas monetārās politikas institucionālo struktūru, ECB monetārās politikas stratēģiju un Eurosistēmas izmantotajiem monetārās politikas instrumentiem. Lai precīzāk raksturotu Eurosistēmas mērķi nodrošināt cenu stabilitāti saskaņā ar Līguma prasībām, ECB Padome 1998. gadā nāca klajā ar šādu kvantitatīvu definīciju: "Euro zonas valstīs cenu stabilitāti izsaka kā saskaņotā patēriņa cenu indeksa (SPCI) gada pieaugumu, kas ir mazāks par 2%. Cenu stabilitāte jānodrošina vidējā termiņā."

2003. gada maijā Padome sniedza tālāku skaidrojumu, ka šīs definīcijas ietvaros tās mērķis ir vidējā termiņā saglabāt inflāciju "zemāku par 2%, bet tuvu šai robežai".

KĀPĒC TĀ IR SVARĪGA?

Īstenojot ECB stratēģiju, tās monetārās politikas lēmumi balstīti uz vispusīgu cenu stabilitātes risku analīzi. Šīs analīzes pamatā ir divas savstarpēji papildinošas pieejas cenu attīstības noteikšanai. Pirmās mērķis ir novērtēt īstermiņa un vidēja termiņa faktorus, kas nosaka cenu attīstību, īpašu uzmanību pievēršot reālajai saimnieciskajai darbībai un finanšu nosacījumiem tautsaimniecībā. Tā ņem vērā, ka cenu attīstību šajā periodā ļoti ietekmē preču, pakalpojumu un ražošanas faktoru (t.i., darbaspēka un kapitāla) tirgu piedāvājuma un pieprasījuma mijiedarbība. ECB to dēvē par ekonomisko analīzi. Otrā pieeja, ko dēvē par monetāro analīzi, vērsta uz tālāku perspektīvu un izmanto ilgtermiņa sakarību starp apgrozībā esošās naudas daudzumu un cenām. Monetāro analīzi galvenokārt izmanto, lai no ekonomiskās analīzes izrietošos īstermiņa un vidēja termiņa monetārās politikas rādītājus pārbaudītu vidēja termiņa un ilgtermiņa perspektīvā.

Pamatojoties uz šo novērtējumu, ECB Padome lemj par īstermiņa procentu likmēm, lai nodrošinātu inflācijas un deflācijas spiediena neitralizāciju un cenu stabilitātes saglabāšanu vidējā termiņā.

IEVADS

Sabiedriskās domas aptaujās par vispārējiem ekonomiskajiem apstākļiem Eiropas pilsoņi parasti pauž vēlēšanos dzīvot vidē bez inflācijas vai deflācijas. Eiropas Kopienas dibināšanas līgums pilnvarojis Eurosistēmu uzturēt cenu stabilitāti. Tam ir labs ekonomiskais pamatojums. Gan vēsturē gūtā pieredze, gan ekonomikas teorija un empīriskie pētījumi liecina, ka, uzturot cenu stabilitāti, monetārā politika sniedz vislielāko ieguldījumu vispārējās labklājības veicināšanā, t.sk. veicina augstu saimniecisko aktivitāti un nodarbinātības līmeni.

IEVADS

Ņemot vērā cenu stabilitātes vispāratzītās priekšrocības, svarīgi, lai ikviens, īpaši jaunā paaudze, saprastu, kāda nozīme ir cenu stabilitātei un kā to vislabāk sasniegt, un apzinātos, kā stabilu cenu uzturēšana veicina Eiropas Savienības plašāko ekonomisko mērķu sasniegšanu. Šai grāmatai ir vairākas nodaļas. Katra satur pamatinformāciju, un nepieciešamības gadījumā tās izmantojamas kā atsevišķs uzziņas materiāls. Taču 4. un 5. nodaļa ir sarežģītākas par pirmajām nodaļām. Tāpēc, lai pilnībā izprastu 5. nodaļu, vispirms uzmanīgi jāizlasa 3. un īpaši – 4. nodaļa. Atsevišķi specifiski jautājumi sīkāk apskatīti papildu ielikumos.

Cenu stabilitātes priekšrocības un inflācijas un deflācijas radītās izmaksas cieši saistītas ar naudu un tās funkcijām. Tāpēc 2. nodaļa veltīta naudas funkcijām un naudas vēsturei. Nodaļā paskaidrots, ka beznaudas pasaulē, t.i., prečmaiņas ekonomikā, ar preču un pakalpojumu apmaiņu saistītās darījumu izmaksas ir augstas. Tajā arī parādīts, ka nauda palīdz panākt efektīvāku preču apmaiņu, tādējādi veicinot patērētāju labklājību. 2.1. sadaļā sīkāk aplūkota naudas loma un pamatfunkcijas. Laika gaitā dažādās sabiedrībās izmantotie naudas veidi ir mainījušies. Vēsturiskās attīstības galvenie posmi īsumā raksturoti un izskaidroti 2.2. sadaļā.

3. nodaļā apskatīta cenu stabilitātes nozīme. Vispirms definēts inflācijas un deflācijas jēdziens (3.1. sadaļa). Īsai sadaļai, kurā aplūkoti jautājumi par inflācijas mērīšanu (3.2. sadaļa), seko sīkāks skaidrojums par cenu stabilitātes priekšrocībām un pretēji – inflācijas (vai deflācijas) negatīvajām sekām (3.3. sadaļa).

4. nodaļā apskatīti cenu attīstību noteicošie faktori. Pēc īsa vispārēja pārskata (4.1. sadaļa) seko pētījums par monetārās politikas ietekmi uz procentu likmēm (4.2. sadaļa). Pēc tam parādīts, kā procentu likmju pārmaiņas ietekmē mājsaimniecību un uzņēmumu lēmumus par tēriņiem (4.3. sadaļa). Nākamajā sadaļā aplūkoti faktori, kas īstermiņā virza inflācijas procesu (4.4. sadaļa). Īpaši uzsvērtas, ka monetārā politika nav vienīgā, kas nosaka īstermiņa cenu attīstību, jo šādā laika periodā inflāciju var ietekmēt arī vairāki citi ekonomiski faktori. Taču tiek atzīts, ka monetārā politika kontrolē inflāciju ilgtermiņā (4.5. sadaļa).

Pēdējā nodaļā sniegts īss ECB monetārās politikas raksturojums. Vispirms aplūkots Ekonomikas un monetārās savienības izveides process (5.1. sadaļa), nākamās sadaļas iepazīstina ar vienotās monetārās politikas institucionālo struktūru (5.2. sadaļa), ECB monetārās politikas stratēģiju (5.3. sadaļa) un Eurosistēmas operacionālajiem pamatprincipiem (5.4. sadaļa).

Sīkāku informāciju sk. "Terminu skaidrojumā" un literatūras sarakstā grāmatas beigās.

Šajā grāmatā ir vairākas nodaļas. Katra nodaļa satur pamatinformāciju, un pēc nepieciešamības var tikt izmantota atsevišķi.

ĪSUMĀ PAR NAUDAS VĒSTURI

2.

Nauda ir neatņemama mūsdienu dzīves sastāvdaļa. Šajā nodaļā mēģināsim atbildēt uz jautājumiem, kas ir nauda, kāpēc mums tā vajadzīga, kāpēc nauda tiek pieņemta un cik ilgi tā pastāvējusi.

2.1. sadaļā izskaidrotas naudas funkcijas.

2.2. sadaļā sniegts pārskats par dažādajām precēm, kas vēsturiski pildījušas naudas lomu.

2.1. Naudas funkcijas

2.2. Naudas veidi

2.1. NAUDAS FUNKCIJAS

Kas ir nauda? Ja mums jādefinē, kas šodien ir nauda, vispirms iedomājamies banknotes un monētas. Šie aktīvi tiek uzskatīti par naudu, jo tie ir likvīdi. Tas nozīmē, ka tie tiek pieņemti un tos jebkurā laikā var izmantot par norēķinu līdzekli. Kaut arī banknotes un monētas neapstrīdami pilda šo funkciju, mūsdienās ir arī vairāki citi aktīvi, kas ir ļoti likvīdi un ko viegli var pārvērst skaidrā naudā vai izmantot, lai maksājumu veikšanas izmaksas būtu ļoti zemas. Tādi ir, piemēram, noguldījumi uz nakti un daži citi banku noguldījumu veidi.² Tāpēc arī šie instrumenti ir ietverti naudas jeb t.s. plašās naudas definīcijā.

Laika gaitā dažādie naudas veidi būtiski mainījušies. Papīra nauda un banku noguldījumi nav pastāvējuši vienmēr. Tāpēc būtu lietderīgi naudas jēdzienu definēt plašāk. Naudu var uzskatīt par īpašu precī, kas pilda dažas noteiktas pamatfunkcijas. Proti, tai jākalpo par maiņas vai vērtību uzkrāšanas līdzekli, kā arī par novērtējuma vienību. Tāpēc bieži vien saka: "Nauda ir tas, ko nauda dara."

Lai šīs funkcijas labāk ilustrētu, iedomāsimies, kā cilvēkiem nācās veikt darījumus, kamēr vēl nebija naudas. Bez naudas cilvēkiem vajadzēja apmainīties ar precēm un pakalpojumiem tieši, veicot prečmaiņas darījumus. Kaut gan šādā "prečmaiņas ekonomikā" iespējama zināma darba dalīšana, pastāv praktiski ierobežojumi un jebkura preču apmaiņa saistīta ar ievērojamām t.s. darījumu izmaksām.

² Noguldījumi uz nakti ir līdzekļi, kas tūlīt pieejami darījumu veikšanai. Jāpiebilst, ka elektroniskā nauda priekšsamaksas kartēs arī ir noguldījumi uz nakti.

NAUDAS VĒSTURI

Acīmredzamākais prečmaiņas ekonomikas trūkums ir tas, ka vienmēr jāatrod darījuma partneris, kuram būtu vajadzīga tieši tā prece vai pakalpojums, ko jūs piedāvājat, un kurš pretī piedāvā jums vajadzīgo precī vai pakalpojumu. Citiem vārdiem sakot, lai veiksmīgi notiktu prečmaiņas darījums, nepieciešams, lai būtu vēlmju savstarpēja saskaņa. Piemēram, ja maiznieks vēlētos, lai par pāris klaipiem maizes frizieris viņam apgriež matus, viņam jāatrod frizieris, kurš būtu ar mieru par savu pakalpojumu pretī saņemt šos maizes klaipus. Taču, ja frizierim tā vietā būtu nepieciešams korpju pāris, viņam būtu jāgaida, līdz kāda korpju veikala īpašnieks gribētu apgriezt matus apmaiņā pret korpēm. Tāpēc šāda maiņas ekonomika ietvertu būtiskas izmaksas saistībā ar atbilstoša darījuma partnera meklēšanu, gaidīšanu un krājumu veidošanu.

Nauda kā maiņas līdzeklis

Lai izvairītos no prečmaiņas ekonomikas radītajām neērtībām, vienu no precēm var lietot kā maiņas līdzekli. Šādu primitīvu naudas veidu, ko izmanto kā maiņas līdzekli, dēvē par preču naudu. Pirmajā mirklī var šķist, ka vienas preces apmaiņa pret naudu un naudas tālāka apmaiņa pret citu precī tikai vēl vairāk sarežģīt darījumus. Tomēr iedziļinoties kļūst skaidrs, ka vienas preces izmantošana par maiņas līdzekli būtiski atvieglo procesu, jo abpusēja vēlmju sakritība vairs nav preču un pakalpojumu apmaiņas priekšnoteikums. Pats par sevi saprotams, ka, lai kāda prece pildītu naudas lomu, attiecīgajā tautsaimniecībā tai jābūt pieņemtai par maiņas līdzekli, vienalga, vai to nosaka tradīcija, brīva vienošanās vai likums.

Vienlaikus saprotams, ka precēm, ko izmanto par maiņas līdzekli, jāpiemīt dažām konkrētām tehniskām īpašībām. Proti, precēm, ko lieto kā preču naudu, jābūt ērti pārnēsājamām, izturīgām, dalāmām, un to kvalitātei jābūt viegli pārbaudāmai. Ja raugāties vairāk no ekonomiskā viedokļa, naudai, protams, jābūt retai precei, jo tikai retām precēm ir pozitīva vērtība.

Nauda kā vērtību uzkrāšanas līdzeklis

Ja prece, kas tiek izmantota par naudu, laika gaitā nezaudē savu vērtību, to var uzglabāt ilgāku laiku. Tas ir īpaši lietderīgi, jo ļauj nošķirt pārdošanu no pirkšanas. Šajā gadījumā nauda veic svarīgo vērtību uzkrāšanas funkciju.

Tāpēc precēm, kas vienlaikus ir arī vērtību uzkrāšanas līdzeklis, ir priekšrocības salīdzinājumā ar tām precēm, ko lieto tikai par maiņas līdzekli. Minēsim piemēru. Tādas preces kā ziedus vai tomātus principā varētu izmantot par maiņas līdzekli. Taču tie nederētu kā vērtību uzkrāšanas līdzeklis, tāpēc tos, visticamāk, neizmanto par naudu. Tāpēc, ja šī naudas funkcija pilnībā netiks pildīta (piemēram, ja prece, ko izmanto par naudu, laika gaitā zaudēs savu vērtību), cilvēki vērtību uzkrāšanas mērķiem izmantos citas preces vai aktīvus vai – ārkārtas gadījumos – pat atgriezīsies pie prečmaiņas darījumiem.

Nauda var kalpot par maiņas vai vērtību uzkrāšanas līdzekli, kā arī par norēķinu vienību.

Nauda kā novērtējuma vienība

Vienlīdz svarīga ir naudas kā novērtējuma vienības funkcija. Atgriezīsimies pie iepriekšējā piemēra. Pat ja problēma ar vēlmju sakritību pārvarēta, cilvēkiem vēl būtu jānosaka, kāda ir pareizā maiņas attiecība, piemēram, maizei un matu griezumam vai matu griezumam un korpēm. Šādas "maiņas attiecības", piemēram, noteikts skaits maizes klaipu par matu apgriešanu, dēvē par relatīvajām cenām vai tirdzniecības nosacījumiem. Tirgū relatīvā cena būtu jānosaka katram preču un pakalpojumu pārim, un, protams, katram preču maiņas darījumos iesaistītajam cilvēkam būtu jāzina visa informācija par visu preču tirdzniecības nosacījumiem. Viegli pamanīt, ka starp divām precēm pastāv tikai viena relatīvā cena, bet starp trim precēm – tikai trīs relatīvās cenas (proti, maize pret matu griezumu, matu griezums pret korpēm un maize pret korpēm). Taču starp 10 precēm pastāv jau 45 relatīvās cenas, un, ja ir 100 preču, relatīvo cenu skaits sasniedz 4 950.³ Tāpēc, jo vairāk preču tiek mainīts, jo grūtāk aptvert informāciju par visiem iespējamajiem "maiņas kursiem". Tātad tirdzniecības nosacījumu informācijas apkopošana un atcerēšanās rada lielas izmaksas prečmaiņas ekonomikas dalībniekiem, kas, palielinoties apmaināmo preču daudzumam, nesamērīgi pieaug. Šos resursus efektīvāk var izmantot citos veidos, ja viena no esošajām precēm tiktu izmantota par vērtējuma vienību (t.s. *numeraire*). Šajā gadījumā visu preču vērtību varētu izteikt attiecībā pret šo *numeraire*, tādējādi cenu daudzumu, ko patērētājiem nāktos apzināt un iegaumēt, varētu ievērojami samazināt.⁴ Tāpēc, ja

visas cenas izteiktu naudā, tas jūtamī atvieglotu darījumus. Runājot vispārīgāk, ne vien preču, bet arī jebkura aktīva cenu var izteikt naudā. Tādējādi katrā valūtas zonā visi tautsaimniecības dalībnieki aprēķinātu, piemēram, izmaksas, cenas, algas, ienākumus utt., vienās un tajās pašās naudas vienībās. Tieši tāpat kā iepriekš aplūkoto naudas funkciju gadījumā – jo mazāk stabila un uzticama ir naudas vērtība, jo grūtāk naudai pildīt šo svarīgo funkciju. Tādējādi vispārpieņemta un uzticama novērtējuma vienība veido stabilu pamatu cenu un izmaksu aprēķiniem, palielinot caurredzamību un uzticamību.

2.2. NAUDAS VEIDI

Laika gaitā to preču īpašības, kas pilda naudas funkcijas, ir mainījušās. Vispāratzīts ir tas, ka bieži vien precēm kā primārā attīstītās funkcija, kas būtiski atšķīrās no šo preču sākotnējā lietojuma mērķa. Šķiet, preces tika izraudzītas par naudu tad, ja tās bija viegli un ērti glabājamas, tām bija augsta vērtība un samērā mazs svars, kā arī tās bija viegli pārnēsājamas un izturīgas. Šīs daudzu iekārotās preces bija viegli apmainīt pret citām precēm, tāpēc tās tika pieņemtas par naudu. Tātad naudas evolūcija atkarīga no vairākiem faktoriem, piemēram, tirdzniecības relatīvās nozīmes un tautsaimniecības attīstības stadijas.

Preču nauda

Daudzi dažādi priekšmeti kalpojuši par preču naudu, t.sk. Amerikas indiāņu *wampum* (no gliemežvākiem darinātas krelles), *cowries* (koši krāsoti gliemežvāki) Indijā, vaļu zobi Fidži, tabaka pirmajās Ziemeļamerikas kolonijās, lieli akmens diskī Japas salā Klusajā okeānā, kā arī cigaretes un alkoholiskie dzērieni Vācijā pēc 2. pasaules kara.

³ Runājot vispārīgāk, n precēm atbilst $\frac{n \times (n-1)}{2}$ relatīvās cenas.

⁴ Proti, līdz $n - 1$ absolūtajām cenām.

NAUDAS VĒSTURI

Metāla nauda

Ieviešot metāla naudu, senās sabiedrības centās atrisināt problēmas, kas saistītas ar bojājošos preču izmantošanu par naudu. Nav precīzi zināms, kad un kur pirmo reizi izmantota metāla nauda. Taču zināms, ka metāla naudu lietoja Āzijā ap 2000. g. pr. Kr., lai gan tolaik naudas svars, domājams, vēl nebija standartizēts un valdnieki nebija apstiprinājuši tās vērtību. Par preču naudu sāka izmantot zelta vai sudraba gabalus un stieņus, jo tie bija viegli pārvadājami, nebojājās un bija samērā viegli dalāmi. Turklāt tos bija iespējams pārkausēt rotaslietu izgatavošanai.

Metāla monētas

Eiropieši bija vieni no pirmajiem, kas sāka izgatavot standartizētas un apstiprinātas metāla monētas. Grieķi ieviesa sudraba monētas ap 700. g. pr. Kr. – Egina (595. g. pr. Kr.), Atēnas (575. g. pr. Kr.) un Korinta (570. g. pr. Kr.) bija pirmās Grieķijas pilsētvalstis, kas izgatavoja savas monētas. Atēnu drahmas (*drachma*) – monētas, kas slavēta ar to, ka uz tās bija attēlota leģendārā pūce, – sudraba saturs saglabājās nemainīgs gandrīz 400 gadu. Tāpēc grieķu monētas tika plaši lietotas (vēl plašāk tās izplatījās Aleksandra Lielā darbības rezultātā), un tās atrastas arheoloģiskajos izrakumos teritorijā no Spānijas līdz pat mūsdienu Indijai. Romieši, kas pirms tam par naudu izmantoja lietošanai neērtos bronzas stieņus, t.s. *aes signatum*, pieņēma grieķu jaunievedumu – lietot oficiāli apstiprinātas monētas – un bija pirmie, kas ieviesa bimetāla sistēmu, izmantojot gan sudraba monētas (*denarius*), gan zelta monētas (*aureus*).

Imperatora Nerona valdīšanas laikā I. gs. cēlmetāla saturs monētās samazinājās, jo imperatora naudas kaltuvēs zeltu un sudrabu aizvien vairāk sāka aizstāt ar sakausējumiem, lai tādējādi segtu

impērijas milzu deficītu. Monētu patiesajai vērtībai samazinoties, preču un pakalpojumu cenas sāka pieaugt. Tam sekoja vispārējs cenu kāpums, kas, iespējams, veicināja Rietumromas impērijas krišanu. Stabilākais Austrumromas impērijas solīds (*solidus*), ko 4. gs. ieviesa Konstantīns Lielais, saglabāja savu sākotnējo svaru un cēlmetāla saturu līdz pat II. gs. vidum, tādējādi izpelnoties nozīmīgākās starptautiskās tirdzniecības monētas reputāciju vairāk nekā piecu gadsimtu garumā. Bizantijas grieķu monētas tika izmantotas kā starptautiska nauda, un arheologi tās atraduši pat tik attālā reģionā kā Mongolijas Altajs. Taču II. gs. vidū Bizantijas impērijas monetārā ekonomika sabruka un to aizstāja jauna sistēma, kas pastāvēja visu 12. gs. līdz brīdim, kad krustnešu iebrukums Konstantinopolē 1204. gadā izērmēja grieķu un romiešu monētu vēstures beigas.

Tomēr grieķi un romieši bija ieviesuši monētu lietošanas tradīciju un monētu izgatavošanas tehniskos paņēmienus plašā ģeogrāfiskā teritorijā. Lielāko viduslaiku daļu kā maksāšanas līdzeklis galvenokārt tika izmantotas vietējā kaluma zelta un sudraba monētas, kaut gan arvien plašāk tika lietotas arī vara monētas. 793. gadā Kārlis Lielais reformēja un standartizēja franku monetāro sistēmu, ieviešot monetāro standartu, saskaņā ar kuru viena franku sudraba mārciņa (408 g) atbilda 20 šiliņiem vai 240 pensiem, – šis standarts Lielbritānijā un Īrijā bija spēkā līdz pat 1971. gadam.

Pēc Konstantinopoles krišanas 1252. gadā Itālijas tirgotāju pilsētvalstis Dženova un Florence ieviesa zelta monētas: dženovīnu (*genoin*) Dženovā un florīnu (*fiorina; florin*) Florencē. 15. gs. tās aizstāja Venēcijas dukāts (*ducato*).

Daudz dažādu priekšmetu ir kalpojuši par preču naudu, piemēram, koši krāsotas gliemežnīcas.

Papīra naudu sāka lietot ķīnieši laikā ap mūsu ēras 800. gadu un turpināja lietot vairākus simtus gadu.

Papīra nauda

Papīra naudu pirmie sāka lietot ķīnieši imperatora Hinsuna laikā ap 800. gadu un turpināja to lietot vairākus gadsimtus. Šai papīra naudai nebija nekādas preces vērtības, un tā bija nauda tikai ar imperatora rīkojumu – t.s. dekrēta nauda (t.i., nauda bez patiesas vērtības). Papīra nauda visplašāk bija izplatīta Ķīnā ap 1000. gadu, taču ap 1500. gadu, kad pēc mongoļu iebrukuma Ķīnas sabiedrībā sākās pagrimums, tā tika aizmirsta.

Parādzīmes

Tomēr tirdzniecība ar attālākiem reģioniem bija apgrūtināta, jo vērtību bija iespējams glabāt tikai precēs un monētās. Itālijas pilsētvalstis bija pirmās, kas kā norēķinu līdzekli ieviesa parāda apliecinājumus ("parādzīmes" vai "apmaiņas vekselus").

Tirgotāji šīs parādzīmes ņēma līdzī ceļojumos, lai mazinātu aplaupīšanas risku. Apliecinājumā bija norādīts aizdevējs un parādnieks, norādīts norēķinu datums un zelta vai sudraba daudzums. Drīz vien tirgotāji baņķieri sāka tirgoties ar šīm parādzīmēm. Pirmās liecības par šādu darījumu datētas ar 1156. gadu.

Parādzīmes joprojām izmantoja galvenokārt itāļu tirgotāji, un līdz pat Trīsdesmitgadu karam dominējošā bija bimētāla sistēma. Kara izraisītā ekonomiskā sajukuma dēļ valdnieki, piemēram, Zviedrijas karaļi, sāka dot priekšroku papīra naudai. Pēc tam papīra naudu ieviesa Anglijas Banka (1694. gadā) un Francijas *Banque générale* (1716. gadā). Papīra dekrēta naudas parādīšanās Eiropā iezīmēja jaunas ēras sākumu naudas evolūcijā.

Dekrēta naudas sistēmas izveide un regulēšana katrā valstī bija attiecīgās valsts valdības pienākums, bet citu sabiedrisko vai privāto institūciju, piemēram, centrālo banku un finanšu sistēmu, loma nacionālās valūtas veiksmīgas darbības nodrošināšanā kļuva arvien nozīmīgāka.

Zelta standarts

Kopš dekrēta naudas ieviešanas aptuveni pirms diviem gadsimtiem monetārajā sistēmā notikušas lielas pārmaiņas. Papīra nauda bija un joprojām ir likumīgs maksāšanas līdzeklis tikai saskaņā ar kompetentas iestādes lēmumu. Tā tika emitēta noteiktās nacionālās valūtas vienībās, un tai bija skaidri noteikta nominālvērtība. Ilgu laiku valstis turēja zelta rezerves savās centrālajās bankās, lai nodrošinātu savas valūtas uzticamību. Šī sistēma pazīstama kā zelta standarts. Valūtas – gan monētu, gan papīra banknošu veidā – bija konvertējamas zeltā pēc noteiktas paritātes. Lielbritānija bija pirmā valsts, kas 1816. gadā ieviesa zelta standartu. Mārciņas kursu attiecībā pret zeltu – 3.811 sterliņu mārciņu par unci zelta – 1717. gadā noteica sers Īzaks Ņūtons.

NAUDAS VĒSTURI

Valstis turēja zelta rezerves savās centrālajās bankās, lai nodrošinātu savas valūtas uzticamību.

Mūsdienās radušies dažādi nemateriālas naudas veidi, t.sk. t.s. elektroniskā nauda.

Sākoties I. pasaules karam, daudzas valstis sāka drukāt arvien vairāk un vairāk naudas, lai segtu kara izmaksas. Piemēram, Vācijā Reihsbankas (*Reichsbank*) izdoto banknošu skaits apgrozībā palielinājās no 2 593 milj. banknošu 1913. gadā līdz 92 844 720.7 mljrd. banknošu 1923. gada 18. novembrī. Tas galu galā izraisīja hiperinflāciju.⁵ Pieaugot apgrozībā esošajam naudas daudzumam, lielākā daļa valstu atcēla savu valūtu konvertējamību zeltā, jo naudas kvantitāte vairs nebija samērojama ar nacionālajām zelta rezervēm.

Zelta valūtas standarts

1931. gadā Lielbritānijas zelta standarts beidza pastāvēt, taču 1944. gadā šo sistēmu atjaunoja starptautiskā konferencē, kas notika Bretonvudsā (*Bretton Woods*), Ņūhempšīrā. Konferencē tika panākta vienošanās par jaunu zelta standartu. Nozīmīgāko tautsaimniecību nacionālo valūtu kursi tika piesaistīti ASV dolāram, un ASV dolārs bija konvertējams zeltā pēc fiksētas likmes – 35 ASV dolāri par unci. Bretonvudsas monetāro sistēmu tāpēc dažkārt mēdz dēvēt par zelta valūtas standartu. Centrālās bankas vienmēr bija gatavībā mainīt nacionālo valūtu pret ASV dolāriem un otrādi.

Bretonvudsas monetārā sistēma sabruka 1971. gadā, un kopš tā laika nozīmīgāko tautsaimniecību valūtas vienmēr bijušas tikai un vienīgi dekrēta nauda. Turklāt lielākā daļa valstu ļāvusi savas valūtas kursam brīvi mainīties.

Naudas attīstība nav apstājusies. Mūsdienās radušies dažādi nemateriālas naudas veidi, t.sk. t.s. elektroniskā nauda (e-nauda) jeb elektroniskie maksāšanas līdzekļi, kas pirmoreiz parādījās 20. gs. 90. gados. Šo naudu var izmantot, lai norēķinātos par precēm un pakalpojumiem, izmantojot internetu vai citus elektroniskos saziņas līdzekļus. Kad saņemta pircēja atļauja maksājuma veikšanai, pārdevējs sazinās ar maksātāja banku un viņam tiek pārskaitīti līdzekļi. Mūsdienās Eiropā ir dažādas elektroniskās naudas sistēmas, kuru pamatā ir norēķinu kartes un kuras parasti apkalpo finanšu iestādes.

⁵ Sīkāku apskatu sk. Davies (1994), 573. lpp.

CENU STABILITĀTES NOZĪME

3.

Šī nodaļa sniedz detalizētu informāciju, kura ļaus saprast, kas ir cenu stabilitāte, inflācija un deflācija, kā mērāma inflācija, kāda ir atšķirība starp nominālajām procentu likmēm un reālo atdevi, kādu labumu dod cenu stabilitāte un kāpēc centrālajām bankām svarīgi to nodrošināt.

3.1. sadaļā skaidroti daži svarīgākie ekonomikas termini, piemēram, "inflācija", "deflācija" un "cenu stabilitāte".

3.2. sadaļā aplūkotas ar inflācijas mērīšanu saistītās problēmas.

3.3. sadaļā sniegts pārskats par cenu stabilitātes priekšrocībām.

CENU STABILITĀTES

3.1. Kas ir cenu stabilitāte?

3.2. Inflācijas mērīšana

3.3. Cenu stabilitātes priekšrocības

3.1. KAS IR CENU STABILITĀTE?

Inflācija un deflācija

Inflācija un deflācija ir svarīgas ekonomiskās parādības, kuras negatīvi ietekmē tautsaimniecību. Inflāciju parasti definē kā vispārēju vai plašu preču un pakalpojumu cenu pieaugumu ilgākā periodā, kas izraisa naudas vērtības krišanos un attiecīgi tās pirkjspējas samazināšanos.

Deflāciju bieži definē kā inflācijai pretēju procesu, proti, kā situāciju, kad vispārējais cenu līmenis ilgāku laiku pazeminās.

Ja nav ne inflācijas, ne deflācijas, var teikt, ka ir cenu stabilitāte – cenas vidēji nepalielinās un nesamazinās, bet laika gaitā saglabājas stabilas. Piemēram, ja par 100 euro iespējams iegādāties to pašu preču grozu, ko, teiksim, pirms viena vai diviem gadiem, to var uzskatīt par absolūtas cenu stabilitātes situāciju.

Atsevišķu cenu un vispārējā cenu līmeņa pārmaiņas

Svarīgi nošķirt atsevišķu preču un pakalpojumu cenu pārmaiņas un vispārējā cenu līmeņa pārmaiņas. Biežas atsevišķu cenu pārmaiņas ir normāla tirgus ekonomikas parādība, pat ja kopumā pastāv cenu stabilitāte. Pārmaiņas atsevišķu preču un pakalpojumu piedāvājumā vai pieprasījumā neizbēgami izraisa to cenu pārmaiņas. Piemēram, pēdējos gados esam pieredzējuši nozīmīgu datortehnikas un mobilo telefonu cenu kritumu, ko galvenokārt izraisījusi straujā tehnoloģiju attīstība. Taču naftas un citas enerģijas cenas no 1999. gada sākuma līdz 2006. gada vidum pieauga, kas daļēji skaidrojams ar bažām par enerģijas piedāvājumu nākotnē un daļēji – ar enerģijas pieprasījuma kāpumu, īpaši strauji augošajās tautsaimniecībās. Kopumā inflācija vairākus attīstīto valstu saglabājusies zema un stabila. Vispārēja cenu līmeņa stabilitāte var pastāvēt līdztekus būtiskām atsevišķu cenu pārmaiņām, ja šo cenu kāpumi un kritumi cits citu līdzsvaro un vispārējais cenu līmenis tādējādi nemainās.

3.2. INFLĀCIJAS MĒRĪŠANA

Ar inflācijas mērīšanu saistītās problēmas

Kā var izmērīt inflāciju? Katrā tautsaimniecībā ir miljoniem atsevišķo cenu. Šīs cenas pakļautas nepārtrauktām pārmaiņām, kas būtībā atspoguļo atsevišķu preču un pakalpojumu pieprasījuma un piedāvājuma pārmaiņas, sniedzot norādi par attiecīgo preču un pakalpojumu "relatīvo deficītu". Ir skaidrs, ka nav iespējams un nav vēlams ņemt vērā visas šīs cenas, bet vienlaikus tomēr nav pareizi aplūkot tikai dažas no tām, jo tās var neatspoguļot vispārējo cenu līmeni.

Patēriņa cenu indekss

Lielākā daļa valstu inflācijas mērīšanā piemēro vienkāršu, uz veselo saprātu balstītu principu, izmantojot t.s. patēriņa cenu indeksu (PCI).⁶ Šajā nolūkā tiek analizēti patērētāju iepirkšanās ieradumi, lai noteiktu preces un pakalpojumus, ko parasti pērk patērētāji. Tāpēc var uzskatīt, ka tie savā ziņā raksturo vidusmēra patērētāju attiecīgajā tautsaimniecībā. Tādējādi indeksā ietver ne tikai tās preces, kas tiek pirktas katru dienu (piemēram, maizi un augļus), bet arī ilglietojuma preces (piemēram, automobiļus, datorus, veļas mazgājamās mašīnas utt.) un bieži veiktus darījumus (piemēram, īres maksājumus). Kad sagatavots šāds "iepirkumu saraksts" un noteikts katras preces un pakalpojuma īpatsvars pēc to

svarīguma patērētāju budžetos, tiek izveidots t.s. patēriņa grozs.⁷ Katru mēnesi daudzi "cenu inspektori" pārbauda šo preču cenas dažādās tirdzniecības vietās. Pēc tam šā groza cenas tiek salīdzinātas ar iepriekšējiem rādītājiem, iegūstot datu rindu cenu indeksam. Tad var aprēķināt gada inflāciju, izsakot šodienas patēriņa groza cenu pārmaiņas kā procentus no identiska groza cenām iepriekšējā gadā.

Tomēr šāda groza norādītā cenu līmeņa dinamika atspoguļo tikai "vidusmēra" jeb tipiskā patērētāja situāciju. Ja indivīda pirkšanas ieradumi būtiski atšķiras no vidusmēra patēriņa shēmas un tādējādi – arī no patēriņa groza, uz kuru balstās indekss – šā indivīda izpratnē dzīves dārdzība var mainīties citādi, nekā rāda indekss. Tāpēc vienmēr būs cilvēki, kuru "individuālajā patēriņa grozā" būs augstāka inflācija, savukārt citiem "individuālā inflācija" būs zemāka. Citiem vārdiem sakot, inflācija, ko mēra ar šo indeksu, ir tikai aptuvens caurmēra ekonomiskās situācijas rādītājs. Tā nav identiska vispārējām cenu pārmaiņām, ar ko saskaras katrs individuālais patērētājs.

6 Faktiski patēriņa cenu indekss, kas mēra patēriņa preču un pakalpojumu cenu pārmaiņas, nav vienīgais ekonomikā izmantotais cenu indekss. Ražotāju cenu indeksa ekonomiskais nozīmīgums ir līdzvērtīgs. Šis indekss mēra pārdošanas cenu pārmaiņas, ko laika gaitā nosaka preču un pakalpojumu iekšzemes ražotāji.

7 Precīzāk – šo preču īpatsvars tiek noteikts atbilstoši privāto mājsaimniecību galapatēriņa izdevumu daļai. Praksē preču īpatsvars grozā tiek periodiski pārskatīts, lai ņemtu vērā patērētāju uzvedības pārmaiņas.

CENU STABILITĀTES

3.1. IELIKUMS. INFLĀCIJAS MĒRĪŠANA – VIENKĀRŠS PIEMĒRS

Ilustrēsim minētos apsvērumus ar vienkāršu skaitlisku piemēru. Pieņemsim, ka tipiskā pusaudža gada izdevumu patēriņa grozā ir 100 hamburgeru, 50 atspirdzinošu dzērienu, 10 enerģijas dzērienu un viens kalnu velosipēds.

	Skaitis	Cena (1. gads)	Cena (2. gads)	Cena (3. gads)
Hamburgeri	100	EUR 1.00	EUR 1.20	EUR 0.90
Atspirdzinošie dzērieni	50	EUR 0.50	EUR 0.40	EUR 0.70
Enerģijas dzērieni	10	EUR 1.50	EUR 1.70	EUR 1.20
Kalnu velosipēds	1	EUR 160.00	EUR 173.00	EUR 223.00
Patēriņa groza cena		EUR 300.00	EUR 330.00	EUR 360.00
Cenu indekss		100.00	110.00	120.00

Kopējo patēriņa groza cenu var aprēķināt, reizinot minētos daudzumus ar attiecīgajām cenām un

iegūtos rezultātus summējot. Tādējādi laikā no 1. gada līdz 2. gadam šā preču groza cena palielinājusies no 300 euro līdz 330 euro, t.i., par 10%. Laikā no 1. gada līdz 3. gadam cena cēlusies no 300 euro līdz 360 euro jeb par 20%.

To iespējams izteikt arī ar cenu indeksu. Lai aprēķinātu cenu indeksu, patēriņa groza cena jebkurā periodā tiek dalīta ar patēriņa groza cenu bāzes periodā un rezultāts reizināts ar 100. Iepriekš aplūkotajā tabulā bāzes periods ir 1. gads. Tādējādi cenu indekss 3. gadam ir šāds.

$$\text{Cenu indekss} = (P_3/P_1) \times 100 = (360/300) \times 100 = 120.00$$

Cenu indekss mēģina vispārīgi atainot to, kas notiek ar daudzām dažādajām cenām. Kā parādīts piemērā, cenu indekss var pieaugt, lai gan atsevišķas cenas samazinās.

Ar aprēķiniem saistītās problēmas

Vairāku iemeslu dēļ mēģinājumi izteikt vispārējās cenu pārmaiņas kā vienu skaitli saistīti ar zināmām grūtībām.

Pirmkārt, esošais grozs laika gaitā arvien mazāk atspoguļo tipisku patērētāju, jo patērētāji pastāvīgi aizstāj dārgākas preces ar lētākām. Piemēram, benzīna cenu kāpuma dēļ daži cilvēki, iespējams, mazāk izmanto automobili un tā vietā pērk vairāk citu preču. Tāpēc, ja svērumi netiek koriģēti, pārmaiņas indeksā, iespējams, var nedaudz pārspīlēt "patieso" cenu kāpumu. Otrkārt, cenu indeksā dažkārt grūti ietvert kvalitātes pārmaiņas. Ja kāda produkta kvalitāte laika gaitā pieaug un

tādējādi palielinās cena, cenu pārmaiņas daļēji skaidrojamas ar augstāku kvalitāti. Kvalitātes pārmaiņu radītās cenu pārmaiņas nav uzskatāmas par inflācijas iemeslu, jo tās nesamazina naudas pirkjspēju. Kvalitātes pārmaiņas ilgākā laikā ir parasta parādība. Piemēram, mūsdienu automobiļi būtiski atšķiras no tiem, kas ražoti 20. gs. 70. gados, kas savukārt ļoti atšķīrās no 20. gs. 50. gados ražotajiem. Statistikas biroji tērē daudz laika, veicot kvalitātes pārmaiņu korekcijas, taču to rakstura dēļ šādu korekciju apjomu grūti novērtēt. Svarīgs un sarežģīts jautājums ir jaunu produktu ietveršana indeksā (runa nav par jauniem jau esošo preču veidiem, piemēram, jaunu brokastu pārslu parādīšanos). Piemēram, pēc DVD

atskaņotāju ienākšanas tirgū bija neizbēgama laika nobīde, līdz šis produkts tika ietverts cenu statistikā, jo bija nepieciešama informācija par tirgus daļām, galvenajiem izplatīšanas kanāliem, populārākajiem modeļiem u.c. Taču, ja paiet pārāk ilgs laiks, līdz produkts tiek ietverts cenu indeksā, cenu indekss pilnībā neatspoguļo reālās vidējo cenu pārmaiņas, kādas jūt patērētāji.

Pagātnē vairākos ekonomiskajos pētījumos konstatēta neliela, bet pozitīva novirze nacionālo patēriņa cenu indeksu aprēķinos, pieņemot, ka aprēķinātā inflācija, kas mazāka par, piemēram, 0.5 procentu punktiem, faktiski varētu atbilst "patiesai" cenu stabilitātei. Euro zonā (t.i., visās ES valstīs, kas ieviesušas euro) nav pieejamas precīzas aplēses par šādu novirzi aprēķinos. Taču domājams, ka šāda iespējamā novirze varētu būt visai neliela divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, saskaņotais patēriņa cenu indekss (SPCI ir saskaņots PCI visām euro zonas valstīm) ir relatīvi jauns jēdziens. Otrkārt, Eurostat – Eiropas Komisijas aģentūra, kas atbildīga par šo statistikas jomu ES līmenī, – mēģinājusi novērst SPCI mērījumu novirzes, nosakot atbilstošus statistikas standartus.

Nominālie un reālie mainīgie lielumi

Kā paskaidrots iepriekš, inflācijas gadījumā par attiecīgo naudas summu var nopirkt arvien mazāk preču. Tikpat labi var teikt, ka kritusies naudas vērtība vai samazinājusies tās pirktspēja. Šis novērojums rosina aplūkot citu svarīgu ekonomisku jautājumu – atšķirību starp nominālajiem un reālajiem mainīgajiem lielumiem. Nomināls mainīgais lielums ir lielums, kas tiek mērīts faktiskajās cenās. Šādi mainīgie lielumi parasti mainās līdz ar cenu līmeni un attiecīgi – līdz ar inflāciju. Citiem vārdiem sakot, inflācijas ietekme netiek ņemta vērā. Savukārt reālie

mainīgie lielumi, piemēram, reālie ienākumi vai reālās algas, ir mainīgie lielumi, no kuriem inflācijas ietekme ir atskaitīta jeb izņemta.

Pieņemsim, ka strādnieka alga nominālajā (t.i., naudas) izteiksmē palielinās par 3% gadā jeb, citiem vārdiem sakot, viņa mēneša ienākumi pieaug no, piemēram, 2 000 euro līdz 2 060 euro. Ja tālāk pieņemam, ka vispārējais cenu līmenis šajā pašā periodā pieaug par 1.5%, reālās darba algas kāpums ir $((103/101.5) - 1) \cdot 100 \approx 1.48\%$ (jeb aptuveni $3\% - 1.5\% = 1.5\%$). Tāpēc, jo augstāka inflācija attiecīgā nominālā algas pieauguma laikā, jo mazāk preču strādnieks var nopirkt.

Būtiska atšķirība ir arī starp nominālajām un reālajām procentu likmēm (sk. arī 3.2. ielikumu tālāk). Piemēram, pieņemsim, ka jūs varat par nominālvērtību nopirkt obligāciju ar termiņu 1 gads, kuras ienesīgums gada beigās ir 4%. Ja gada sākumā jūs par to samaksātu 100 euro, tad gada beigās saņemtu 104 euro. Tas nozīmē, ka obligācijas nominālā procentu likme ir 4%. Jāievēro, ka, ja nav norādīts citādi, procentu likme vienmēr nozīmē nominālo procentu likmi.

Tagad iedomāsimies, ka attiecīgajā gadā inflācija, tāpat kā iepriekšējā piemērā, ir 1.5%. Citiem vārdiem sakot, šodien preču grozs maksā 100 euro, bet nākamajā gadā tas maksās 101.50 euro. Ja jūs nopērkat obligāciju ar 4% nominālo procentu likmi par 100 euro, pēc gada to pārdodat par 104 euro, pēc tam iegādājaties preču grozu par 101.50 euro, tad paliek 2.50 euro. Tātad, ņemot vērā inflācijas faktoru, "reālie" ienākumi, ko nopelnījusi jūsu 100 euro obligācija, būs 2.50 euro. To var formulēt arī citādi, proti, reālā procentu likme ir aptuveni 2.5%. Ir skaidrs, ka tad, ja inflācija ir pozitīva, reālā procentu likme ir zemāka nekā nominālā procentu likme.

3.2. IELIKUMS. ATTIECĪBA STARP GAIDĀMO INFLĀCIJU UN PROCENTU LIKMĒM – T.S. FIŠERA EFEKTS

Procentu likmi, ko maksā banka (vai ko nopelna parastā obligācija), ekonomisti dēvē par nominālo procentu likmi. Reālo procentu likmi definē kā pirktspējas pieaugumu, ko nodrošina attiecīgais ieguldījums. Ja nominālo procentu likmi apzīmējam ar i , reālo procentu likmi – ar r un inflāciju ar π , attiecību starp šiem trim mainīgajiem lielumiem var izteikt šādi.⁸

$$r = i - \pi$$

Tātad reālā procentu likme ir starpība starp nominālo procentu likmi un inflāciju. Pārveidojot šo vienādojumu, redzam, ka nominālā procentu likme ir vienāda ar reālās procentu likmes un inflācijas summu.

$$i = r + \pi$$

Tātad ko no šā vienādojuma varam uzzināt par faktoriem, kas nosaka nominālo procentu likmi?

Kad aizņēmējs (piemēram, persona, kas vēlas pirkt jaunu automobili) un aizdevējs (piemēram, banka) vienojas par nominālo procentu likmi, viņi precīzi nezina, kāda būs inflācija aizdevuma periodā. Tāpēc svarīgi izšķirt divus reālās procentu likmes jēdzienus: reālo procentu likmi, kādu gaida aizņēmējs un aizdevējs aizdevuma brīdī, t.s. *ex ante* reālo (r^*) procentu likmi, un faktisko reālo procentu likmi, t.s. *ex post* procentu likmi (r).

Kaut arī aizņēmēji un aizdevēji nevar precīzi paredzēt nākotnes inflāciju, tomēr ļoti ticams, ka viņiem ir savas domas par to, kāda inflācija gaidāma nākotnē. Pieņemsim, ka π apzīmē faktisko inflāciju un π^e šīs inflācijas gaidas. *Ex ante* reālā procentu likme ir $i - \pi^e$, un *ex post* reālā procentu likme ir $i - \pi$. Šīs procentu

likmes ir atšķirīgas, ja faktiskā jeb īstenojusies inflācija atšķiras no gaidītās. Ir skaidrs, ka, nosakot nominālo procentu likmi, nav iespējams ņemt vērā nākotnes inflāciju, jo tā šīs procentu likmes noteikšanas brīdī vēl nav zināma. Nosakot nominālo procentu likmi, var rēķināties vienīgi ar gaidāmo inflāciju.

$$i = r^* + \pi^e$$

Šādi izteiktu, šo vienādojumu dēvē par Fišera vienādojumu (ekonomista Ērvinā Fišera (*Irving Fisher*; 1867–1947) vārdā). Būtībā šis vienādojums parāda, ka nominālā procentu likme var mainīties divu iemeslu dēļ, proti, tāpēc, ka mainās gaidāmā reālā procentu likme (r^*), vai tāpēc, ka mainās gaidāmā inflācija (π^e). Vai, precīzāk, ja ir noteikta reālā *ex ante* procentu likme, nominālā procentu likme i mainās tāpat kā gaidāmā inflācija π^e . Šī "viens pret vienu" attiecība starp gaidāmo procentu likmi un nominālo procentu likmi ir t.s. Fišera efekts, t.i., augstāka inflācija izraisa augstākas nominālās procentu likmes.

Tāpēc augsta bankas noguldījuma vai valdības obligācijas nominālā procentu likme var vienkārši norādīt uz augstām inflācijas gaidām, un tā ne vienmēr liecina, ka gaidāma arī augsta šā ieguldījuma reālā atdeve. Šo koncepciju svarīgi zināt visiem, kas aizdod vai aizņemas naudu.

Vēl jāpiebilst, ka atsevišķos gadījumos procentu likmes var ietvert arī riska prēmiju. Tā parasti aptver inflācijas (nenoteiktības) riska prēmiju, valūtas kursa riska prēmiju un saistību neizpildes riska prēmiju.

⁸ Jāņem vērā, ka šī attiecība ir tikai aproksimācija, kas ir pietiekami precīza tikai tad, ja r , i un π ir relatīvi mazi. Faktiski var pierādīt, ka $1 + r = (1 + i) \times (1 + \pi)$ vai $r = i - \pi - r \times \pi$. Protams, ja r un π ir zemi, $r \times \pi$ kļūst nenozīmīgs, tāpēc izmanto aproksimāciju $r = i - \pi$.

3.3. CENU STABILITĀTES PRIEKŠROCĪBAS

Cenu stabilitāte veicina dzīves līmeņa celšanos, jo tā palīdz...

Iepriekš sniegtā informācija izskaidro, kāpēc inflācija un deflācija pamatā ir nevēlamas parādības. Gan inflācijai, gan deflācijai ir daudz mīnusu, un tās saistītas ar ievērojamām izmaksām. Cenu stabilitāte novērš šādu izmaksu rašanos un visiem iedzīvotājiem piedāvā būtiskas priekšrocības. Ir vairāki veidi, kā cenu stabilitāte palīdz sasniegt augstu ekonomisko labklājību, piemēram, veicinot augstu nodarbinātības līmeni.

...mazināt neskaidrību par vispārējo cenu attīstību, padarot relatīvās cenas caurredzamākas...

Pirmkārt, cenu stabilitāte palīdz cilvēkiem vieglāk konstatēt preču cenu pārmaiņas salīdzinājumā ar citām precēm (t.i., "relatīvās cenas"), jo šīs pārmaiņas nav apslēptas vispārējā cenu līmeņa svārstībās. Piemēram, pieņemsim, ka kāda produkta cena pieaug par 3%. Ja vispārējais cenu līmenis ir stabils, patērētāji zina, ka produkta relatīvā cena ir pieaugusi, tāpēc viņi var nolemt pirkt šo produktu mazāk. Taču augstas un nestabilas inflācijas apstākļos uzzināt relatīvo cenu ir daudz grūtāk, un, iespējams, tā ir pat samazinājusies. Šādos apstākļos patērētājam varbūt pat izdevīgāk pirkt relatīvi vairāk šā produkta, kura cena pieaugusi "tikai" par 3%.

Vispārējas deflācijas apstākļos patērētāji var neapzināties, ka atsevišķā produkta cenas kritums atspoguļo tikai vispārējo cenu attīstību, nevis šā produkta relatīvās cenas samazināšanos. Tāpēc viņi nezināšanas dēļ var pirkt šo produktu pārāk daudz.

Tātad, ja cenas ir stabilas, nav riska, ka uzņēmumi un patērētāji varētu kļūdaini interpretēt vispārējā cenu līmeņa pārmaiņas kā relatīvo cenu pārmaiņas, un viņi ir labāk informēti, lai pieņemtu patēriņa vai investīciju lēmumus.

Neskaidrības par inflācijas līmeni var rosināt uzņēmumus pieņemt kļūdainus lēmumus arī par darbinieku skaitu. Lai to ilustrētu, pieņemsim, ka augstas inflācijas apstākļos uzņēmums kļūdaini interpretē savu preču tirgus cenu pieaugumu, piemēram, par 5%, kā relatīvo cenu kritumu, neapzinoties, ka inflācijas līmenis pēdējā laikā samazinājies no 6% līdz 4%. Šādā situācijā uzņēmums var pieņemt lēmumu samazināt ieguldījumu apjomu un atlaist darbiniekus, lai samazinātu ražošanas jaudu, jo pretējā gadījumā tas varētu ciest zaudējumus tā produkcijas relatīvo cenu iedomātā krituma dēļ. Tomēr šis lēmums galā izrādītos nepareizs, jo zemākās inflācijas dēļ darbinieku nominālās algas varētu pieaugt mazāk, nekā pieņēmis uzņēmums. Ekonomisti to dēvētu par resursu "nepareizu novirzīšanu". Tas īsumā nozīmē, ka resursi (kapitāls, darbs utt.) ir nelietderīgi izmantoti, jo nestabilās cenu attīstības dēļ atlaisti darbinieki.

Cenu stabilitāte palīdz cilvēkiem vieglāk konstatēt preču cenu pārmaiņas.

CENU STABILITĀTES

Ilgstoša cenu stabilitāte
ceļ tautsaimniecības
efektivitāti un tādējādi arī
mājsaimniecību labklājību.

Līdzīga resursu izšķiešana notiktu, ja sakarā ar neskaidrībām par inflācijas attīstību nākotnē strādnieki un arodbiedrības pieprasītu lielu nominālās darba algas pielikumu, lai augstas nākotnes inflācijas gadījumā izvairītos no ievērojama reālo algu samazinājuma. Ja uzņēmumi šajā situācijā paredzētu zemāku inflāciju nekā strādnieki/arodbiedrības, tie uzskatītu attiecīgo nominālās algas pielikumu par samērā augstu reālās darba algas kāpumu, tāpēc varētu samazināt darbinieku skaitu vai, labākajā gadījumā, pieņemt darbā mazāk strādnieku, nekā tie būtu pieņēmuši, ja nebūtu šā "iedomātā" reālās darba algas pieauguma.

Cenu stabilitāte samazina ar inflāciju saistīto nedrošību un tādējādi palīdz novērst minēto resursu nepareizu novirzīšanu. Palīdzot tirgum novirzīt resursus tur, kur tos var visproduktīvāk izmantot, ilgstoša cenu stabilitāte paaugstina tautsaimniecības efektivitāti un tādējādi arī mājsaimniecību labklājību.

...samazināt procentu likmēs ietvertās inflācijas riska prēmijas...

Otrkārt, ja kreditori var būt pārliecināti, ka nākotnē saglabāsies stabilas cenas, tie neprasīs papildu atdevi (t.s. inflācijas riska prēmiju), lai kompensētu ar nominālo aktīvu ilgtermiņa turēšanu saistītos inflācijas riskus (sīkāku informāciju sk. 3.2. ielikumā). Samazinot šādas riska prēmijas un tādējādi nodrošinot zemākas nominālās procentu likmes, cenu stabilitāte veicina kapitāla tirgus resursu izvietojuma efektivitāti un tādējādi stimulē ieguldījumus. Tas savukārt veicina jaunu darba vietu rašanos un – plašākā nozīmē – ekonomisko labklājību.

...izvairīties no nevajadzīgiem riska ierobežošanas darījumiem...

Treškārt, ja uzņēmumi un privātpersonas var uzticēties cenu stabilitātei, ir mazāka iespēja, ka tie novirzīs resursus no produktīviem lietojuma veidiem, lai nodrošinātos pret inflāciju vai deflāciju (ierobežotu risku), piemēram, indeksējot nominālās līgumcenas, ņemot vērā cenu attīstību. Tā kā pilnīga indeksācija nav iespējama vai ir pārāk dārga, augstas inflācijas apstākļos rodas stimulē uzkrāt reālās preces, jo tās šādos apstākļos labāk saglabā vērtību nekā nauda vai noteikti finanšu aktīvi. Tomēr pārmērīga preču uzkrāšana noteikti nav efektīvs investīciju lēmums un kavē tautsaimniecības izaugsmi un reālo ienākumu kāpumu.

...mazināt nodokļu sistēmu un sociālās apdrošināšanas sistēmu deformējošo ietekmi...

Ceturtkārt, nodokļu un labklājības sistēmas var radīt stimulus, kas deformē ekonomisko uzvedību. Inflācija un deflācija šīs deformācijas bieži vien pastiprina, jo fiskālās sistēmas parasti nepieļauj nodokļu likmju un sociālās apdrošināšanas iemaksu indeksāciju atbilstoši inflācijai. Piemēram, pieaugot algām, lai kompensētu inflācijas kāpumu, strādājošajiem var nākties maksāt augstākus nodokļus. Šo parādību dēvē par auksto progresiju (*cold progression*). Cenu stabilitāte mazina inflācijas un deflācijas pārmaiņu deformējošo ietekmi uz nodokļu un sociālo sistēmu.

3.3. IELIKUMS. HIPERINFLĀCIJA

Situāciju, kad inflācijas līmenis ir ļoti augsts vai nepārtraukti palielinās, līdz kļūst nekontrolējams, sauc par hiperinflāciju. Sociālā ziņā hiperinflācija ir ļoti destruktīva parādība ar tālejošām sekām gan attiecībā uz indivīdiem, gan sabiedrību kopumā. Kaut arī nav vispārpieņemtas hiperinflācijas definīcijas, vairākums ekonomistu piekritīs, ka par hiperinflāciju uzskatāma situācija, kad mēneša inflācijas līmenis pārsniedz 50%.

20. gs. bijuši vairāki hiperinflācijas un ļoti augstas inflācijas periodi. Tālāk minētas dažas valstis, kas pieredzējušas šādu augstu gada inflāciju (norādīts inflācijas līmenis attiecīgajā gadā).

1922. gads	Vācija	5 000%
1985. gads	Bolīvija	virs 10 000%
1989. gads	Argentīna	3 100%
1990. gads	Peru	7 500%
1993. gads	Brazīlija	2 100%
1993. gads	Ukraina	5 000%

Īsumā aplūkosim šīs parādības sekas. 50% inflācija mēnesī nozīmē, ka gada laikā cenas pieaug vairāk nekā simtkārt, bet triju gadu laikā – vairāk nekā divus miljonus reižu. Nav šaubu, ka šāda inflācija sabiedrībai ir smags slogs. Hiperinflācijai Vācijā, kas sākās pēc I. pasaules kara un kulmināciju sasniedza 1923. gadā, faktiski bija postošas ekonomiskās, sociālās un, kā daudzi uzskata, arī politiskās sekas.

Daudzi cilvēki zaudēja savus ietaupījumus, un tas izraisīja plašu iedzīvotāju slāņu nabadzību. Apziņa, ka cenas nemitīgi aug, radīja burvju loku. Cilvēki, protams, pieprasīja lielākas algas, gaidot augstākas cenas nākotnē. Šīs gaidas piepildījās, jo augošo algu dēļ paaugstinājās produkcijas izmaksas, kas savukārt izraisīja cenu kāpumu. Līdzīgi mainījās arī attieksme pret naudu. Nauda zaudēja savu vērtību, un cilvēki sāka to tērēt arvien ātrāk un ātrāk.

Valdība reaģēja uz naudas vērtības samazināšanos, drukājot uz papīra naudas zīmēm arvien jaunas un jaunas nulles, taču ar laiku kļuva neiespējami turēties līdzī cenai sprādzienam. Visbeidzot hiperinflācijas izmaksas kļuva nepanesamas. Ar laiku nauda bija pilnībā zaudējusi savu lomu kā vērtību uzkrāšanas līdzeklis, novērtējuma vienība un maiņas līdzeklis. Izplatījās prečmaiņas darījumi, un neoficiālā nauda, piemēram, cigaretes, kas nezaudēja savu vērtību inflācijas dēļ, sāka aizstāt oficiālo papīra naudu.

CENU STABILITĀTES

...vairot skaidrās naudas priekšrocības...

Piektkārt, inflāciju var interpretēt kā slēptu nodokli, kas jāmaksā par skaidrās naudas turēšanu. Citiem vārdiem sakot, cilvēki, kas glabā skaidro naudu (vai noguldījumus, kas nenes ienākumus pēc tirgus likmēm), augot cenām, saskaras ar reālā naudas daudzuma samazināšanos un tādējādi arī ar reālā finansiālā stāvokļa pasliktināšanos, it kā daļa naudas būtu samaksāta nodokļos. Tāpēc, jo

augstāks gaidāmās inflācijas līmenis (un tādējādi arī augstākas nominālās procentu likmes; sk. 3.2. ielikumu), jo zemāks mājsaimniecību pieprasījums pēc skaidrās naudas (3.4. ielikumā parādīts, kāpēc augstākas nominālās procentu likmes izraisa pieprasījuma samazināšanos pēc naudas, kas nenes ienākumus). Tā notiek pat tad, ja inflācijas prognozes nav neskaidras, t.i., ja tā iepriekš pilnībā paredzēta. Ja cilvēkiem ir mazāk

3.4. IELIKUMS. SKAIDRĀS NAUDAS PIEPRASĪJUMS

Savas likviditātes dēļ nauda kalpo tās turētājam, atvieglojot darījumu veikšanu. Pretējā gadījumā cilvēkiem, protams, nebūtu motivācijas turēt naudu, no kuras tie nesaņem ienākumus. Turot skaidro naudu, cilvēki pakļauti t.s. izvēles izmaksām, jo par alternatīviem aktīviem tiktu maksāta pozitīva procentu likme, ko viņi šādi zaudē. Tāpēc augstākai gaidāmajai inflācijai un attiecīgi augstākai nominālajai procentu likmei (sk. 3.2. ielikumu) ir tendence negatīvi ietekmēt naudas pieprasījumu.

Iedomāsimies situāciju, kad īstermiņa tirgus procentu likme noguldījumiem bankā vai valdības obligācijām ir tikai 2%. Šādā gadījumā, turot 1 000 euro banknotēs, gadā tiek zaudēti 20 euro. Procentu likme, ko varētu saņemt par alternatīvu ieguldījumu, ir banknošu turēšanas izvēles izmaksas.

Tagad pieņemsim, ka augstākas inflācijas dēļ nominālās procentu likmes pieaug un par savu noguldījumu bankā jūs saņemat nevis 2%, bet gan 10%. Ja jums joprojām būtu tie paši 1 000 euro skaidrā naudā, jūsu izvēles izmaksas tagad būtu 100 euro gadā jeb aptuveni 2 euro nedēļā. Šajā gadījumā jūs, iespējams, nolemtu samazināt savu skaidrās naudas daudzumu, piemēram, par 500 euro, tādējādi jūsu procentu ienākumi pieaugtu aptuveni par 1 euro nedēļā jeb 50 euro gadā. Citiem vārdiem sakot, jo augstāka procentu likme, jo zemāks banknošu pieprasījums. Ekonomistu valodā – pieprasījums pēc naudas "elastīgi reaģē uz procentu likmēm".

Ilgtermiņā tautsaimniecībām ar zemāku inflāciju reālā izteiksmē vidēji raksturīgs straujāks izaugsmes temps.

skaidrās naudas, viņiem biežāk jādodas uz banku to izņemt. Šīs neērtības un ar skaidrās naudas uzkrājumu samazināšanos saistītās izmaksas metaforiski mēdz dēvēt par inflācijas kurpju pazoļu izmaksām, jo, bieži ejot uz banku, kurpes nonēsājas ātrāk. Vispārinot var teikt, ka skaidrās naudas uzkrājumu sarukums paaugstina darījumu izmaksas.

...novērst bagātības un ienākumu nepamatotu sadali...

Sestkārt, cenu stabilitātes uzturēšana novērš būtiskas ekonomiskas, sociālas un politiskas problēmas saistībā ar bagātības un ienākumu nepamatotu pārdali, kas mēdz notikt inflācijas un deflācijas periodos. Īpaši tas attiecas uz iepriekš grūti paredzamām cenu pārmaiņām un uz tādām sabiedrības grupām, kurām grūti aizsargāt savus nominālos prasījumus pret inflāciju. Piemēram, ja negaidīti pieaug inflācija, visi, kam ir nominālie prasījumi (ilgtermiņa darba algas līgumi, banku noguldījumi vai valdības obligācijas), cieš zaudējumus no šo prasījumu reālās vērtības krišanās. Šajā situācijā bagātība no aizdevēju (vai krājēju) rokām nepamatoti tiek nodota aizņēmējiem, jo par naudu, kas beigās tiek atmaksāta par aizdevumu, var nopirkt mazāk preču, nekā bija gaidāms brīdī, kad tā tika aizdota.

Sākoties neparedzētai deflācijai, cilvēki, kuriem ir nominālie prasījumi (piemēram, algas, noguldījumi), var izrādīties ieguvēji, jo šo prasījumu reālā vērtība pieaug. Taču deflācijas situācijā aizņēmēji un parādniēki bieži vien nav spējīgi atmaksāt parādus un var pat bankrotēt. Tas var kaitēt sabiedrībai kopumā, bet īpaši cilvēkiem, kuriem ir prasījumi pret bankrotējušiem uzņēmumiem vai kuri tajos strādā.

Parasti inflācijas vai deflācijas dēļ visvairāk cieš sabiedrības nabadzīgākie slāņi, jo to iespējas nodrošināties pret risku ir ierobežotas. Tāpēc stabilas cenas var palīdzēt uzturēt sociālo kohēziju un stabilitāti. 20. gs. pieredze vairākkārt pierādījusi, ka augsts inflācijas līmenis bieži izraisa sociālo un politisko nestabilitāti, jo tās grupas, kuras inflācijas dēļ cieš zaudējumus, jūtas apkrāptas, kad liela daļa to ietaupījumu tiek zaudēta (negaidītas) inflācijas dēļ.

...veicināt finanšu stabilitāti

Septītkārt, pēkšņa aktīvu pārvērtēšana negaidītu inflācijas pārmaiņu dēļ var vājināt bankas finansiālā stāvokļa stabilitāti. Piemēram, pieņemsim, ka banka piedāvā ilgtermiņa aizdevumus ar fiksētu procentu likmi, ko tā finansē ar īstermiņa termiņnoguldījumiem. Negaidīti pieaugot inflācijai, reālā aktīvu vērtība samazinās. Tāpēc banka var saskarties ar maksātnespējas problēmu, kas var izraisīt negatīvu ķēdes reakciju. Ja monetārā politika nodrošina cenu stabilitāti, iespējams izvairīties no inflācijas un deflācijas satricinājumu ietekmes uz nominālo aktīvu reālo vērtību un tādējādi tiek veicināta arī finanšu stabilitāte.

Uzturot cenu stabilitāti, centrālās bankas veicina plašāku ekonomisko mērķu sasniegšanu

Visi minētie argumenti liecina, ka, uzturot cenu stabilitāti, centrālās bankas sniedz nozīmīgu ieguldījumu plašāku ekonomisko mērķu sasniegšanā, t.sk. dzīves līmeņa paaugstināšanā, augstāka un noturīgāka saimnieciskās aktivitātes un nodarbinātības līmeņa nodrošināšanā. Šo secinājumu apstiprina ar dažādām metodēm iegūti ekonomiskie dati par dažādām valstīm un laika periodiem, kas pierāda, ka ilgtermiņā tautsaimniecībām ar zemāku inflāciju reālā izteiksmē vidēji raksturīgs straujāks izaugsmes temps.

CENU ATTĪSTĪBU IETEKMĒJOŠIE FAKTORI

4

Šī nodaļa sniedz detalizētu informāciju, kura ļaus saprast, kas nosaka vispārējo cenu līmeni, kādi faktori veicina inflāciju, kā centrālā banka vai, precīzāk, monetārā politika var nodrošināt cenu stabilitāti, kāda ir fiskālās politikas nozīme un vai monetārajai politikai vajadzētu būt tieši vērstai uz reālās izaugsmes veicināšanu vai bezdarba samazināšanu vai, citiem vārdiem sakot, ko var un ko nevar panākt monetārā politikā.

4.1. sadaļā sniegts īss pārskats par to, ko var un ko nevar panākt monetārā politikā.

4.2. sadaļā sniegta atbilde uz jautājumu, kā monetārā politika var ietekmēt procentu likmes.

4.3. sadaļā parādīts, kā procentu likmju pārmaiņas ietekmē mājsaimniecību un uzņēmumu lēmumus par izdevumiem.

4.4. sadaļā aprakstīti faktori, kas virza cenu attīstību īsākā termiņā.

4.5. sadaļā aplūkoti faktori, kas virza cenu attīstību vidējā termiņā un ilgākā termiņā, un izskaidrots, ka šādā periodā monetārajai politikai ir nepieciešamie instrumenti cenu ietekmēšanai. Tāpēc tā ir atbildīga par inflācijas tendencēm.

CENU ATTĪSTĪBU

4.1. Pārskats par to, ko var un ko nevar panākt monetārā politika

4.2. Nauda un procentu likmes. Kā monetārā politika var ietekmēt procentu likmes?

4.3. Kā procentu likmju pārmaiņas ietekmē patērētāju un uzņēmumu lēmumus par izdevumiem?

4.4. Cenu attīstību īstermiņā noteicošie faktori

4.5. Cenu attīstību ilgtermiņā noteicošie faktori

4.1. PĀRSKATS PAR TO, KO VAR UN KO NEVAR PANĀKT MONETĀRĀ POLITIKA

Kā monetārā politika ietekmē cenu līmeni? Šis jautājums saistīts ar procesu, ko ekonomisti parasti dēvē par transmisijas procesu, t.i., procesu, kurā centrālās bankas iedarbojas uz tautsaimniecību un, visbeidzot, uz cenām. Lai gan būtībā šis ir ārkārtīgi sarežģīts process, kas laika gaitā mainās un dažādās tautsaimniecībās ir atšķirīgs, tā ka pat mūsdienās visas tā detaļas nav pilnībā zināmas, tā pamatiezīmes ir viegli saprotamas. To, kādā veidā monetārā politika ietekmē tautsaimniecību, var izskaidrot šādi. Centrālā banka ir vienīgā institūcija, kas emitē banknotes un banku rezerves, t.i., tai ir monopoltiesības nodrošināt t.s. monetāro bāzi. Šīs monopoltiesības ļauj centrālajai bankai ietekmēt naudas tirgus apstākļus un virzīt īstermiņa procentu likmes.

Centrālā banka var ietekmēt reālo tautsaimniecības attīstību īstermiņā

Īstermiņā centrālās bankas noteiktās naudas tirgus procentu likmju (t.i., īstermiņa procentu likmju) pārmaiņas iedarbina virkni mehānismu galvenokārt tāpēc, ka šīs pārmaiņas ietekmē mājsaimniecību un uzņēmumu lēmumus par izdevumiem un ietaupījumiem. Piemēram, vienādos apstākļos augstākas procentu likmes mazinās uzņēmumu un mājsaimniecību vēlmi ņemt kredītus patēriņa

vai ieguldījumu finansēšanai. Turklāt tas mājsaimniecībām būs stimuls uzkrāt, nevis tērēt kārtējos ienākumus. Visbeidzot, oficiālo procentu likmju pārmaiņas var ietekmēt kredītu piedāvājumu. Savukārt šīs norises ar nelielu laika nobīdi ietekmē tautsaimniecības reālos mainīgos lielumus, piemēram, ražošanas apjomu.

Ilgtermiņā naudas piedāvājuma pārmaiņas ietekmē vispārējo cenu līmeni...

Minētie dinamiskie procesi ietver vairākus atšķirīgus mehānismus un dažādu tautsaimniecības dalībnieku darbības atšķirīgos procesa posmos. Turklāt dažādo ietekmju apmērs un spēks var atšķirties atkarībā no tautsaimniecības stāvokļa. Tāpēc parasti paiet ilgs laiks, līdz sāk izpausties monetārās politikas ietekme uz cenu attīstību. Tomēr ekonomistu vidū valda vispārpieņemts uzskats, ka ar laiku, t.i., kad tautsaimniecībā notikuši visi pielāgojumi, centrālās bankas piedāvātā naudas daudzuma pārmaiņas (vienādos apstākļos) atspoguļosies vienīgi vispārējā cenu līmeņa pārmaiņās, bet neatstās paliekošu ietekmi uz reālajiem mainīgajiem lielumiem, piemēram, reālo ražošanas apjomu vai bezdarbu. Apgrozībā esošā naudas daudzuma pārmaiņas centrālās bankas darbības rezultātā galu galā ir vienlīdzīgas ar novērtējuma vienības (tādējādi – vispārējā cenu līmeņa) pārmaiņām, pārējiem mainīgajiem lielumiem paliekot stabiliem, līdzīgi kā attāluma mērvienības

IETEKMĒJOŠIE FAKTORI

maiņa (piemēram, no kilometriem uz jūdzēm) nemaina faktisko attālumu starp diviem punktiem.

...bet ne reālo ienākumu vai nodarbinātības līmeni

Šis vispārējais princips, ko sauc par naudas ilgtermiņa neitralitāti, ir visu vispārpieņemto makroekonomisko uzskatu un teoriju pamatā. Kā jau iepriekš minēts, tāda monetārā politika, kas uzticami nodrošina cenu stabilitāti, spēcīgi pozitīvi ietekmē labklājību un reālo saimniecisko darbību. Šī cenu stabilitātes pozitīvā ietekme nav noliedzama, taču reālos ienākumus vai nodarbinātības līmeni tautsaimniecībā ilgākā laikā būtībā nosaka reālie (piedāvājuma puses) faktori – ekspansīva monetārā politika tos nevar veicināt.⁹

Šie galvenie faktori, kas ilgtermiņā nosaka nodarbinātības un reālo ienākumu līmeni, ir tehnoloģija, iedzīvotāju skaita pieaugums, kā arī visi tautsaimniecības institucionālās struktūras aspekti (sevišķi īpašumtiesības, nodokļu politika, labklājības politika un citi normatīvi, kas nosaka tirgus elastību, veicina darbaspēka un kapitāla piedāvājumu un stimulē investīcijas cilvēkresursos).

⁹ Piedāvājuma puses faktori virza preču un pakalpojumu piedāvājumu tautsaimniecībā, proti, kapitāla un darbaspēka daudzumu un kvalitāti, tehnoloģisko progresu un struktūrpolitikas modeli.

Inflācija būtībā ir monetāra parādība

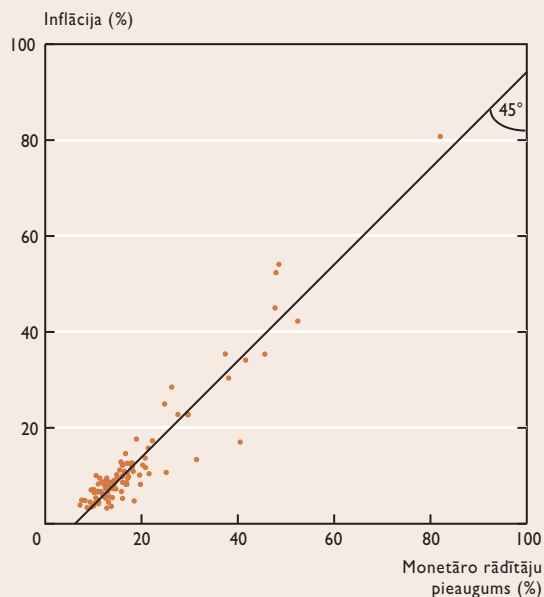
Inflācija pēc būtības ir monetāra parādība. Kā rāda vairāki empīriskie pētījumi, ilgstoši augstas inflācijas periodi parasti saistīti ar augstu apgrozībā esošās naudas daudzuma pieaugumu (sk. attēlu tālāk). Lai gan citi faktori (kopējā pieprasījuma pārmaiņas, tehnoloģiju pārmaiņas vai preču cenu šoki) var ietekmēt cenu attīstību īsākā laika periodā, ar laiku to iedarbību līdzsvaro zināmi monetārās politikas pielāgojumi. Šādā nozīmē centrālās bankas var kontrolēt cenu un inflācijas ilgtermiņa tendences.

Šajā īsajā pārskatā esam pievērsušies vairākiem jautājumiem, kuri būtu jāpaskaidro sīkāk. Tā kā inflācija būtībā ir monetāra parādība, nepieciešams paskaidrot, kā monetārā politika ietekmē tautsaimniecību un, visbeidzot, arī cenu attīstību. To vislabāk izskaidrot trijos soļos.

Monetārajai politikai, kas uzticami nodrošina cenu stabilitāti, ir spēcīga pozitīva ietekme uz labklājību.

ATTĒLS. NAUDA UN INFLĀCIJA

M2 un patēriņa cenu vidējie gada pieauguma tempi 110 valstīs (1960–1990).

Pirmkārt, 4.2. sadaļā runāts par to, kāpēc un kā monetārā politika ietekmē procentu likmes. Otrkārt, 4.3. sadaļā parādīts, kā procentu likmes var ietekmēt patērētāju un uzņēmumu lēmumus par izdevumiem. Nobeigumā tiek analizēts, kā šīs kopējā pieprasījuma pārmaiņas ietekmē cenu attīstību. Šajā kontekstā aplūkoti arī citi, t.i., nemonetārie jeb reālie, faktori, kas īsākā termiņā var ietekmēt cenu attīstību. Ir lietderīgi izprast vispārējo vai kopējo preču piedāvājumu un pieprasījumu tautsaimniecībā (sk. 4.2. ielikumu), kā arī saskatīt atšķirību starp īstermiņa un ilgtermiņa ietekmi (4.4. un 4.5. sadaļa).

4.2. NAUDA UN PROCENTU LIKMES. KĀ MONETĀRĀ POLITIKA VAR IETEKMĒT PROCENTU LIKMES?

Centrālā banka var noteikt īstermiņa nominālās procentu likmes, ar kādām bankas var saņemt kredītu no centrālās bankas. Bankām vajadzīgi centrālās bankas kredīti, jo tām jāapmierina klientu pieprasījums pēc banknotēm un jāpilda obligāto rezervju prasības, veicot noguldījumus centrālajā bankā.

Centrālās bankas ir vienīgās institūcijas, kas var emitēt banknotes (un banku rezerves), piemēram, tām ir monopoltiesības nodrošināt naudas bāzi, tāpēc tās var noteikt procentu likmju politiku, t.i., īstermiņa nominālo procentu likmi banku aizdevumiem. Savukārt tas, kāda procentu likmju politikas attīstība tiek gaidīta nākotnē, ietekmē virkni ilgtermiņa banku un tirgus procentu likmju.

4.3. KĀ PROCENTU LIKMJU PĀRMAIŅAS IETEKMĒ PATĒRĒTĀJU UN UZŅĒMUMU LĒMUMUS PAR IZDEVUMIEM?

No atsevišķas mājsaimniecības viedokļa augstāka reālā procentu likme mudina ietaupīt, jo ietaupījumu atdeve nākotnes patēriņa izteiksmē ir augstāka. Tāpēc augstākas reālās procentu likmes parasti izraisa pašreizējā patēriņa samazināšanos un ietaupījumu kāpumu. No uzņēmuma viedokļa augstāka reālā procentu likme kavē ieguldījumus (ar nosacījumu, ka citi mainīgie lielumi nemainās), jo mazāks skaits pieejamo investīciju projektu piedāvās tādu atdevi, kas spētu segt augošās kapitāla izmaksas.

Apkopojot var teikt – procentu likmju pieaugums samazinās mājsaimniecību pašreizējo patēriņu un uzņēmumu ieguldījumus. Šī ietekme uz atsevišķām mājsaimniecībām un uzņēmumiem liecina, ka monetārās politikas izraisīts reālo procentu likmju kāpums izraisīs kārtējo izdevumu samazināšanos visā tautsaimniecībā (citiem mainīgajiem lielumiem paliekot nemainīgiem). Ekonomisti apgalvo, ka šādas politikas pārmaiņas nosaka kopējā pieprasījuma krišanos, tāpēc tās tiek dēvētas par stingrākas monetārās politikas ieviešanu.

IETEKMĒJOŠIE FAKTORI

4

Svarīgi saprast, ka šajā procesā ir laika nobīdes. Var paiet mēneši, līdz uzņēmums izstrādā jaunus investīciju plānus, vai pat gadi, ja investīcijas saistītas ar jaunu ražotņu būvniecību vai speciālu iekārtu iegādi. Arī mājokļu būvniecības investīcijām vajadzīgs laiks, lai pielāgotos procentu likmju pārmaiņām. Turklāt patērētāji ne vienmēr nekavējoties mainīs savus patēriņa plānus, reaģējot uz procentu likmju pārmaiņām.

Ir vispāratzīts, ka monetārās politikas vispārējais transmisijas process prasa laiku. Tāpēc monetārā politika īstermiņā nevar kontrolēt kopējo preču un pakalpojumu pieprasījumu. Citiem vārdiem sakot, ir ievērojama laika nobīde starp monetārās politikas pārmaiņām un to ietekmi uz tautsaimniecību.

4.1. IELIKUMS. KĀPĒC CENTRĀLĀS BANKAS VAR IETEKMĒT (EX ANTE) REĀLĀS PROCENTU LIKMES? NEELASTĪGO CENU NOZĪME

Kā sīkāk paskaidrots 3.2. ielikumā, *ex ante* reālā procentu likme ir reālā atdeve, kāda gaidāma no attiecīgā finanšu aktīva. To definē kā starpību starp nominālo procentu likmi un inflāciju, kas gaidāma termiņā, kurā noteikta attiecīgā procentu likme. Monetārās politikas ietekme uz īstermiņa reālajām procentu likmēm saistīta ar diviem jautājumiem. Pirmkārt, monetārā politika kontrolē īstermiņa nominālo procentu likmi, un, otrkārt, īstermiņā cenas ir neelastīgas.

Kas ir cenu neelastība? Empīriski pētījumi liecina, ka vairākums cenu kādu laiku saglabājas nemainīgs – bieži vien uzņēmumi nekoriģē cenas uzreiz pēc piedāvājuma un pieprasījuma pārmaiņām. Patiesībā dažas cenas tiek koriģētas ļoti bieži (piemēram, benzīna cenas), savukārt citas tiek mainītas tikai reizi mēnesī vai reizi gadā. Tam dažreiz var būt vairāki iemesli. Pirmkārt, cenas bieži tiek noteiktas ilgtermiņa līgumos starp uzņēmumiem un klientiem, lai ierobežotu nenoteiktību un ar biežām pārrunām saistītās izmaksas. Otrkārt, uzņēmumi var uzturēt stabilas cenas, lai ar biežām cenu pārmaiņām neapgrūtinātu regulāros klientus. Treškārt, dažas cenas ir neelastīgas tirgus struktūras dēļ, proti, ja uzņēmums iespiedis un izplatījis katalogus vai

cenrāžus, cenu maiņa izmaksā dārgi. Visbeidzot, arī jaunu cenu aprēķināšana saistīta ar lielām izmaksām. Tomēr ilgtermiņā cenas piemērojas jaunajiem piedāvājuma un pieprasījuma nosacījumiem. Citiem vārdiem sakot, ilgtermiņā cenas ir pilnībā elastīgas.¹⁰

Tagad iedomāsimies, ka centrālā banka palielina naudas piedāvājumu. Piemēram, tā nodrukā jaunu naudu un nopērk valdības obligācijas. Cilvēki ir gatavi turēt lielāku daudzumu naudas un samazināt obligāciju turējumus vienīgi tad, ja obligāciju ienesīgums, t.i., procentu likme, krītas. Ja centrālā banka palielina naudas piedāvājumu, nominālajai procentu likmei jākrītas, lai mudinātu cilvēkus palielināt naudas turējumus. Un, tā kā cenas īsā laika periodā ir neelastīgas, tas nozīmē, ka īstermiņa inflācijas gaidas lielā mērā paliek nemainīgas. Tāpēc īstermiņa nominālo procentu likmju pārmaiņas izraisa *ex ante* gaidāmo reālo procentu likmju pārmaiņas (sk. arī 3.2. ielikumu). Tādējādi monetārā politika var ietekmēt īstermiņa instrumentu gaidāmās jeb *ex ante* reālās procentu likmes.

¹⁰ Izmērot administratīvi regulējamās cenas, kuru pārmaiņas notiek ļoti reti.

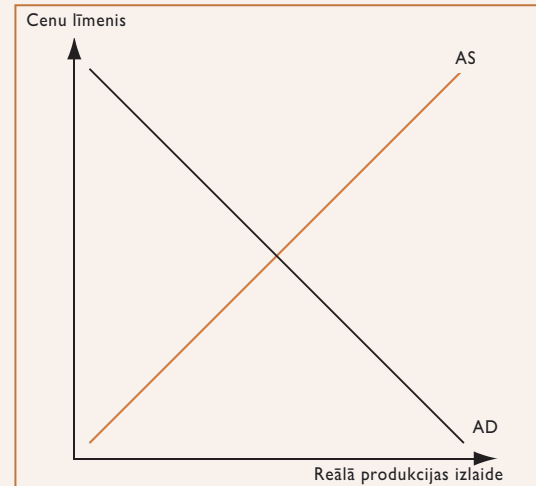
4.2. IELIKUMS. KĀ KOPĒJĀ PIEPRASĪJUMA PĀRMAIŅAS IETEKMĒ SAIMNIECISKO AKTIVITĀTI UN CENU ATTĪSTĪBU?

Lai ilustrētu, kā kopējā pieprasījuma pārmaiņas ietekmē cenu attīstību, var izmantot vienkāršu modeli, kurā attēlots visas tautsaimniecības kopējais pieprasījums un piedāvājums. Šajā nolūkā veiksīm pavisam vienkāršu analīzi. Savus argumentus ilustrēsim ar attēlu palīdzību. Šajā modelī mēģināts attēlot attiecību starp tautsaimniecībā piedāvāto un pieprasīto preču un pakalpojumu reālo daudzumu un kopējo cenu līmeni.

Kopējais piedāvājums un pieprasījums – īstermiņa līdzsvars

Tālāk attēlā redzams kopējais piedāvājums (AS; *aggregate supply*) un kopējais pieprasījums (AD; *aggregate demand*), kur vertikālā ass apzīmē cenu līmeni, bet horizontālā ass – reālo produkcijas izlaidi.

I. ATTĒLS. KOPĒJAIS PIEPRASĪJUMS UN ĪSTERMIŅA KOPĒJAIS PIEDĀVĀJUMS

Kopējais pieprasījums un cenu līmenis

Lai izprastu kopējā pieprasījuma virzienu, jāanalizē, kas, mainoties cenu līmenim, notiek ar lēmumiem par reālajiem izdevumiem, pieņemot, ka visi pārējie ekonomiskie mainīgie lielumi nemainās. Redzams, ka kopējā pieprasījuma līkne ir lejupvērsta. Viens no veidiem, kā varam to aplūkot, ir saistībā ar reālā naudas apjoma pieprasījumu un piedāvājumu. Ja cenas pieaug, bet nominālais naudas piedāvājums ir konstants, patērētāju reālās naudas apjoms samazināsies, un tas nozīmē, ka tie spēs finansēt mazāku darījumu skaitu. Un otrādi – ja cenu līmenis ir zemāks, reālais naudas apjoms palielinās, kas savukārt ļauj veikt vairāk darījumu, un attiecīgi pieaugs reālās produkcijas izlaides pieprasījums.

IETEKMĒJOŠIE FAKTORI

4

Kopējais piedāvājums un īstermiņa cenu līmenis

Kā liecina nosaukums, kopējais piedāvājums ir uzņēmumu ražoto preču un pakalpojumu piedāvājums. Vispirms jāsaprot, kā vispārējais cenu līmenis saistīts ar kopējo produkcijas izlaidi īstermiņā, t.i., pieņemot, ka visi pārējie faktori (ražošanas tehnoloģija, nominālā darba samaksa u.c.) paliek nemainīgi. Kā cenu līmeņa pārmaiņas ietekmē uzņēmumu reālo ražošanu vai produkcijas izlaidi? Būtībā, pastāvot noteiktai nominālajai darba samaksai, augstāks cenu līmenis izraisa reālās darba samaksas samazinājumu. Ja reālā darba samaksa ir zemāka, uzņēmumiem izdevīgi pieņemt darbā vairāk strādnieku un palielināt ražošanas apjomu. Citiem vārdiem sakot, reālā darba samaksa ir noteicošais nodarbinātības līmeņa faktors.

Ja cenas aug, bet visi citi faktori (ražošanas tehnoloģija, nominālā darba samaksa utt.) nemainās, uzņēmumi paaugstina nodarbinātības līmeni un ražošanas apjomu. Tāpēc īstermiņa kopējā piedāvājuma līkne ir augšupvērsta.

Abu līkņu krustpunkts norāda punktu, ko ekonomisti sauc par līdzsvara punktu. Līdzsvara punkta jēdziens ir viens no ekonomikas pamatjēdzieniem. Šādā stāvoklī abu tirgus pušu vēlmes sakrīt, tāpēc nav vērojama tālāku pārmaiņu tendence. Šajā gadījumā līdzsvara punkts parāda tautsaimniecībā vienlaikus dominējošo cenu līmeni un reālās produkcijas izlaides līmeni.

Kas notiek, ja tautsaimniecībā nav līdzsvara? Pieņemsim, ka tautsaimniecībā cenu līmenis ir augstāks par līdzsvara punkta līmeni. Šajā situācijā kopējais piedāvājums ir pārāk augsts, bet kopējais

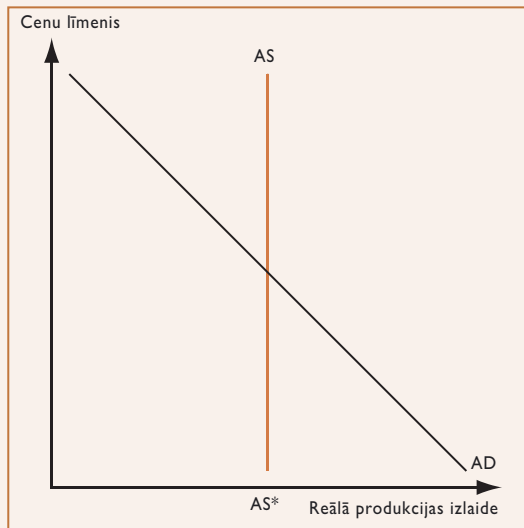
piedāvājums – pārāk zems salīdzinājumā ar līdzsvara punktu. Kas notiek šādā situācijā? Ja cenu līmenis ir augstāks par līdzsvara punktu, pircēji vēlas pirkt mazāk, nekā ražotāji vēlas pārdot. Tāpēc daži piegādātāji samazina cenas, kas savukārt izraisa kopējā pieprasījuma kāpumu. Vienlaikus cenu kritums paaugstina reālo darba samaksu (jo nominālā darba samaksa īsā laika posmā nemainās), un, tā kā reālās algas uzņēmumiem nozīmē izmaksu faktoru, uzņēmumi sašaurina ražošanu un parasti samazina kopējo piedāvājumu. Process turpinās, līdz tiek sasniegts jauns līdzsvara punkts, t.i., stāvoklis, kad pircēju un pārdevēju vēlmes un plāni noteiktā cenu un produkcijas līmenī sakrīt.

Kopējais piedāvājums ilgtermiņā

Kāpēc runājam par īstermiņa piedāvājuma līkni? Paaugstināta cenu līmeņa pozitīvā ietekme uz reālo produkcijas izlaidi turpinās tikai tik ilgi, kamēr nemainās nominālā un līdz ar to arī reālā darba samaksa. Nominālā darba samaksa parasti ir fiksēta vienu vai dažos gadījumos, divus gadus. Ja strādnieki vai arodbiedrības nepieņem inflācijas izraisīto reālās darba samaksas pazeminājumu, jau nākamajās sarunās par darba samaksu tiks pieprasīta kompensācija augstākas darba samaksas veidā. Ja reālā darba samaksa atgriežas līmenī, kādā tā bija pirms cenu līmeņa kāpuma (ja ražošanas tehnoloģija nemainās), uzņēmumiem vairs nav izdevīgs augsts ražošanas apjoms un nodarbinātības līmenis un tie tiks samazināti. Citiem vārdiem sakot – ja augstāka inflācija ilgtermiņā nevar samazināt reālo darba samaksu, arī nodarbinātības līmenis un produkcijas izlaide ilgtermiņā nav atkarīga no cenu attīstības. Tas nozīmē, ka ilgtermiņa kopējā piedāvājuma līkne ir vertikāla.

Ilgtermiņa līdzsvara punkts

2. ATTĒLS. KOPĒJAIS PIEPRASĪJUMS UN ILGTERMIŅA KOPĒJAIS PIEDĀVĀJUMS

AS līknes krustpunktu ar horizontālo asi (sk. **AS*** 2. att.) ekonomisti sauc par potenciālo produkcijas izlaides līmeni. Potenciālais produkcijas izlaides līmenis atspoguļo galīgo preču un pakalpojumu vērtību situācijā, kad visi tautsaimniecības resursi esošajā tehnoloģijas līmenī un ar pašreizējiem tautsaimniecības strukturālajiem aspektiem (piemēram, darba likumdošanu, labklājības un nodokļu sistēmu) tiek pilnībā izmantoti.

Līdz šim apskatījam līkņu pārmaiņas, mainoties tikai cenām un reālajai produkcijas izlaidei, bet pārējiem faktoriem nemainoties. Tagad mēģināsim saprast, kas notiek, ja šie pārējie faktori mainās. Īsumā – šādas pārmaiņas izraisa līkņu nobīdi pa labi vai pa kreisi.

Kopējo piedāvājumu un kopējo pieprasījumu ietekmējošie faktori

Saskaņā ar mūsu vienkāršo modeli tautsaimniecībā pastāvošais cenu un reālo ienākumu apvienojums ir kopējā piedāvājuma un kopējā pieprasījuma mijiedarbības rezultāts. Rodas jautājums, kas ir tie faktori, kuri izraisa abu līkņu nobīdi.

Kopējā pieprasījuma paaugstināšanos (t.i., **AD** nobīdi uz āru vai pa labi) izraisa šādi faktori: valdības izdevumu pieaugums, nodokļu pazemināšana, nacionālās valūtas devalvācija, reālās labklājības līmeņa kāpums (piemēram, augstākas akciju vai zemes cenas), kas savukārt veicina lielāku privāto patēriņu un ieguldījumu izdevumus.

Privāto patēriņu un investīcijas var veicināt arī kādas noteiktas attīstības gaidas. Piemēram, ja uzņēmumi nākotnē gaida augstāku peļņu, tie parasti palielina investīciju izdevumus. Līdzīgi, ja mājsaimniecības gaida augstākus reālos ienākumus augstāka gaidāmā darba ražīguma dēļ, palielinās patēriņa izdevumi. Tāpēc patērētāju un investoru konfidences uzlabošanās parasti saistīta ar kopējā pieprasījuma paaugstināšanos.

IETEKMĒJOŠIE FAKTORI

4

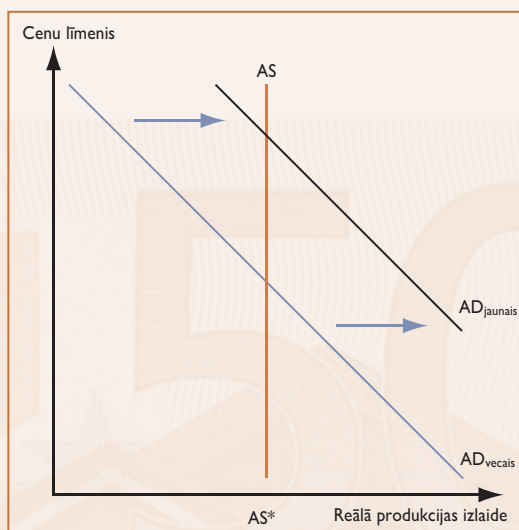
Kas attiecas uz monetārās politikas ietekmi, novērojumi rāda, ka naudas piedāvājuma kāpums un attiecīgi zemākas procentu likmes izraisa kopējā piedāvājuma pieaugumu, nobīdot pieprasījuma līkni pa labi.¹¹ Ja šie mainīgie lielumi mainās pretējā virzienā, kopējais pieprasījums sarūk (t.i., **AD** nobīdās pa kreisi).

Kopējā piedāvājuma gadījumā ražošanas faktoru (piemēram, algu, benzīna) cenu kāpums izraisīs kopējā piedāvājuma līknes nobīdi pa kreisi. No otras puses, tehnoloģiskais progress un produktivitātes pieaugums nobīdīs kopējā piedāvājuma līkni pa labi, jo šie faktori ļauj paaugstināt ražošanas apjomu par to pašu cenu un ar to pašu darba resursu ieguldījumu.

Šī analīze rāda, ka vispārējā cenu līmeņa pārmaiņas var izraisīt gan piedāvājuma, gan pieprasījuma līkne, gan abu līkņu pārbīde. Piemēram, ja citi faktori paliek nemainīgi, kopējā piedāvājuma kritumam (t.i., **AS** nobīdei pa kreisi) seko īstermiņa reālās produkcijas izlaides samazināšanās un cenu paaugstināšanās, savukārt pieprasījuma kāpums (t.i., **AD** nobīde pa labi) izpaudīsies kā augstāka īstermiņa saimnieciskā aktivitāte un cenu palielināšanās.

Šis ilgtermiņa modelis rāda, ka, nosakot vispārējo cenu līmeni, kas vērojams tautsaimniecībā ilgākā laika posmā, būtiska nozīme ir kopējā pieprasījuma attīstībai. Ja kopējā piedāvājuma līkne ir vertikāla, kopējā pieprasījuma pārmaiņas ietekmēs cenas, bet produkcijas izlaide nemainīsies. Ja, piemēram, palielinātos naudas piedāvājums, kopējā pieprasījuma līkne nobīdītos pa labi. Tādējādi ilgtermiņā tautsaimniecība sasniegtu jaunu līdzsvara līmeni, turklāt cenas būtu palielinājušās, bet reālā produkcijas izlaide nebūtu mainījusies.

3. ATTĒLS. KOPĒJĀ PIEPRASĪJUMA UN ILGTERMIŅA KOPĒJĀ PIEDĀVĀJUMA PĀRMAIŅAS

Inflāciju definē kā vispārēju vai plašu preču un pakalpojumu cenu pieaugumu. Tāpēc inflāciju var izraisīt vienīgi pastāvīgs kopējā pieprasījuma kāpums ilgtermiņā. Savukārt šāds pieaugums iespējams tikai tad, ja monetārā politika pieļauj šādu notikumu gaitu, saglabājot zemas procentu likmes un augstu naudas apjoma pieauguma līmeni.

¹¹ Ekonomisti bieži izsaka naudas pieprasījuma kritumu ar naudas aprites ātruma pieaugumu. Šo pēdējo mainīgo varētu definēt kā ātrumu, ar kādu nauda pāriet no viena naudas turētāja pie cita. Tātad šis ātrums arī nosaka to, cik daudz naudas nepieciešams noteiktam darījumu apjomam. Šīs abas parādības jāuzskata par vienas monētas divām pusēm. Ja cilvēki vēlas turēt mazāk naudas, pieejamais naudas krājums biežāk mainīs īpašnieku un vairāk atradīsies aprītē ar nosacījumu, ka ir nemainīgs naudas piedāvājums. Tas nozīmē augstāku naudas aprites ātrumu. Pie šā jautājuma atgriezīsimies nākamajās nodaļās.

4.4. CENU ATTĪSTĪBU ĪSTERMIŅĀ NOTEICOŠIE FAKTORI

Tālāk aplūkosim dažus faktoros, kas nosaka īstermiņa cenu attīstību. Kā sīkāk skaidrots 4.2. ielikumā, inflācijas (t.i., noturīga cenu līmeņa kāpuma) pamatā var būt viens vai abi no divu veidu apstākļiem. Cenu celšanās parasti notiek, vai nu vidēji pieaugot kopējam pieprasījumam, vai samazinoties piedāvājumam. Citiem vārdiem sakot, inflācijas spiediens var rasties, notiekot pārmaiņām (ekonomisti negaidītas pārmaiņas tautsaimniecības attīstībā bieži dēvē par satricinājumiem jeb šokiem), kuru dēļ patērētāji palielina izdevumus vai uzņēmumi samazina ražošanas apjomu. Pirmo gadījumu, kad pieaug pieprasījums un tāpēc palielinās inflācija, ekonomikas literatūrā bieži dēvē par pieprasījuma izraisītu inflāciju. Otro gadījumu, kad pieaug izmaksas un tāpēc samazinās piedāvājums, tādējādi arī izraisot inflāciju, bieži sauc par izmaksu izraisītu inflāciju. Ja kopējais pieprasījums samazinās vai kopējais piedāvājums pieaug, notiek gluži pretējs process, t.i., rodas deflācijas spiediens. Lai nodrošinātu cenu stabilitāti, monetārajai politikai bieži jāreaģē uz šādām pārmaiņām. Ja ir inflācijas spiediens, centrālā banka parasti paaugstina (reālās) procentu likmes, lai neļautu šim spiedienam pāraugt daudz noturīgākās novirzēs no cenu stabilitātes.

Cenu kāpumus, kas rodas kopējā pieprasījuma pieauguma dēļ, var izraisīt jebkurš no atsevišķajiem faktoriem, kas palielina kopējo pieprasījumu, tomēr svarīgākie no šiem faktoriem – izņemot monetāro politiku (naudas piedāvājuma pieaugumu) – ir valsts iepirkumu apjoma palielināšanās, valūtas kursa kritums, kā arī spiediens, ko rada lielāks vietējo preču pieprasījums citviet pasaulē (eksports). Kopējais pieprasījums var mainīties, arī augot konfidencei. Tā, piemēram, paredzams, ka uzņēmumu ieguldījumi pieaugs, ja tie nākotnē sagaidīs lielāku peļņu. Kopējā pieprasījuma pārmaiņu ietekmē parasti paaugstinās gan cenu līmenis, gan, tiesa, īslaicīgi, arī kopējais ražošanas apjoms (sk. 4.2. ielikumu).

Kādi ir faktori, kas izraisa kopējā piedāvājuma samazināšanos un tādējādi arī īstermiņa cenu kāpumu? Kopējais piedāvājums galvenokārt samazinās tad, ja krītas produktivitāte un pieaug ražošanas izmaksas (piemēram, palielinās reālā darba samaksa un izejvielu, sevišķi naftas, cenas), kā arī tad, ja valdība uzņēmumiem nosaka augstākus nodokļus. Ja pārējie faktori nemainās, tad, jo vairāk pieaug ražošanas izmaksas, jo vairāk samazinās to preču apjoms, ko iespējams saražot par tādām pašām cenām.

Lai, augot darba samaksai vai izejvielu, piemēram, naftas, izmaksām, saglabātu noteiktu cenu līmeni, uzņēmumiem jāsamazina nodarbināto skaits un ražošanas apjoms. Tā kā tam pamatā ir piedāvājuma puses efekti, šādu inflāciju bieži vien dēvē par izmaksu izraisītu inflāciju.

IETEKMĒJOŠIE FAKTORI

4

Eksporta preču ārējā pieprasījuma pieaugums var ietekmēt pašreizējo patēriņu un ieguldījumus.

Ražošanas faktoru cenas var palielināties dažādu apstākļu dēļ. Tās pieaugs, ja izejvielu, piemēram, naftas, piedāvājums būs mazāks, nekā gaidīts, vai arī ja pasaulē palielināsies izejvielu pieprasījums. Arī reālās darba samaksas paaugstināšanās (ja tā nenotiek vienlaikus ar atbilstošu produktivitātes pieaugumu) izraisīs gan kopējā piedāvājuma, gan arī nodarbinātības līmeņa samazināšanos. Darba samaksa var augt, sarūkot darbaspēka piedāvājumam, bet tam pamatā savukārt var būt valstī pieņemti noteikumi, kas samazina motivāciju strādāt (piemēram, augstāks ienākuma nodoklis). Reālā darba samaksa var pieaugt, arī palielinoties arodbiedrību ietekmei.

Ja minētie faktori darbosies pretējā virzienā, kopējais piedāvājums augs. Piemēram, palielinoties produktivitātei (piemēram, ieviešot jaunas tehnoloģijas), vienādos apstākļos cenas īstermiņā kritīsies, bet nodarbinātības līmenis pieaugs, jo ar attiecīgajām algām nodarbināt darbaspēku kļūs izdevīgāk. Taču, ja reālā darba samaksa palielināsies atbilstoši produktivitātes kāpumam, nodarbinātības līmenis nemainīsies.

Gaidāmās inflācijas nozīme

Kad uzņēmumi un darba ņēmēji vienojas par darba samaksu vai uzņēmumi nosaka savas cenas, tie bieži vien ņem vērā nākotnē, piemēram, nākamajā gadā, paredzamo inflācijas līmeni. Šī gaidāmā inflācija būtiski ietekmē kārtējās vienošanās par algām, jo iespējamā cenu kāpuma dēļ samazināsies to preču un pakalpojumu daudzums, ko var nopirkt par attiecīgo nominālo darba samaksu. Tātad, ja gaidāma augsta inflācija, darba ņēmēji, vienojoties par darba samaksu, var prasīt lielāku nominālās algas pieaugumu. Ja, vienojoties par darba samaksu, tiek ņemtas vērā šādas prognozes, uzņēmumu izdevumi palielinās. Šos izdevumus var nākties segt pircējiem, pieaugot cenām. Līdzīgi notiek, arī uzņēmumiem

nosakot cenas. Tā kā daudzos gadījumos atsevišķas cenas kādu noteiktu laiku (piemēram, mēnesi vai gadu; sk. 4.1. ielikumu) nemainās, uzņēmumi, gatavojot jaunu cenrādi, var jau iepriekš paaugstināt atsevišķas cenas, paredzot, ka nākotnē vispārējais cenu līmenis vai darba samaksa palielināsies. Tātad, ja cilvēki gaida inflāciju nākotnē, viņu rīcība var izraisīt tūlītēju inflācijas pieaugumu. Arī šā iemesla dēļ ir ļoti svarīgi, lai monetārā politika pārliecinoši pildītu savu uzdevumu, t.i., saglabātu cenu stabilitāti un atbilstoši tai saglabātu arī zemas ilgtermiņa inflācijas gaidas.

Kopumā īstermiņa cenu līmeni var ietekmēt dažādi faktori un satricinājumi (šoki), tostarp arī pārmaiņas kopējā pieprasījumā un tā dažādajās sastāvdaļās, t.sk. fiskālajā politikā. Pārmaiņas var būt saistītas arī ar izejvielu cenu, izmaksu un produktivitātes, kā arī ar valūtas kursa un globālās tautsaimniecības pārmaiņām. Visi šie faktori īstermiņā var ietekmēt reālo saimniecisko darbību un cenas. Bet ilgākā laika posmā?

Te nu nonākam līdz vēl vienam būtiskam dalījumam ekonomikā. Ekonomisti parasti runā par īstermiņa un ilgtermiņa norisēm (sk. arī 4.2. ielikumu).

4.5. CENU ATTĪSTĪBU ILGTERMIŅĀ NOTEICOŠIE FAKTORI

Kāda ir minēto faktoru relatīvā ietekme uz inflāciju ilgākā laika posmā? Citiem vārdiem sakot, vai tie visi ir vienlīdz svarīgi, runājot par inflācijas tendencēm? Tā noteikti nav. Redzēsim, ka šajā gadījumā liela nozīme ir monetārajai politikai.

Kā jau minēts, no brīža, kad tiek mainīta monetārā politika, līdz brīdim, kad parādās tās ietekme uz cenām, vidēji paiet aptuveni no viena gada līdz trim gadiem. Tas nozīmē, ka monetārā politika nevar novērst negaidītu reālās tautsaimniecības attīstības pavērsienu vai šoku īslaicīgu ietekmi uz inflāciju. Tomēr vairākums ekonomistu ir vienprātis, ka monetārā politika spēj kontrolēt cenu attīstību ilgākā laika posmā. Tātad tā spēj kontrolēt arī inflācijas "tendenci", t.i., cenu līmeņa pārmaiņas pēc tam, kad tautsaimniecība pilnībā absorbējusi īstermiņa svārstības.

Ilgtermiņā cenas ir elastīgas un var pilnībā mainīties atbilstoši piedāvājuma un pieprasījuma pārmaiņām. Tomēr īstermiņā atsevišķas cenas ir neelastīgas un ilgāku laiku saglabājas esošajā līmenī (sk. 4.1. ielikumu).

Kā šīs atšķirības ietekmē iznākumu mūsu gadījumā? Neieslīgstot garā skaidrojumā, var pierādīt, ka ilgtermiņā ražošanas apjoms nav atkarīgs no cenu līmeņa. To nosaka pieejamais kapitāls un darbaspēka apjoms, kā arī šā darbaspēka kvalitāte, strukturālā politika, kas ietekmē motivāciju strādāt un ieguldīt līdzekļus, un arī tehnoloģiju attīstība attiecīgajā ražošanas jomā. Citiem vārdiem sakot, ilgtermiņā ražošanas apjomu ietekmē vairāki reāli faktori vai piedāvājuma puses faktori. Šie faktori nosaka kopējā piedāvājuma līknes precīzo stāvokli.

Otra līkne, kas nosaka tautsaimniecības līdzsvara stāvokli, ir kopējā pieprasījuma līkne. Jau pārliecinājāmies, ka kopējā pieprasījuma kāpumu var izraisīt vairāki faktori. Šādi faktori ir valdības izdevumu un eksporta ārējā pieprasījuma pieaugums, nākotnē gaidāmā darba ražīguma uzlabošanās, kas var ietekmēt pašreizējo patēriņu un ieguldījumus. Tomēr skaidrs, ka, lai gan var būt vērojams pat ilgstošs daudzu šo faktoru pieaugums, noturīgu vispārējā cenu līmeņa kāpumu ilgtermiņā var izraisīt vienīgi noturīga un ilgstoša ekspansīva monetārā politika. To bieži uzsver saistībā ar plaši pazīstamo apgalvojumu, ka "inflācija vienmēr un visur ir monetāra parādība". Un tiešām – vairāki empīriski pētījumi pierādījuši šīs hipotēzes patiesumu. Tāpēc inflācijas procesa galvenais iemesls ilgākā laika posmā ir ilgtspējīgs naudas piedāvājuma kāpums, kas patiesībā ir tas pats, kas ilgtspējīga ekspansīva monetārā politika.

IETEKMĒJOŠIE FAKTORI

4

Tas nozīmē, ka ilgākā laika posmā tieši monetārās politikas darbības nosaka to, vai inflācijai tiek ļauts augt vai to saglabā zemā līmenī. Citiem vārdiem sakot, ilgākā laika posmā galīgā kontrole pār inflācijas līmeni ir centrālajai bankai, kas pārtrauga naudas piedāvājumu un īstermiņa procentu likmes. Ja centrālā banka ilgstoši nosaka pārāk zemas īstermiņa procentu likmes un pārmērīgi palielina naudas

piedāvājumu, galu galā celsies arī cenu līmenis. Šo pamatsakarību atspoguļo naudas kvantitātes teorija – ekonomikas pamatkonceptcija, kas sīkāk aplūko saistību starp naudu un cenām (sk. 4.3. ielikumu).

4.3. IELIKUMS. NAUDAS KVANTITĀTES TEORIJA

Atbilstoši vienādībai, ko plaši pazīst kā kvantitātes vienādojumu, tautsaimniecībā pieejamās naudas masas pārmaiņas (ΔM) ir vienādas ar nominālā darījumu apjoma pārmaiņām (tuvinot tās reālās saimnieciskās darbības pārmaiņām (ΔYR) un pieskaitot cenu līmeņa pārmaiņas (ΔP)), no kurām atņemtas naudas aprites ātruma pārmaiņas (ΔV). Šo pēdējo mainīgo var definēt kā ātrumu, ar kādu nauda pāriet no viena naudas turētāja pie cita. Tātad šis ātrums nosaka, cik daudz naudas nepieciešams noteiktam nominālajam darījumu apjomam.¹² Īsumā:

$$\Delta M = \Delta YR + \Delta P - \Delta V$$

Šī sakarība ir t.s. identitāte, t.i., sakarība, kuru, kā redzams, nav iespējams falsificēt. Tāpēc tajā nav nekādu norāžu uz cēlonību. Zināmu priekšstatu par cēlonību var gūt tikai tad, ja ņem vērā tālākus pieņēmumus par faktoriem, kas nosaka šos mainīgos lielumus. Konkrētāk, ir divi pieņēmumi, kas ļauj pārveidot kvantitātes vienādojumu par

kvantitātes teoriju. Pirmkārt, var uzskatīt, ka ilgtermiņā ražošanas apjomu nosaka tādi reālie faktori kā sabiedrības ražošanas iespējas, kā arī tās gaume un izvēle. Otrkārt, uzskata, ka ilgtermiņā aprites ātrumu nosaka norēķinu modeļi, saimnieciskā un finanšu kārtība, saskaņā ar kuru tiek veikti darījumi, kā arī izdevumi un peļņa, kas rodas, turot naudu, nevis citus aktīvus. No tā izriet, ka naudas piedāvājuma apjoms, ko, pieņemot attiecīgus lēmumus, nosaka monetārās iestādes, ilgtermiņā saistīts ar cenu līmeni. Citiem vārdiem sakot, ilgākā laika posmā cenu līmeni tieši nosaka naudas daudzuma pārmaiņas – tas mainās proporcionāli naudas daudzumam.

Tas nozīmē arī to, ka iestāde, kas nosaka naudas piedāvājumu, t.i., centrālā banka, uzņemas galīgo atbildību par inflācijas ilgāka termiņa tendencēm.

¹² Tas rāda, ka vienādojuma kreisajā pusē summēts izmantotās naudas daudzums, bet labajā pusē atspoguļota darījuma vērtība.

ECB MONETĀRĀ POLITIKA

5.

Šī nodaļa sniedz detalizētu informāciju, kas ļaus saprast, kā tika izveidota EMS, kura iestāde ir atbildīga par vienotu monetāro politiku visā euro zonā, kā arī kāds ir Eurosistēmas mērķis un kā tā cenšas īstenot savas pilnvaras.

5.1. sadaļā sniegts īss vēsturisks pārskats.

5.2. sadaļā sniegta sīkāka informācija par institucionālo struktūru.

5.3. sadaļā uzmanība galvenokārt pievērsta ECB monetārās politikas stratēģijai.

5.4. sadaļā skaidroti Eurosistēmas operacionālie pamatprincipi.

- 5.1. Īss vēsturisks pārskats
- 5.2. Institucionālā struktūra
- 5.3. ECB monetārās politikas stratēģija
- 5.4. Eurosistēmas operacionālo pamatprincipu pārskats

5.1. ĪSS VĒSTURISKS PĀRSKATS

Vēsture – Ekonomikas un monetārās savienības trīs posmi

Doma par to, ka Eiropai vajadzīga kopīga, vienota un stabila monetārā sistēma, radās jau sen (sk. 5.1. ielikumu). Pēc pirmā neveiksmīgā mēģinājuma 20. gs. 70. gadu sākumā izšķirošais impulss integrācijas procesam tika dots 1988. gada jūnijā, kad Eiropadome atkārtoti apstiprināja mērķi pakāpeniski izveidot Ekonomikas un monetāro savienību. Tika izveidota komiteja, kuras priekšsēdētājs bija toreizējais Eiropas Komisijas prezidents Žaks Delors (*Jacques Delors*) un kuras uzdevums bija veikt pētījumus un sagatavot priekšlikumus par konkrētiem posmiem ceļā uz šīs savienības izveidi. 1989. gada aprīlī komiteja nāca klajā ar ziņojumu (t.s. Delora ziņojumu), kurā Ekonomikas un monetārās savienības (EMS) izveidi ierosināja veikt trijos atsevišķos, pakāpeniskos posmos.

EMS pirmais posms

Pamatojoties uz Delora ziņojumu, Eiropadome 1989. gada jūnijā nolēma, ka EMS pirmais posms jāuzsāk 1990. gada 1. jūlijā. Vienlaikus arī Eiropas Ekonomikas kopienas dalībvalstu Centrālo banku prezidentu komitejai, kuras loma monetārajā sadarbībā kopš tās izveides 1964. gada maijā bija kļuvusi arvien nozīmīgāka, tika uzticēti papildu pienākumi.

Lai varētu īstenot otro un trešo posmu un izveidot nepieciešamo institucionālo struktūru, bija jāpārskata Eiropas Kopienas dibināšanas līgums (t.s. Romas līgums). Šajā nolūkā 1991. gadā paralēli Starpvaldību konferencei par politisko savienību notika arī Starpvaldību konference par EMS. Šajā Starpvaldību konferencē Centrālo banku prezidentu komiteja iesniedza ECBS un ECB Statūtu projektu. Sarunu rezultātā radās Līgums par Eiropas Savienību. Vienošanās par to tika panākta 1991. gada decembrī, bet Līgums tika parakstīts Māstrihtā 1992. gada 7. februārī. Tomēr ratifikācijas process aizkavējās, tāpēc Līgums stājās spēkā tikai 1993. gada 1. novembrī.

5.1. IELIKUMS. CEĻŠ UZ VIENOTO VALŪTU EURO

1962. g.	Eiropas Komisija pirmo reizi ierosina izveidot ekonomikas un monetāro savienību (Maržolēna (<i>Marjolin</i>) memorands).	1995. g. decembris	Eiropadomes Madrides sanāksmē tiek pieņemts lēmums par vienotās valūtas nosaukumu, kā arī noteikts scenārijs tās pieņemšanai un ieviešanai skaidrās naudas aprītē.
1964. g. maijs	Lai Eiropas Ekonomikas kopienas (EEK) centrālo banku sadarbībai piešķirtu oficiālu statusu, tiek izveidota Eiropas Ekonomikas kopienas dalībvalstu Centrālo banku prezidentu komiteja.	1996. g. decembris	EMI iesniedz Eiropadomei banknošu paraugus.
1970. g.	Venera ziņojumā (<i>Werner Report</i>) izstrādāts plāns ekonomikas un monetārās savienības izveidei Eiropas Kopienā līdz 1980. gadam.	1997. g. jūnijs	Eiropadome saskaņo Stabilitātes un izaugsmes paktu.
1972. g. aprīlis	Tiek izveidota tīpa sistēma ("čūska") Eiropas Ekonomikas kopienas dalībvalstu valūtu kursu svārstību robežu pakāpeniskai sašaurināšanai.	1998. g. maijs	Beļģija, Vācija, Spānija, Francija, Īrija, Itālija, Luksemburga, Nīderlande, Austrija, Portugāle un Somija izpildījušas visus nepieciešamos priekšnosacījumus, lai ieviestu euro kā vienotu valūtu. Tiek iecelti ECB Valdes locekļi.
1973. g. aprīlis	Lai nodrošinātu šīs sistēmas pienācīgu darbību, tiek izveidots Eiropas Monetārās sadarbības fonds (EMSF).	jūnijs	Tiek izveidota ECB un ECBS.
1979. g. marts	Tiek izveidota Eiropas Monetārā sistēma (EMS).	oktobris	ECB paziņo par vienotās monetārās politikas, ko tā īsteno no 1999. gada janvāra, stratēģiju un darbības principiem.
1986. g. februāris	Tiek parakstīts Vienotais Eiropas akts (VEA).	1999. g. janvāris	Sākas EMS trešais posms – euro kļūst par euro zonas vienoto valūtu, iesaistīto dalībvalstu agrākajām nacionālajām valūtām tiek noteikti neatsaucami maiņas kursi, visā euro zonā tiek īstenojama vienota monetārā politika.
1988. g. jūnijs	Eiropadome pilnvaro ekspertu komiteju Žaka Delora vadībā ("Delora komiteja") iesniegt priekšlikumus EMS izveidei.	2001. g. janvāris	Euro zonai pievienojas 12. dalībvalsts – Grieķija.
1989. g. maijs	Eiropadomei tiek iesniegts Delora ziņojums.	2002. g. janvāris	Euro tiek ieviests skaidrās naudas aprītē. Aproximāta tiek laistas euro banknotes un monētas, un līdz 2002. gada februāra beigām tās kļūst par vienīgo likumīgo maksāšanas līdzekli visā euro zonā.
jūnijs	Eiropadome vienojas par EMS izveidi trijos posmos.	2004. g. maijs	10 jauno ES dalībvalstu NCB pievienojas ECBS.
1990. g. jūlijs	Sākas EMS pirmais posms.	2007. g. janvāris	ES pievienojas Bulgārija un Rumānija un dalībvalstu skaits pieaug līdz 27. Vienlaikus abas valstis pievienojas arī ECBS. Euro zonai pievienojas 13. dalībvalsts – Slovēnija.
decembris	Sākas Starptautību konference, kuras uzdevums ir sagatavoties EMS otrā un trešā posma uzsākšanai.	2008. g. janvāris	Kipra un Malta pievienojas euro zonai, palielinot tās dalībvalstu skaitu līdz 15.
1992. g. februāris	Tiek parakstīts Līgums par Eiropas Savienību (Māstrihtas līgums).	2009. g. janvāris	Slovākija pievienojas euro zonai, palielinot tās dalībvalstu skaitu līdz 16.
1993. g. oktobris	Par Eiropas Monetārā institūta (EMI) un ECB mītnesvietu tiek izraudzīta Frankfurte pie Mainas. Tiek izvirzīts EMI prezidenta kandidāts.		
novembris	Stājas spēkā Līgums par Eiropas Savienību.		
decembris	Par EMI, ko paredzēts izveidot 1994. gada 1. janvārī, prezidentu ieceļ Aleksandru Lamfalusi (<i>Alexandre Lamfalussy</i>).		
1994. g. janvāris	Sākas EMS otrais posms, un tiek izveidots EMI.		

Avots: Scheller (2004), 16. lpp, papildināts.

1996. gada decembrī tika demonstrēta izvēlētā euro banknošu dizaina sērija.

EMS otrais posms – EMI un ECB izveide

EMS otrā posma sākumu iezīmēja Eiropas Monetārā institūta (EMI) izveide 1994. gada 1. janvārī. Tādējādi Centrālo banku prezidentu komiteja beidza pastāvēt. EMI kā pārejas posma institūcijas pastāvēšana atspoguļoja arī monetārās integrācijas stāvokli Kopienā – EMI nebija atbildīgs par monetārās politikas īstenošanu Eiropas Savienībā (par šā uzdevuma izpildi joprojām bija atbildīgas nacionālās institūcijas); tā kompetencē nebija arī ārvalstu valūtas intervences.

EMI divi galvenie uzdevumi bija, pirmkārt, stiprināt centrālo banku sadarbību un monetārās politikas koordināciju un, otrkārt, veikt nepieciešamos sagatavošanās darbus Eiropas Centrālo banku sistēmas (ECBS) izveidei, vienotas monetārās politikas īstenošanai un vienotas valūtas radīšanai trešajā posmā.

1995. gada decembrī Madrides sanāksmē Eiropadome vienojās Eiropas valūtas vienību, kas bija jāievieš trešā posma sākumā, saukt par euro un apstiprināja, ka EMS trešais posms sāksies 1999. gada 1. janvārī. Tika paziņota notikumu secība pārejai uz euro. Šis scenārijs pamatā balstījās uz EMI izstrādātiem detalizētiem priekšlikumiem. Vienlaikus EMI tika uzticēts uzdevums veikt sagatavošanas darbus saistībā ar nākotnes monetārajām un valūtas kursu attiecībām starp euro zonas valstīm un pārējām ES valstīm. 1996. gada decembrī EMI iepazīstināja Eiropadomi ar ziņojumu, kas kļuva par pamatu Eiropadomes Rezolūcijai par jaunā valūtas kursa mehānisma (VKM II) principiem un pamatelementiem, ko pieņēma 1997. gada jūnijā.

1996. gada decembrī EMI iepazīstināja Eiropadomi un vēlāk sabiedrību arī ar izvēlēto dizaina sēriju euro banknotēm, ko bija paredzēts laist apgrozībā 2002. gada 1. janvārī.

Lai papildinātu un precizētu EMS Līguma noteikumus, 1997. gada jūnijā Eiropadome pieņēma Stabilitātes un izaugsmes paktu, kura uzdevums bija saistībā ar EMS nodrošināt budžeta disciplīnu. 1998. gada maijā Paktu papildināja un attiecīgās saistības nostiprināja Padomes Deklarācija.

1998. gada 2. maijā Eiropas Savienības Padome, tiekoties valstu vai valdību vadītāju sastāvā, nolēma, ka II dalībvalstis (Beļģija, Vācija, Spānija, Francija, Īrija, Itālija, Luksemburga, Nīderlande, Austrija, Portugāle un Somija) izpildījušas visus nepieciešamos nosacījumus, lai 1999. gada 1. janvārī ieviestu vienotu valūtu.

Vienlaikus to dalībvalstu finanšu ministri, kuras gatavojās ieviest vienoto valūtu, kopā ar šo dalībvalstu nacionālo centrālo banku vadītājiem, Eiropas Komisiju un EMI vienojās, ka, nosakot euro neatsaucamos maiņas kursus, tiks izmantoti VKM centrālie maiņas kursi, kas noteikti iesaistīto dalībvalstu valūtām.

1998. gada 25. maijā II iesaistīto dalībvalstu valdības oficiāli iecēla ECB prezidentu, viceprezidentu un pārējos četrus ECB Valdes locekļus. Viņu pilnvaras stājās spēkā ar 1998. gada 1. jūniju, kas uzskatāma par ECB dibināšanas dienu. Tādējādi EMI uzdevumi bija izpildīti, un saskaņā ar Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 123. pantu to likvidēja. Viss EMI uzticētais sagatavošanas darbs tika pabeigts laikus, un atlikušo 1998. gada daļu ECB veltīja sistēmu un procedūru galīgajai pārbaudei.

EMS trešais posms, valūtas kursu neatsaucama fiksēšana

1999. gada 1. janvārī sakās EMS trešais un pēdējais posms, ko raksturoja monetārajā savienībā sākotnēji iesaistīto 11 dalībvalstu valūtu kursu neatsaucama fiksēšana un vienotas monetārās politikas īstenošana ECB pārziņā. 2007. gada 1. janvārī, kad EMS trešajam posmam pievienojās Slovēnija, iesaistīto dalībvalstu skaits pieauga līdz 13. Pēc ES Padomes lēmuma 2007. gada 10. jūlijā par izņēmuma atcelšanu attiecībā uz Kipru un Maltu šīs valstis pievienojās Eurosistēmai 2008. gada 1. janvārī. Pēc ES Padomes 2008. gada 8. jūlija lēmuma, kurā tika atzīts, ka Slovākija izpildījusi konverģences kritērijus, 2009. gada 1. janvārī Slovākija kļuva par 16 ES dalībvalsti, kas pievienojusies euro zonai.

5.2. INSTITUCIONĀLĀ STRUKTŪRA

Eiropas Centrālo banku sistēma

ECB dibināta 1998. gada 1. jūnijā un ir viena no pasaulē jaunākajām centrālajām bankām. Tomēr ECB mantojusi visu euro zonas valstu NCB uzticamību un zināšanas. Tās īsteno euro zonas monetāro politiku kopā ar ECB.

ECB un Eiropas Centrālo banku sistēmas (ECBS) juridiskais pamats ir Eiropas Kopienas dibināšanas līgums. Saskaņā ar šo Līgumu ECBS veido ECB un visu ES dalībvalstu NCB (kopš 2007. gada 1. janvāra – 27). Līgumam kā protokols pievienoti ECBS un ECB Statūti.

ECBS pilnvaras

Līgums paredz, ka "ECBS galvenais mērķis ir uzturēt cenu stabilitāti" un ka, "neietekmējot šo mērķi, ECBS atbalsta vispārējo ekonomikas politiku Kopienā, lai palīdzētu sasniegt Kopienas mērķus, kas noteikti šā Līguma 2. pantā". Savukārt Līguma 2. pantā teikts, ka Kopienas uzdevumi cita starpā ir "panākt augstu nodarbinātības [...] līmeni [...], noturīgu izaugsmi bez pārmērīgas inflācijas, augstu konkurētspējas un ekonomiskās konverģences pakāpi". Tādējādi Līgumā noteikta skaidra mērķu hierarhija, kurā galvenā vieta ierādīta cenu stabilitātei. Tas, ka saskaņā ar Līgumu ECB monetārā politika galvenokārt vērsta uz šo primāro mērķi, skaidri norāda, ka cenu stabilitātes nodrošināšana ir visnozīmīgākais ieguldījums, ko monetārā politika var dot labvēlīgas ekonomiskās vides un augsta nodarbinātības līmeņa nodrošināšanā.

Eurosistēma

Euro zonas valstu NCB un ECB kopā veido Eurosistēmu. Šādu nosaukumu ECB Padome izraudzījās, lai raksturotu kārtību, saskaņā ar kuru ECBS veic savus pienākumus euro zonā. Šāds dalījums starp Eurosistēmu un ECBS būs jā saglabā tik ilgi, kamēr vien būs tādas ES dalībvalstis, kuras vēl nav ieviesušas euro. To ES dalībvalstu NCB, kurās 2009. gadā nav ieviests euro, nepiedalās lēmumu pieņemšanā attiecībā uz euro zonas vienoto monetāro politiku un īsteno savu monetāro politiku. Jebkura ES dalībvalsts var ieviest euro arī vēlāk, bet

tikai ar nosacījumu, ka tā izpildījusi konverģences kritērijus (sīkāku aprakstu sk. 5.2. ielikumā).

5.2. IELIKUMS. KONVERĢENCES KRITĒRIJI

Priekšnosacījumi euro ieviešanai noteikti Līguma 121. pantā un tajā minētajā Protokolā par konverģences kritērijiem, kas pievienots Līgumam. Izvērtējot, vai dalībvalsts sasniegusi augstu ilgtspējīgas konverģences līmeni, tiek ņemti vērā četri kritēriji: cenu stabilitāte, fiskālā stāvokļa stabilitāte, valūtas kursu stabilitāte un procentu likmju konverģence.

Līguma 121. panta 1. punkta pirmajā ievilkumā noteikts, ka dalībvalstīm jāsasniedz "augsts cenu stabilitātes līmenis", ko "nosaka, samērojot inflācijas līmeni attiecīgajā valstī ar inflācijas līmeni trijās cenu ziņā stabilākajās dalībvalstīs". Turklāt Protokola 1. pantā teikts, ka "cenu stabilitātes kritērijs ir tas, ka vienu gadu pirms novērtējuma dalībvalstī ir stabilas cenas un vidējais inflācijas līmenis vairāk kā par 1.5 procentu punktiem nepārsniedz to triju dalībvalstu datus, kuru cenu stabilitāte ir vislielākā. Inflāciju mēra, salīdzinot patēriņa cenu indeksus, ņemot vērā to, ka dažādās valstīs to nosaka dažādi."

Saskaņā ar Līguma 121. panta 1. punkta otro ievilkumu jānodrošina arī "valsts finanšu stāvokļa stabilitāte", kas "paredz, ka sasniegts valsts budžeta stāvoklis bez pārmērīga deficīta, kā noteikts [...] Līguma 104. panta 6. punktā". Turklāt Protokola 2. pantā noteikts, ka šis kritērijs "ir tas, ka novērtējuma brīdī uz dalībvalsti neattiecas atbilstoši šā Līguma 104. panta 6. punktam pieņemtais Padomes lēmums par pārmērīgu budžeta deficītu". Atbilstoši Līguma 104. panta 1. punktam dalībvalstis "izvairās no pārmērīga valsts budžeta deficīta". Komisija pārbauda to atbilstību budžeta disciplīnas prasībām, īpaši pamatojoties uz šādiem kritērijiem:

"a) vai plānotā vai faktiskā valdības budžeta deficīta attiecība pret IKP pārsniedz atsaucis vērtību (definēta Protokolā par pārmērīga budžeta deficīta novēršanas procedūru kā 3% no IKP), izņemot, ja:

- vai nu attiecība ir ievērojami un pastāvīgi samazinājusies un sasniegusi līmeni, kas tuvojas atsaucis vērtībai,

■ vai arī ja atsaucēs vērtības pārsniegums ir tikai īslaicīgs un pagaidu un attiecība saglabājusies tuvu atsaucēs vērtībai;

b) vai valdības parāda attiecība pret IKP pārsniedz atsaucēs vērtību (definēta Protokolā par pārmērīga budžeta deficīta novēršanas procedūru kā 60% no IKP), izņemot, ja attiecība ievērojami samazinājusies un mērenā tempā tuvojas atsaucēs vērtībai."

Atbilstoši Līguma 121. panta 1. punkta trešajam ievilkumam dalībvalstīm jānodrošina tas, ka "vismaz divus gadus attiecīgās valsts valūtas kursa svārstības palikušas Eiropas Monetārās sistēmas valūtas kursa mehānisma noteiktajās robežās un šis valsts valūta nav devalvēta attiecībā pret jebkuras citas dalībvalsts valūtu". Protokola 3. pantā teikts, ka "kritērijs [...] dalībai Eiropas Monetārās sistēmas valūtas kursa mehānismā ir tāds, ka dalībvalsts vismaz divus gadus pirms novērtējuma bez lielām grūtībām ievērojusi paredzētās svārstību robežas Eiropas Monetārās sistēmas valūtas kursa mehānismā. Proti, dalībvalsts šajā laikā pēc savas iniciatīvas nav devalvējusi savas valūtas divpusējo centrālo kursu attiecībā pret jebkuras citas dalībvalsts valūtu".

Visbeidzot, saskaņā ar Līguma 121. panta 1. punkta ceturto ievilkumu jānodrošina arī "stabilitāte, ko dalībvalsts panākusi konverģencē un Eiropas Monetārās sistēmas valūtas kursa mehānismā, kuru atspoguļo ilgtermiņa procentu likmes". Šajā sakarā Protokola 4. pantā teikts, ka "procentu likmju konverģences kritērijs ir tāds, ka dalībvalsts vidējā nominālā ilgtermiņa procentu likme, kas novērota vienu gadu pirms

novērtējuma, pārsniedz ne vairāk kā par 2 procentu punktiem procentu likmes trijās dalībvalstīs, kur cenu stabilitāte ir vislielākā. Procentu likmes mēra, par pamatu ņemot valdības ilgtermiņa obligācijas vai līdzīgus vērtspapīrus un ņemot vērā to, ka dažādās valstīs tās nosaka dažādi".

Saskaņā ar konverģences kritērijiem līdztekus šīm ekonomiskajām prasībām jāpastāv arī juridiskai konverģencei, lai nodrošinātu to, ka valsts tiesību akti, t.sk. NCB statūti, atbilst gan Līgumam, gan ECBS un ECB Statūtiem. Saskaņā ar Līgumu gan ECB, gan Komisijai vismaz reizi divos gados vai arī pēc tās dalībvalsts pieprasījuma, uz kuru attiecas izņēmums, jāinformē Eiropas Savienības Padome par dalībvalstu panākumiem, izpildot konverģences kritērijus. Pamatojoties uz šiem konverģences ziņojumiem, ko atsevišķi iesniedz gan ECB, gan arī Komisija, un uz Komisijas priekšlikumu, kā arī pēc apspriešanās ar Eiropas Parlamentu un pēc Padomes tikšanās valstu vai valdību vadītāju sastāvā Padome var lemt par to, vai dalībvalsts izpildījusi visus kritērijus, un ļaut tai pievienoties euro zonai. Kopš trešā posma sākuma ECB sagatavojusi vairākus konverģences ziņojumus.

...un tās pamatuzdevumi...

Eurosistēmas pamatuzdevumi ir:

- noteikt un īstenot euro zonas monetāro politiku;
- veikt valūtas operācijas, kā arī turēt un pārvaldīt euro zonas valstu oficiālās ārējās rezerves;
- veicināt maksājumu sistēmu raitu darbību.

Citi tās pienākumi ir:

- atļaut euro banknošu emisiju euro zonā;
- sniegt atzinumus un ieteikumus par Kopienas un nacionālo tiesību aktu projektiem;
- apkopot nepieciešamo statistisko informāciju, to pieprasot vai nu valsts iestādēm, vai tieši tautsaimniecības dalībniekiem, t.i., finanšu iestādēm;
- palīdzēt iestādēm, kuras atbildīgas par kredītiestāžu uzraudzību un finanšu sistēmas stabilitāti, veiksmīgi īstenot politiku.

Padome

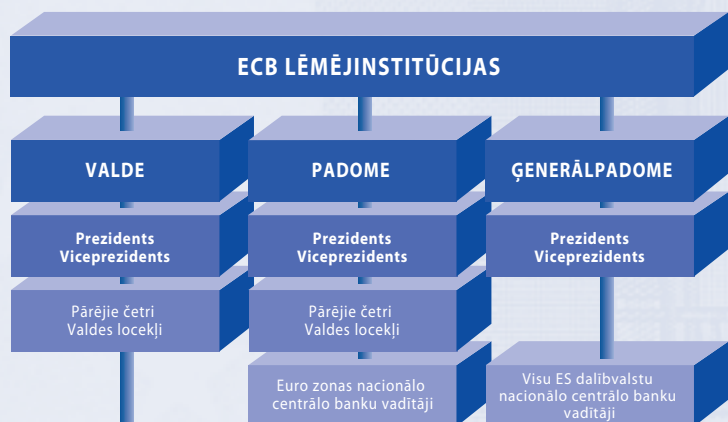
Padome ir galvenā ECB lēmējinstītūcija. To veido seši ECB Valdes locekļi, kā arī euro zonas valstu NCB (2009. gadā – 16) vadītāji. Gan Padomi, gan Valdi vada ECB prezidents (sk. arī attēlu).

Padomes galvenais uzdevums ir noteikt euro zonas monetāro politiku. Konkrētāk, tai ir tiesības noteikt procentu likmes, ar kādām kredītiestādes no Eurosistēmas var saņemt likviditāti (naudu). Tādējādi Padome netieši ietekmē visas procentu likmes euro zonas tautsaimniecībā – arī tās, ar kādām kredītiestādes izsniedz saviem klientiem aizdevumus un kuras klienti saņem par saviem noguldījumiem. Padome savus pienākumus pilda, nosakot pamatnostādnes un pieņemot lēmumus.

Valde

ECB Valdē ir ECB prezidents, viceprezidents un vēl četri locekļi. Visus locekļus, savstarpēji vienojoties, ieceļ euro zonas valstu vai valdību vadītāji. Valde atbild par Padomes noteiktās monetārās politikas īstenošanu. Šajā nolūkā tā sniedz attiecīgus norādījumus NCB. Turklāt Valde sagatavo Padomes sanāksmes un vada ECB ikdienas darbu.

ATTĒLS. ECB LĒMĒJINSTITŪCIJAS

Avots: Eiropas Centrālā banka (2004), *The monetary policy of the ECB*, 10. lpp.

Ģenerālpadome

ECB trešā lēmējinstītūcija ir Ģenerālpadome. Tajā ietilpst ECB prezidents un viceprezidents, kā arī visu 27 ES dalībvalstu NCB vadītāji. Ģenerālpadomes kompetencē neietilpst lēmumi par euro zonas monetāro politiku. Tā piedalās to dalībvalstu monetārās politikas koordinēšanā, kuras vēl nav ieviesušas euro, kā arī palīdz veikt sagatavošanās darbus saistībā ar euro zonas iespējamo paplašināšanos.

Neatkarība

Ir pamatots iemesls pienākumu uzturēt cenu stabilitāti uzticēt neatkarīgai centrālajai bankai, kuru neietekmē iespējama politiskais spiediens. Saskaņā ar Eiropas Kopienas dibināšanas līguma noteikumiem Eurosistēma savu uzdevumu izpildē ir pilnīgi neatkarīga – ne ECB, ne Eurosistēmā ietilpstošās NCB, ne šo banku lēmējinstītūciju locekļi nedrīkst lūgt vai ievērot citu institūciju norādījumus. Kopienas iestādēm un institūcijām, kā arī dalībvalstu valdībām jāievēro šis princips, un tās nedrīkst mēģināt ietekmēt ECB vai NCB lēmējinstītūciju locekļus. Turklāt Eurosistēma nedrīkst izsniegt aizdevumus Kopienas institūcijām vai valstu valdību iestādēm. Tādējādi tā ir vēl vairāk pasargāta no politiskās ietekmes. Eurosistēmas rīcībā ir visi vajadzīgie instrumenti un kompetence, kas tai nepieciešama efektīvas monetārās politikas īstenošanai. ECB lēmējinstītūciju locekļiem noteikti ilgi pilnvaru termiņi, un viņus var atstādīnāt vienīgi smagu pārkāpumu gadījumā vai tad, ja attiecīgā amatpersona vairs nespēj pildīt savus pienākumus. ECB ir arī savs no Eiropas Kopienas budžeta neatkarīgs budžets. Tādējādi ECB pārvalde ir nošķirta no Kopienas finanšu interesēm.

ECB kapitāls

ECB kapitālu neveido Eiropas Kopienas līdzekļi – tās kapitālu paraksta un apmaksā NCB. Dalībvalstu NCB parakstīto summu nosaka katras valsts IKP un iedzīvotāju skaita īpatsvars Eiropas Savienībā.

5.3. ECB MONETĀRĀS POLITIKAS STRATĒĢIJA

VISPĀRĒJIE PRINCIPI

Monetārās politikas pilnvaras un uzdevumi

Kā jau minēts, Eiropas Kopienas dibināšanas līgumā noteikts, ka Eurosistēmas galvenais uzdevums ir uzturēt cenu stabilitāti euro zonā. Tas konkrēti norāda, ka "ECBS galvenais mērķis ir uzturēt cenu stabilitāti".

Tātad ECB uzdevumu var formulēt šādi – ECB Padomei jāietekmē apstākļi naudas tirgū un tādējādi arī īstermiņa procentu likmes, lai nodrošinātu cenu stabilitātes saglabāšanu vidējā termiņā. Tālāk izskaidroti daži veiksmīgas monetārās politikas pamatprincipi.

Monetārajai politikai stingri jāstabilizē inflācijas gaidas...

Pirmkārt, monetārā politika ir daudz iedarbīgāka, ja tā stingri stabilizē inflācijas gaidas (sk. arī 3.3. sadaļu). Tāpēc centrālajām bankām jānosaka un rūpīgi jāizstrādā savi mērķi, konsekventi un sistemātiski jāīsteno monetārā politika, kā arī jānodrošina skaidra un atklāta informācija par savu darbību. Šie ir galvenie pamatelementi, kas ļauj panākt augstu uzticamības līmeni – obligātu priekšnoteikumu, lai ietekmētu tautsaimniecības dalībnieku gaidas.

Monetārajai politikai jābūt orientētai uz nākotni...

...jābūt orientētai uz nākotni...

Otrkārt, tā kā transmisijas procesam raksturīgas laika nobīdes (sk. 4.3. sadaļu), pašreizējās monetārās politikas pārmaiņas ietekmēs cenu līmeni tikai pēc vairākiem ceturkšņiem vai pat gadiem. Tātad centrālajām bankām jānosaka, kāda monetārās politikas nostāja nepieciešama, lai saglabātu cenu stabilitāti nākotnē – tad, kad sāks izpausties transmisijas procesa ietekme. Šādā izpratnē monetārajai politikai jābūt vērstai uz nākotni.

...galvenā uzmanība jāpievērš vidējam termiņam...

Tā kā transmisijas procesam raksturīgās laika nobīdes neļauj monetārajai politikai kompensēt negaidītus cenu līmeņa satricinājumus īstermiņā (piemēram, šokus, ko izraisa globālas preču cenu vai netiešo nodokļu pārmaiņas), īslaicīgas inflācijas līmeņa svārstības ir neizbēgamas (sk. arī 4.4. sadaļu). Turklāt, tā kā monetārās politikas transmisijas process ir sarežģīts, ekonomisko satricinājumu un monetārās politikas ietekme vienmēr saistīta ar ievērojamām neskaidrībām. Tāpēc, lai izvairītos no pārāk radikālas rīcības un reālajā tautsaimniecībā nerādītu nevajadzīgas svārstības, monetārajai politikai jābūt orientētai uz vidēju termiņu.

...un jābūt visaptverošai

Visbeidzot, ECB, tāpat kā jebkurai citai centrālajai bankai, nākas saskarties ar ievērojamām neskaidrībām saistībā ar tautsaimniecības rādītāju uzticamību, euro zonas tautsaimniecības struktūru, monetārās politikas transmisijas mehānismu utt. Tāpēc, lai monetārā politika būtu veiksmīga, tai jābūt visaptverošai. Lai izprastu tautsaimniecības attīstību noteicošos faktoros, tai jāņem vērā visa svarīgā informācija, nepaļaujoties tikai uz dažiem rādītājiem vai tikai uz vienu ekonomikas modeli.

Stratēģijas uzdevums – visaptverošas monetārās politikas lēmumu pamatnostādnes

Lai nodrošinātu konsekveni un sistemātisku pieeju monetārās politikas lēmumiem, ECB Padome pieņēmusi un paziņojusi monetārās politikas stratēģiju. Šī stratēģija iemieso minētos vispārējos principus, lai risinātu problēmas, ar kurām nākas saskarties centrālajai bankai. Tās mērķis ir nodrošināt visaptverošas pamatnostādnes, saskaņā ar kurām var pieņemt lēmumus par atbilstošām īstermiņa procentu likmēm un darīt tos zināmus sabiedrībai.

ECB monetārās politikas stratēģijas galvenie elementi

ECB monetārās politikas stratēģijas pirmais elements ir cenu stabilitātes kvantitatīva definīcija. Otrkārt, šī stratēģija nosaka pamatnostādnes, kas nodrošina, lai ECB Padome izvērtētu visu atbilstošo informāciju un analīžu rezultātus, kas nepieciešami tādu monetārās politikas lēmumu pieņemšanai, kuri ļautu vidējā termiņā saglabāt cenu stabilitāti. Turpmākajās sadaļās detalizēti aplūkoti šie elementi.

CENU STABILITĀTES KVANTITATĪVĀ DEFINĪCIJA

Galvenais mērķis

Eurosistēmas galvenais mērķis ir saglabāt euro zonā cenu stabilitāti un tādējādi aizsargāt euro pirkjspēju. Kā jau minēts, cenu stabilitātes nodrošināšana ir nozīmīgākais ieguldījums, ko monetārā politika var sniegt labvēlīgas ekonomiskās vides un augsta nodarbinātības līmeņa nodrošināšanā. Gan inflācija, gan deflācija saimnieciskajā un sociālajā ziņā sabiedrībai var ļoti dārgi maksāt (sk. īpaši 3.3. sadaļu). Nekaitējot tās galvenajam mērķim – cenu stabilitātei –, Eurosistēmai jāatbalsta arī Eiropas Kopienas vispārējā ekonomiskā politika. Turklāt Eurosistēmai jādarbojas saskaņā ar atklātā tirgus ekonomikas principu, kā noteikts Eiropas Kopienas dibināšanas līgumā.

ECB definējusi cenu stabilitāti kvantitatīvā izteiksmē

Lai gan Līgumā nepārprotami noteikts, ka ECB galvenais uzdevums ir uzturēt cenu stabilitāti, šī stabilitāte Līgumā nav precīzi definēta. Lai precīzāk raksturotu šo mērķi, ECB Padome 1998. gadā nāca klajā ar šādu kvantitatīvu definīciju: "Euro zonas valstīs cenu stabilitāti izsaka kā saskaņotā patēriņa cenu indeksa (SPCI) gada pieaugumu, kas ir mazāks par 2%. Cenu stabilitāte jānodrošina vidējā termiņā". 2003. gadā Padome sniedza tālāku skaidrojumu, ka šīs definīcijas ietvaros tās mērķis ir saglabāt inflāciju zemāku par 2%, bet "tuvu šai robežai vidējā termiņā".

Šī definīcija stabilizē inflācijas gaidas, kā arī vairo ECB caurredzamību un atbildību

ECB Padome pieņēma lēmumu publiski paziņot šo cenu stabilitātes kvantitatīvo definīciju vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, izskaidrojot Padomes izpratni par mērķi, kas tai noteikts saskaņā ar Līgumu, šī definīcija palīdz labāk izprast monetārās politikas pamatnostādnes (t.i., monetārā politika kļūst caurredzamāka). Otrkārt, cenu stabilitātes definīcija nodrošina skaidru un izmērāmu kritēriju, uz kuru pamatojoties sabiedrība var prasīt atbildību no ECB. Ja cenu attīstībā būtu vērojamas atkāpes no cenu stabilitātes definīcijas, ECB būtu jāizskaidro minētās atkāpes, kā arī jāpaskaidro, kādā veidā tā iecerējusi pieņemtāmā laika posmā atjaunot cenu stabilitāti. Visbeidzot, šī definīcija sniedz sabiedrībai norādes, kas ļauj iedzīvotājiem pašiem gūt priekšstatu par gaidāmo cenu attīstību nākotnē (sk. arī 3.2. ielikumu).

Cenu stabilitātes definīcija sniedz sabiedrībai norādes, kas ļauj iedzīvotājiem pašiem gūt priekšstatu par gaidāmo cenu attīstību nākotnē.

Definīcijas iezīmes: uzmanības centrā – euro zona kopumā

Cenu stabilitātes definīciju raksturo vairākas būtiskas iezīmes. Pirmkārt, ECB pilnvaras attiecas uz euro zonu kopumā. Tāpēc, pieņemot lēmumus par vienotu monetāro politiku, ECB cenšas nodrošināt cenu stabilitāti visā euro zonā. Tas, ka uzmanība tiek pievērsta euro zonai kopumā, ir likumsakarīgi, jo monetārās savienības ietvaros monetārā politika var noteikt vienīgi vidējo naudas tirgus procentu likmju līmeni attiecīgajā zonā, t.i., monetārā politika atsevišķiem euro zonas reģioniem nevar noteikt atšķirīgas procentu likmes.

SPCI

Definīcijā arī noteikts, ka, izvērtējot, vai sasniegta cenu stabilitāte, jāizmanto konkrēts cenu indekss, t.i., euro zonas SPCI. Izmantojot vispārēju cenu indeksu, iespējams nodrošināt caurredzamību saistībā ar ECB centieniem panākt pilnīgu un efektīvu aizsardzību pret naudas pirkspējas krišanos (sk. arī 3.2. sadaļu).

SPCI, ko publicē Eiropas Savienības Statistikas birojs *Eurostat*, ir svarīgākais euro zonas cenu attīstības rādītājs. Lai cenu attīstības rādītāji būtu salīdzināmi, šis indekss dažādās euro zonas valstīs ir saskaņots. Tieši SPCI ļauj vistuvāk aproksimēt euro zonai raksturīga patēriņa izdevumu groza cenas pārmaiņas laika gaitā (sk. 5.3. ielikumu).

5.3. IELIKUMS. SPCI SAGATAVOŠANA UN ĪPATNĪBAS

Konceptuālo darbu saistībā ar euro zonas SPCI sagatavošanu veic Eiropas Komisija (*Eurostat*) ciešā sadarbībā ar valstu statistikas iestādēm. Arī ECB un tās priekštecis EMI kā galvenie indeksa izmantotāji bijuši cieši iesaistīti šajā darbā. Eurostat publiskotie SPCI dati pieejami, sākot ar 1995. gada janvāri.

Pamatojoties uz 2007. gadā spēkā esošo patēriņa izdevumu svērumu, preču īpatsvars SPCI ir 59.1%, bet pakalpojumu īpatsvars – 40.8% (sk. tabulu). Tā kā vispārējais SPCI dalīts atsevišķās sastāvdaļās, vieglāk redzēt dažādos ekonomiskos faktoros, kas ietekmē patēriņa cenu attīstību. Piemēram, enerģētikas cenu sastāvdaļas attīstība cieši saistīta ar naftas cenu pārmaiņām. Pārtikas produktu cenas sniegtas apstrādāto un neapstrādāto produktu dalījumā, jo neapstrādāto produktu cenas būtiski

ietekmē tādi faktori kā laika apstākļi un sezonālās tendences, bet apstrādāto produktu cenas šie faktori ietekmē ievērojami mazāk. Pakalpojumu cenas dalītas piecās sastāvdaļās, kas atkarībā no dažādiem tirgus apstākļiem parasti attīstās atšķirīgi.

Tā kā veikta saskaņošana un statistiskie uzlabojumi, lai paaugstinātu SPCI precizitāti, vairotu ticamību un savlaicīgumu, tas kļuvis par kvalitatīvu, starptautiskajiem standartiem atbilstošu cenu indeksu, kas izmantojams kā plaši salīdzināms rādītājs dažādās valstīs. Tomēr tas joprojām tiek uzlabots dažādos aspektos.

Iemesli, kāpēc inflācijas līmenim jābūt zemākam par 2%, bet tuvu šai robežai

Atsaucoties uz "SPCI gada pieaugumu, kas ir mazāks par 2%", definīcija skaidri norāda, ka gan inflācija, kas pārsniedz 2%, gan deflācija (t.i., cenu līmeņa krišanās) ir pretrunā ar cenu stabilitāti. Šajā ziņā ECB, skaidri norādot, ka tās mērķis ir saglabāt inflācijas līmeni, kas zemāks par 2%, bet tuvu šai robežai, pauž apņemšanos radīt pietiekamu nodrošinājumu, lai izvairītos no deflācijas draudiem (sk. 3.1. sadaļu un 5.4. ielikumu).

5.4. IELIKUMS. NODROŠINĀJUMS PRET DEFLĀCIJU

Atsauce uz "SPCI pieaugumu, kas mazāks par 2%, bet tuvu šai robežai", rada nodrošinājumu pret deflāciju.

Lai gan deflācija tautsaimniecībai rada gandrīz tādu pašu kaitējumu kā inflācija, to novērst ir īpaši svarīgi. Ja izveidojas deflācija, tā var saglabāties ļoti ilgstoši, jo nominālās procentu likmes nevar samazināties zem nulles, – parasti neviens negribēs aizdot naudu, ja gaidāms, ka noteiktajā laikā viņš saņems atpakaļ mazāk naudas. Tāpēc deflācijas vidē monetārā politika ar procentu likmju palīdzību var nespēt pietiekami veicināt kopējo pieprasījumu. Jebkuri centieni pazemināt nominālo procentu likmi zem nulles ciestu neveiksmi, jo sabiedrība

TABULA. GALVENO EURO ZONAS SPCI SASTĀVDAĻU ĪPATSVARŠ (SPĒKĀ 2007. GADĀ)

Vispārējais indekss	100.0
Preču cenas	59.1*
Neapstrādāta pārtika	7.6
Apstrādāta pārtika	11.9
Neenerģētiskas preces	30.0
Enerģija	9.8
Pakalpojumi	40.8
Mājokļu pakalpojumi	10.2
Transports	6.4
Sakari	3.1
Tūrisma un individuālie pakalpojumi	14.4
Dažādi	6.7

* Skaitļu noapaļošanas rezultātā summa var atšķirties no kopsummas.

Avots: Eurostat

labāk izvēlētos skaidro naudu, nevis aizdevumus vai noguldījumus ar negatīvu procentu likmi. Lai gan, arī nominālajai procentu likmei esot nulles līmenī, iespējams veikt dažas monetārās politikas darbības, nav garantijas, ka šāda alternatīva politika būs efektīva. Tāpēc vēlams, lai monetārā politika ietvertu nodrošinājumu pret deflāciju.

Nosakot mērķi panākt "SPCI gada pieaugumu, kas mazāks par 2%, bet tuvu šai robežai", ņemtas vērā arī iespējamās SPCI mērījumu nobīdes un iespējamās inflācijas atšķirības dažādās euro zonas valstīs.

Uz vidēju termiņu orientēta pieeja

Visbeidzot, ECB monetārās politikas galvenais aspekts ir tās mērķis panākt cenu stabilitāti vidējā termiņā. Kā iepriekš norādīts, tas atspoguļo vienprātīgu uzskatu, ka monetārā politika nevar un attiecīgi nedrīkst būt vērsta uz cenu vai inflācijas attīstības pielāgošanu īstermiņā – dažu nedēļu vai

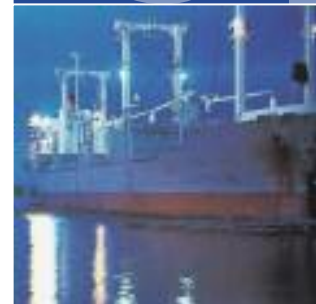
mēnešu laikā (sk. arī 4.4. sadaļu). Pārmaiņas monetārajā politikā ietekmē cenas ar laika nobīdi, un šīs ietekmes galīgie apmēri nav skaidri zināmi. Tas nozīmē, ka monetārā politika nevar kompensēt visus negaidītos cenu līmeņa traucējumus. Tādējādi nelielas īstermiņa inflācijas svārstības ir neizbēgamas.

5.5. IELIKUMS. ECB MONETĀRĀS POLITIKAS VIDĒJA TERMIŅA IEVIRZE

Tautsaimniecību nepārtraukti apdraud lielākoties neparedzami šoki, kas ietekmē arī cenu attīstību. Vienlaikus monetārā politika var ietekmēt cenu attīstību tikai ar būtiskām laika nobīdēm, kas var mainīties un, līdzīgi vairākumam ekonomisko sakarību, ļoti grūti prognozējamās. Ņemot vērā minēto, neviena centrālā banka nespētu vienmēr noturēt inflāciju kādā konkrētā mērķa līmenī vai ļoti īsā laikā pazemināt to līdz vēlamajai robežai. Tāpēc monetārās politikas darbībām jābūt orientētām uz nākotni, un tā spēj nodrošināt cenu stabilitāti tikai ilgākā laikā. Šādi apsvērumi ir pamatā ECB pieejai, kas orientēta uz vidēju termiņu.

Jēdziens "vidējā termiņā" ar nolūku saglabā zināmu elastību attiecībā uz konkrētām laika robežām. Tas norāda, ka nav ieteicams iepriekš precīzi noteikt monetārās politikas īstenošanas termiņu, jo transmisijas mehānisms aptver mainīgu, nenoteiktu

laika posmu. Pārmērīgi agresīva politika, cenšoties atjaunot cenu stabilitāti ļoti īsā laika posmā, šādos apstākļos var radīt lielu risku saistībā ar ražošanas apjoma un nodarbinātības svārstībām, kas arī var ietekmēt cenu attīstību ilgākā laika posmā. Ir vispāratzīts, ka šādos gadījumos, lai izvairītos no nevajadzīgi krasām reālās saimnieciskās darbības svārstībām un saglabātu cenu stabilitāti ilgākā laika posmā, piemēroti ir pakāpeniski monetārās politikas atbildes pasākumi. Tādējādi uz vidēju termiņu orientētā pieeja nodrošina ECB elastīgumu, kas nepieciešams, lai atbilstoši reaģētu uz dažādajiem iespējamajiem ekonomiskajiem satricinājumiem. Vienlaikus jāsaprot, ka no *ex post* viedokļa ECB ir atbildīga tikai par inflācijas tendencēm.

Cenu attīstību ļoti ietekmē preču, pakalpojumu un faktoru tirgu piedāvājuma un pieprasījuma mijiedarbība.

ECB MONETĀRĀS POLITIKAS STRATĒĢIJAS DIVI PĪLĀRI

Divu pīlāru sistēma ir informācijas organizēšanas līdzeklis...

ECB metode, ko izmanto, organizējot, novērtējot un salīdzinot informāciju, kas svarīga cenu stabilitātes risku novērtēšanai, balstīta uz divām analīzes perspektīvām, ko dēvē par diviem pīlāriem.

...kas balstīts uz divām analīzes perspektīvām...

ECB stratēģijā monetārās politikas lēmumu pamatā ir visaptveroša cenu stabilitātes risku analīze. Šī analīze balstās uz divām savstarpēji papildinošām cenu attīstības noteikšanas perspektīvām (skatījumiem). Pirmā perspektīva vērsta uz to faktoru novērtēšanu, kuri nosaka cenu attīstību īstermiņā un vidējā termiņā, tīpašu uzmanību pievēršot reālajai saimnieciskajai darbībai un finansiālajiem nosacījumiem tautsaimniecībā. Tā ņem vērā, ka cenu attīstību šajā periodā ļoti ietekmē preču, pakalpojumu un faktoru tirgu piedāvājuma un pieprasījuma mijiedarbība (sk. arī 4.4. sadaļu). ECB to sauc par ekonomisko analīzi. Otrā perspektīva, saukta par monetāro analīzi, vērsta uz tālāku laika posmu un izmanto ilgtermiņa sakarību starp naudu un cenām (sk. arī 4.5. sadaļu). Monetāro analīzi galvenokārt izmanto, lai vidēja termiņa un ilgtermiņa perspektīvā salīdzinātu un pārbaudītu no tautsaimniecības analīzes izrietošās īstermiņa un vidēja termiņa norādes saistībā ar monetāro politiku.

...lai nodrošinātu visas būtiskās informācijas izmantošanu

Divu pīlāru metode izveidota, lai nodrošinātu, ka cenu stabilitātes risku novērtēšanā tiktu izmantota visa informācija, kas ir būtiska, un pienācīga uzmanība tiktu pievērsta dažādām perspektīvām un informācijas salīdzināšanai, iegūstot cenu stabilitātes risku visaptverošu vērtējumu. Tā sabiedrībai tiek radīts priekšstats par daudzveidīgas analīzes jēdzienu un nodrošināta stabila lēmumu pieņemšana, kam pamatā ir dažādas analītiskās perspektīvas.

EKONOMISKĀ ANALĪZE

Īstermiņa un vidēja termiņa cenu stabilitātes risku analīze...

Ekonomiskā analīze galvenokārt vērsta uz pašreizējo tautsaimniecības un finanšu norišu un ar to saistīto īstermiņa un vidēja termiņa cenu stabilitātes risku novērtēšanu. Šajā analīzē izmantotie tautsaimniecības un finanšu mainīgie lielumi ietver, piemēram, vispārējo produkcijas izlaides pieaugumu, kopējo pieprasījumu un tā sastāvdaļas, fiskālo politiku, kapitāla un darba tirgus apstākļus, plašu cenu un izmaksu rādītāju klāstu, valūtas kursa attīstību, pasaules tautsaimniecību un maksājumu bilanci, finanšu tirgus un euro zonas sektoru finansiālo stāvokli. Visi šie faktori ir noderīgi, lai novērtētu reālās saimnieciskās darbības dinamiku un iespējamo cenu attīstību, ņemot vērā preču, pakalpojumu un faktoru tirgu pieprasījuma un piedāvājuma mijiedarbību īsākā laika posmā (sk. arī 4.4. sadaļu).

5.6. IELIKUMS. REĀLIE EKONOMISKIE UN FINANŠU RĀDĪTĀJI

Veicot ekonomisko analīzi, ECB galveno uzmanību pievērš pašreizējām tautsaimniecības un finanšu norisēm un ar to saistīto īstermiņa un vidējā termiņa cenu stabilitātes risku novērtēšanai.

Saistībā ar reālo ekonomisko rādītāju analīzi ECB regulāri pārbauda vispārējo produkcijas izlaides pieaugumu, pieprasījumu un darba tirgus nosacījumus, plašu cenu un izmaksu rādītāju klāstu, fiskālo politiku, kā arī euro zonas maksājumu bilanci. Piemēram, runājot par cenu un izmaksu attīstību, papildus SPCI un tā sastāvdaļām tiek analizēta cenu attīstība rūpniecības sektorā (izsakot ražotāju cenās), jo ražošanas izmaksu pārmaiņas var atspoguļoties patēriņa cenās. Darbaspēka izmaksas, kas veido nozīmīgu kopējo ražošanas izmaksu daļu, var būtiski ietekmēt cenu veidošanos. Darbaspēka izmaksu statistika arī sniedz informāciju par euro zonas tautsaimniecības konkurētspēju.

Otrkārt, produkcijas izlaides un pieprasījuma rādītāji (nacionālie konti, rūpniecības un pakalpojumu nozares darbības īstermiņa statistika, pasūtījumi un kvalitatīvo apsekojumu dati) sniedz informāciju par tautsaimniecības ciklisko stadiju, kas savukārt ir būtiski, analizējot cenu attīstības perspektīvas. Turklāt darba tirgus dati (par nodarbinātību, bezdarba līmeni, vakancēm un piedalīšanos darba tirgū) ir nozīmīgi, pārtraugot konjunktūras attīstību un novērtējot euro zonas tautsaimniecības darbības strukturālās pārmaiņas. Turklāt valsts pārvaldes sektors veido būtisku saimnieciskās darbības daļu, un informācija par valsts finanšu un nefinanšu kontiem ir nozīmīga.

Treškārt, maksājumu bilances statistika kopā ar ārējās tirdzniecības statistiku sniedz informāciju par eksporta un importa attīstību, kas var ietekmēt inflācijas spiedienu, ietekmējot pieprasījuma nosacījumus. Šie dati ļauj kontrolēt arī ārējās tirdzniecības cenas – pašlaik tās ataino eksporta un importa vienības vērtības indeksu. Šie indeksi palīdz arī novērtēt valūtas kursa un preču (piemēram, naftas) cenu svārstību iespējamo ietekmi uz importa cenām. Īsumā – šie rādītāji palīdz novērtēt kopējā pieprasījuma, kopējā piedāvājuma un ražošanas jaudu izmantojuma līmeņa svārstības.

Finanšu tirgu rādītāju un aktīvu cenu attīstība arī tiek rūpīgi pārraudzīta. Aktīvu cenu svārstības var ietekmēt cenu attīstību, ietekmējot ienākumus un turību. Piemēram, augot kapitāla vērtspapīru cenām, mājsaimniecības, kurām pieder akcijas, kļūst turīgākas un var izvēlēties palielināt patēriņu. Tas paaugstinās patēriņa pieprasījumu un veicinās iekšzemes inflācijas spiedienu. Un pretēji – kapitāla vērtspapīru cenām krītoties, mājsaimniecības patēriņu varētu samazināt. Turklāt aktīvu cenas var ietekmēt kopējo pieprasījumu ar saistību nodrošinājuma vērtības starpniecību, kas ļauj kredītņēmējiem aizņemties vairāk un/vai samazināt aizdevēju/banku pieprasītās riska prēmijas. Lēmumus par kredītiem bieži spēcīgi ietekmē nodrošinājuma lielums. Ja saistību nodrošinājuma vērtība krītas, aizdevumi kļūst dārgāki un, iespējams, tie būs pat grūti saņemami, tādējādi samazināsies izdevumi un arī pieprasījums.

Aktīvu cenas un finanšu atdevi var analizēt arī, lai iegūtu informāciju par finanšu tirgu gaidām, t.sk. gaidāmo cenu attīstību. Piemēram, pērkot un pārdodot obligācijas, finanšu tirgu dalībnieki netiešā veidā atklāj reālo procentu likmju un inflācijas turpmākās attīstības gaidas (sk. arī 3.2. ielikumu). ECB, izmantojot dažādas metodes, var analizēt finanšu cenas, lai uzzinātu netiešās tirgu gaidas saistībā ar turpmāko attīstību. Aktīvu tirgi, tātad arī aktīvu cenas, pēc būtības ir orientēti uz nākotni. Aktīvu cenu pārmaiņas tādējādi galvenokārt atspoguļo "jaunumus" – informāciju par notikumiem, kas finanšu tirgiem bijuši negaidīti. Šādā izpratnē aktīvu cenu pārraudzība var palīdzēt noteikt satricinājumus, kas pašlaik skar tautsaimniecību, īpaši turpmākās tautsaimniecības attīstības gaidu

satricinājumus. Analizējot finanšu tirgus, var novērtēt arī dažādu avotu sniegto statistisko informāciju par finanšu aktīvu cenām. Turklāt ECB pati vāc noteiktu statistisko informāciju.

Valūtas kursa attīstību arī uzmanīgi izvērtē saistībā ar tā ietekmi uz cenu stabilitāti. Valūtas kursa svārstības tieši skar cenu attīstību, jo ietekmē importa cenas. Lai gan salīdzinājumā ar atsevišķām dalībvalstīm euro zona ir relatīvi slēgta tautsaimniecība, importa cenas ietekmē vietējo ražotāju cenu un patēriņa cenu attīstību. Valūtas kursa pārmaiņas var arī mainīt vietējo ražojumu cenas konkurētspēju starptautiskajos tirgos, tādējādi ietekmējot pieprasījuma nosacījumus un, iespējams, cenu perspektīvas.

...palīdz atklāt šoku būtību...

Šajā analizē pienācīga uzmanība pievērsta vajadzībai noteikt tautsaimniecības satricinājumu cēloņus un būtību, to ietekmi uz izmaksu un cenu tendencēm un to, kādas ir īstermiņa un vidēja termiņa perspektīvas to izplatībai tautsaimniecībā. Piemēram, atbilstoši monetārās politikas atbildes pasākumi situācijā, kad inflāciju ietekmē starptautisko naftas cenu īslaicīgs kāpums, varētu atšķirties no atbildes pasākumiem, kas būtu atbilstoši gadījumā, kad augstākas inflācijas cēlonis ir darbaspēka izmaksu pārmaiņas algu pieauguma dēļ, nesekojoš atbilstošam produktivitātes kāpumam. Pirmajā gadījumā inflācija, visticamāk, paaugstinātos pārejoši un īslaicīgi un situācija varētu ātri mainīties. Ja šāds satricinājums neizraisa augstākas inflācijas gaidas, tas nevar apdraudēt cenu stabilitāti vidējā termiņā. Pārmērīga darba

samaksas kāpuma gadījumā pastāv risks, ka izveidosies nepārtraukta augstāku izmaksu, augstāku cenu un augstākas darba samaksas prasību spirāle. Lai novērstu šādas spirāles veidošanos, labākā atbildes reakcija varētu būt stingra monetārā politika, lai no jauna apliecinātu centrālās bankas apņemšanos saglabāt cenu stabilitāti, tādējādi palīdzot stabilizēt inflācijas gaidas.

Padomei pilnībā jāizprot pastāvošā ekonomiskā situācija un jāzina visu tautsaimniecības traucējumu, kas apdraud cenu stabilitāti, īpatnības un apmērs, lai pieņemtu atbilstošu lēmumu.

...un ietver makroekonomiskās iespēju aplēses

Ekonomiskajā analizē būtiskas ir Eurosistēmas speciālistu makroekonomiskās iespēju aplēses. Iespēju aplēses, par kuru sagatavošanu atbild ECB speciālisti, palīdz sistematizēt un apkopot lielu ekonomisko datu apjomu un nodrošina dažādu avotu sniegto ekonomisko datu konsekveni. Tādējādi tās ir pamatelements, precizējot tautsaimniecības attīstības perspektīvu un īstermiņa un vidēja termiņa inflācijas svārstību attiecībā pret tās tendenci novērtējumu.

5.7. IELIKUMS. EURO ZONAS MAKROEKONOMISKĀS IESPĒJU APLĒSES

Terminu "iespēju aplēses" izmanto, lai uzsvērtu to, ka publicētās iespēju aplēses izriet no scenārija, kura pamatā ir tehniski pieņēmumi. Eurosistēmas iespēju aplēses kopš 2006. gada jūnija balstītas uz tehnisku pieņēmumu, ka īstermiņa tirgus procentu likmes mainās atbilstoši tirgus gaidām, nevis saglabājas nemainīgas aplēšu periodā, kā tika pieņemts iepriekš.

Kaut gan šādas prognozes bieži tiek izmantotas, lai labāk informētu monetārās politikas lēmumu pieņēmējus par iespējamo nākotnes scenāriju rezultātiem, šie scenāriji ne vienmēr īstenojas praksē. Nekādā gadījumā nedrīkstētu uzskatīt, ka Eurosistēmas speciālistu inflācijas makroekonomiskās iespēju aplēses apšaubā Padomes apņemšanos saglabāt cenu stabilitāti vidējā termiņā. Darba samaksas un cenu noteicējiem (t.i., valdībai, uzņēmumiem un mājsaimniecībām) jāpaļaujas uz ECB kvantitatīvo cenu stabilitātes definīciju, īpaši – mērķi noturēt inflāciju zem 2%, taču tuvu šai robežai, kā labāko prognozi par vidējā termiņa un ilgtermiņa cenu attīstību.

Lai gan speciālistu makroekonomiskās iespēju aplēses ir nozīmīgas, tām ir ierobežojumi. Pirmkārt, galīgā iespēju aplēse lielākoties atkarīga no tās pamatā esošās konceptuālās sistēmas un izmantotajām metodēm. Visu šādu sistēmu raksturīga iezīme ir realitātes vienkāršošana, un reizumis tās var neņemt vērā monetārajai politikai būtiskus pamatjautājumus. Otrkārt, ekonomiskās iespēju aplēses var sniegt tikai īsu tautsaimniecības raksturojumu, tāpēc tajās nav ietverta visa būtiskā informācija. Proti, būtisku informāciju, piemēram, naudas rādītājos ietvērto informāciju, grūti iekļaut iespēju aplēšu veidošanas sistēmā vai arī informācija var mainīties pēc iespēju aplēšu sagatavošanas. Treškārt, iespēju aplēsēs nenovēršami tiek iekļauti speciālistu viedokļi, un var būt pamatoti iemesli nepiekrīst konkrētiem viedokļiem. Ceturtkārt, iespēju aplēses vienmēr balstītas uz konkrētiem pieņēmumiem, piemēram, par naftas cenām vai valūtas kursiem, kas var strauji mainīties, padarot iespēju aplēses neaktuālas.

Visu šo iemeslu dēļ speciālistu makroekonomiskās iespēju aplēses ir būtiska, taču ne visaptveroša ECB monetārās stratēģijas daļa. Padome tās novērtē kopā ar citu dažādu veidu informāciju un analīzes veidiem, kas veikti divu pīlāru sistēmas ietvaros, tostarp monetāro analīzi un finanšu cenu analīzi, individuālos rādītājus un citu institūciju prognozes. Padome neuzņemas atbildību par iespēju aplēsēm, kā arī neizmanto speciālistu iespēju aplēses kā vienīgo instrumentu sava novērtējuma sagatavošanai un sniegšanai.

MONETĀRĀ ANALĪZE

Nauda nodrošina nominālo piesaisti

No pamatrādītāju kopuma, ko ECB pārtrauga un detalizēti pēta, tā sevišķi izceļ naudu. Šāds lēmums pieņemts, ņemot vērā to, ka apgrozībā esošā naudas daudzuma pieaugums un inflācija vidējā termiņā un ilgtermiņā ir cieši saistīti (sk. arī 4.5. sadaļu). Šī plaši atzītā saikne nodrošina monetārajai politikai stingru un uzticamu nominālo atskaites punktu tālākā laika posmā nekā inflācijas prognožu tradicionāli aptvertie periodi.

Tāpēc naudas nozīmīgā loma stratēģijā bija arī līdzeklis, lai stiprinātu tās vidējā termiņa ievirzi. Monetārās politikas lēmumu pieņemšanā un to seku novērtēšanā par pamatu izmantojot ne tikai īstermiņa rādītājus, kas izriet no tautsaimniecības un finanšu stāvokļa analīzes, bet arī monetāros un likviditātes apsvērumus, centrālās bankas var redzēt tālāk par dažādo satricinājumu pārejošo ietekmi un pārsteidzīgi neveikt pārlietu aktīvus pasākumus.

5.8. IELIKUMS. NAUDAS RĀDĪTĀJI

Ņemot vērā to, ka daudzi dažādi finanšu aktīvi ir cits cita tuvi aizstājēji un finanšu aktīvu, darījumu un maksāšanas līdzekļu raksturs un īpašības laika gaitā mainās, ne vienmēr ir skaidrs, kādai jābūt naudas definīcijai un kura naudas definīcija attiecas uz kuriem finanšu aktīviem. Centrālās bankas parasti definē un pārtrauga vairākus naudas rādītājus.

ECB euro zonas naudas rādītāju definīciju pamatā ir naudas emisijas sektora un naudas turētājsektora, kā arī monetāro finanšu iestāžu (MFI) saistību kategoriju saskaņotās definīcijas. Euro zonā reģistrētās MFI veido naudas emisijas sektoru. Visas euro zonā reģistrētās nemonetārās finanšu iestādes, izņemot centrālās valdības sektoru, veido naudas turētājsektoru.

Pamatojoties uz konceptuāliem apsvērumiem un empīriskiem pētījumiem un atbilstoši starptautiskajai praksei, Eurosistēma definējusi šaurās naudas rādītāju (M1), "vidējās" naudas rādītāju (M2) un plašās naudas rādītāju (M3). Atšķirīga ir šajos rādītājos iekļauto aktīvu likviditāte.

M1 ietver valūtu, t.i., banknotes un monētas, kā arī atlikumus, ko nekavējoties var konvertēt valūtā vai izmantot bezskaidrās naudas maksājumiem, piemēram, noguldījumus uz nakti.

M2 ietver M1 un papildu noguldījumus ar noteiktu termiņu līdz 2 gadiem vai ar brīdinājuma termiņu par izņemšanu līdz 3 mēnešiem. Šos noguldījumus var konvertēt šaurās naudas sastāvdaļās, taču iespējami daži ierobežojumi, piemēram, nepieciešamība iepriekš paziņot, sodi un nodevas.

M3 ietver M2 un dažus brīvi tirgojamus finanšu instrumentus, ko emitējis rezidentu MFI sektors. Šie tirgojamie finanšu instrumenti ir repo līgumi, naudas tirgus fondu akcijas/daļas un parāda vērtspapīri ar termiņu līdz 2 gadiem (t.sk. naudas tirgus vērtspapīri). Augstas likviditātes līmeņa un noteiktās cenas dēļ šie instrumenti kļūst par tuviem noguldījumu aizstājējiem. Šā iemesla dēļ dažādo likvīdo aktīvu kategoriju savstarpējā aizstāšana plašo naudu ietekmē mazāk nekā naudas šaurākās definīcijas un tā ir stabilāka.

Euro zonas rezidentu likvīdo aktīvu turējumi ārvalstu valūtās var būt tuvi euro izteiktu aktīvu aizstājēji. Tāpēc naudas rādītāji ietver šādus aktīvus, ja tie tiek turēti MFI, kuras atrodas euro zonā.

5.9. IELIKUMS. ECB NOTEIKTĀ APGROZĪBĀ ESOŠĀ NAUDAS DAUDZUMA PIEAUGUMA ATSAUCES VĒRTĪBA

Būtisko lomu, kas ECB stratēģijā atvēlēta naudai, demonstrē plašās naudas rādītāja M3 pieauguma atsaucēs vērtības paziņošana. M3 izvēle balstīta uz pierādījumiem, ko apstiprina vairāki empīriski pētījumi, ka šim rādītājam piemīt vēlamās stabila naudas pieprasījuma īpašības, kā arī tāda apsteidzošā rādītāja īpašības, kurš liecina par turpmāko cenu attīstību euro zonā. M3 pieauguma atsaucēs vērtība aprēķināta tā, lai tā atbilstu cenu stabilitātes nodrošināšanai. Būtiskas vai ilgstošas apgrozībā esošā naudas daudzuma pieauguma novirzes no atsaucēs vērtības parasti signalizē par cenu stabilitātes apdraudējumu vidējā termiņā.

Atsaucēs vērtības pamatā ir saistība starp apgrozībā esošā naudas daudzuma kāpuma (ΔM), inflācijas (ΔP), reālā IKP pieauguma (ΔYR) un naudas aprites ātruma (ΔV) pārmaiņām. Saskaņā ar šo definīciju, kas plaši pazīstama kā kvantitātes vienādojums, naudas apjoma pārmaiņas tautsaimniecībā līdzinās nominālo darījumu pārmaiņām, kas aptuveni atbilst reālā IKP pārmaiņu un inflācijas pārmaiņu summai, no kuras atņemtas aprites ātruma pārmaiņas (sk. arī 4.3. ielikumu). Šo pēdējo mainīgo varētu definēt kā ātrumu, ar kādu nauda pāriet no viena naudas turētāja pie cita. Tātad šis ātrums arī nosaka to, cik daudz naudas nepieciešams noteiktam nominālo darījumu apjomam.

Apgrozībā esošā naudas daudzuma pieauguma atsaucēs vērtība

ECB paziņoja plašās naudas rādītāja M3 atsaucēs vērtību (sk. 5.9. ielikumu), lai demonstrētu apņemšanos veikt monetāro analīzi un nodrošināt etalonu monetārās politikas norišu novērtējumam.

$$\Delta M = \Delta YR + \Delta P - \Delta V$$

Atsaucēs vērtība ietver cenu stabilitātes definīciju kā euro zonas SPCI pieaugumu, kas nepārsniedz 2% gadā. Turklāt atsaucēs vērtība aprēķināta, balstoties uz pieņēmumiem par iespējamo produkcijas izlaides kāpumu un M3 aprites ātruma tendencēm vidējā termiņā. 1998. gadā tika izteikts pieņēmums, ka reālā iespējamā IKP pieauguma tendence euro zonā būs 2–2.5% gadā, atspoguļojot gan starptautisko organizāciju, gan ECB aplēses. Aprites ātruma pieņēmuma iegūšanai izmantoja dažādas metodes, ņemot vērā gan vienkāršas (vienu mainīgo lielumu aptverošas) tendences, gan informāciju, kas iegūstama no sarežģītākiem naudas pieprasījuma modeļiem. Kopumā šo metožu rezultāti liecināja par M3 aprites ātruma samazināšanos par 0.5–1% gadā. Pamatojoties uz šiem pieņēmumiem, Padome 1998. gada decembrī noteica ECB atsaucēs vērtību 4.5% gadā, un kopš tā laika tā nav mainīta. Padome uzrauga atsaucēs vērtības pamatā esošo nosacījumu un pieņēmumu atbilstību un paziņo jebkuras pārmaiņas pieņēmumos, tiklīdz tādas ir nepieciešamas.

Šī atsaucēs vērtība (1998. gadā to noteica kā 4.5%) attiecas uz M3 gada pieauguma tempu, ko uzskata par atbilstošu cenu stabilitātei vidējā termiņā. Tādējādi atsaucēs vērtība veido etalonu monetārās politikas norišu informācijas satura analīzei. Taču sakarā ar monetārās perspektīvas vidēja termiņa vai ilgtermiņa raksturu nav tiešas saiknes starp īstermiņa monetārajām norisēm un monetārās politikas lēmumiem. Tāpēc monetārā politika automātiski nereaģē uz M3 pieauguma tempa novirzēm no atsaucēs vērtības.

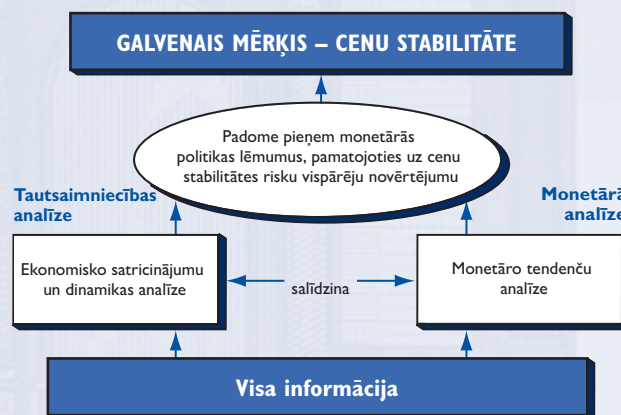
Īpašu faktoru analīze

Šāda analīze nepieciešama tāpēc, ka reizēm monetārās norises var ietekmēt īpaši faktori, ko izraisa institucionālas pārmaiņas, piemēram, pārmaiņas nodokļos par procentu ienākumiem vai kapitāla pieaugumu. Šie īpašie faktori var radīt pārmaiņas naudas turējumos, jo mājsaimniecības un uzņēmumi reaģēs, ja banku noguldījumi, kas iekļauti plašās naudas rādītāja M3 definīcijā, kļūs vairāk vai mazāk pievilcīgi salīdzinājumā ar alternatīviem finanšu instrumentiem. Taču monetārās norises, ko izraisa šie īpašie faktori, var nesniegt daudz informācijas par ilgāka termiņa cenu attīstību. Tāpēc ECB monetārā analīze cenšas pievērst uzmanību to pamatā esošajām monetārajām tendencēm, iekļaujot īpašo faktoru un pārējo šoku, kas ietekmē naudas pieprasījumu, detalizētu novērtējumu.

NO DIVIEM PĪLĀRIEM IEGŪTĀS INFORMĀCIJAS SAVSTARPĒJĀ SALĪDZINĀŠANA

Kas attiecas uz Padomes lēmumiem par atbilstošu monetārās politikas nostāju, uz diviem pīlāriem balstītā pieeja nodrošina, ka norādes, ko sniedz īsāka termiņa tautsaimniecības analīze, tiek salīdzinātas ar norādēm, kas izriet no ilgākā termiņā vērstās monetārās analīzes. Kā sīkāk paskaidrots iepriekš, šāda salīdzināšana nodrošina, ka monetārā politika neatstāj neievērotu būtisku informāciju, kas nozīmīga, vērtējot cenu tendences nākotnē. Pilnībā tiek izmantots abu pīlāru savstarpēji papildinošais raksturs, jo tā vislabāk iespējams nodrošināt, ka visa būtiskā informācija cenu attīstības prognožu novērtēšanai tiek izmantota konsekventi un efektīvi, veicinot gan lēmumu pieņemšanu, gan to paziņošanu (sk. attēlu). Šī pieeja samazina risku pieļaut monetārās politikas kļūdu, ko rada pārlietu liela paļaušanās uz vienu rādītāju, prognozi vai modeli. Izmantojot dažādotu pieeju tautsaimniecības stāvokļa interpretācijā, ECB stratēģijas mērķis ir noteikt stabilu monetāro politiku nepastāvīgā vidē.

ATTĒLS. UZ STABILITĀTI VĒRSTĀ ECB MONETĀRĀS POLITIKAS STRATĒGIJA

CAURREDZAMĪBA UN ATBILDĪBA

Līgumā noteiktā pārskatu sniegšanas prasība

Neatkarīgai centrālajai bankai jābūt atklātai un skaidri jāformulē savas darbības iemesli, lai saglabātu uzticamību. Tai arī jāsniedz pārskats demokrātiskām institūcijām. Neierobežojot ECB neatkarību, Eiropas Kopienas dibināšanas līgums nosaka ECB precīzas prasības ziņot par tās darbību.

ECB jāsapagatavo gada pārskats par savu darbību un iepriekšējā un kārtējā gada monetāro politiku un jāiesniedz Eiropas Parlamentam, ES Padomei, Eiropas Komisijai un Eiropadomei. Pēc tam Eiropas Parlaments var rīkot vispārēju ECB gada pārskata apspriešanu. ECB prezidents un pārējie Valdes locekļi pēc Eiropas Parlamenta lūguma vai pēc pašu iniciatīvas var paust savu viedokli Eiropas Parlamenta kompetentajām komitejām. Šāda uzklauššana parasti notiek reizi ceturksnī.

Turklāt ECB vismaz reizi ceturksnī jāpublicē ziņojumi par ECBS darbību. Visbeidzot, ECB jāpublicē Eurosistēmas konsolidētais nedēļas finanšu pārskats, kas atspoguļo Eurosistēmas monetāros un finanšu darījumus iepriekšējā nedēļā.

ECB komunikācijas pasākumi

ECB apņēmusies veikt plašākus komunikācijas pasākumus ar sabiedrību, nekā noteikts Līguma prasībās sniegt ziņojumus. Viens šīs tālejošās apņemšanās piemērs – ECB prezidents preses konferencē tūlīt pēc katra mēneša pirmās Padomes sēdes paskaidro Padomes lēmumu pamatā esošos apsvērumus. Sīkāka informācija par Padomes viedokli par ekonomisko stāvokli un cenu attīstības perspektīvu publicēta ECB "Mēneša Biļetenā".¹³

Attiecības ar ES iestādēm

Eiropas Komisijas locekļiem ir tiesības piedalīties Padomes un Ģenerālpadomes sanāksmēs, bet ne piedalīties balsošanā. Parasti Komisiju pārstāv par tautsaimniecības un finanšu jautājumiem atbildīgais Eiropas Komisijas loceklis.

ECB ir savstarpējas attiecības ar ES Padomi. No vienas puses, ES Padomes priekšsēdētājs aicināts piedalīties ECB Padomes un Ģenerālpadomes sanāksmēs. Viņš var izteikt priekšlikumu apspriešanai Padomē, taču viņam nav balsstiesību. No otras puses, ECB prezidents ir aicināts piedalīties ES Padomes sanāksmēs, ja Padome apspriež ar ECBS mērķiem un uzdevumiem saistītus jautājumus. Prezidents piedalās ne tikai oficiālajās un neformālajās ECOFIN Padomes sanāksmēs (kas pulcē ES ekonomikas un finanšu ministrus), bet arī Eiropas grupas sanāksmēs (euro zonas valstu ekonomikas un finanšu ministru tikšanās).

ECB pārstāvēta arī Ekonomikas un finanšu komitejā – Kopienas padomdevējā iestādē, kas darbojas ar plašu Eiropas ekonomiskās politikas jautājumu loku.

¹³ ECB publikācijas pieejamas bez maksas pēc pieprasījuma. Tās aplūkojamas arī ECB interneta lapā (www.ecb.europa.eu), kurā sniegtas arī saites uz ES nacionālo centrālo banku interneta lapām.

5.4. EUROSISTĒMAS OPERACIONĀLO PAMATPRINCIPU PĀRSKATS

Operacionālie pamatprincipi

Kā jau minēts, Padome pieņem lēmumus par ECB galvenajām procentu likmēm. Uzņēmumu un klientu informēšana par šīm procentu likmēm notiek ar banku sistēmas starpniecību. Ja ECB maina nosacījumus, ar kādiem tā aizņemas un aizdod līdzekļus bankām, visdrīzāk mainīsies arī banku noteiktie nosacījumi klientiem, t.i., uzņēmumiem un patērētājiem. Eurosistēmas instrumentu un procedūru kopumu darījumu kārtošanai ar banku sistēmu, tādējādi uzsākot procesu, kas nodrošina mājsaimniecību un uzņēmumu informēšanu par šiem nosacījumiem, sauc par operacionālajiem pamatprincipiem.

Galvenās instrumentu kategorijas

Runājot vispārīgi, euro zonas banku sistēmai nepieciešama likviditāte un tā ir atkarīga no Eurosistēmas refinansēšanas operācijām – daļēji tāpēc, ka tai nepieciešamas banknotes, bet daļēji arī tāpēc, ka ECB noteikusi prasību glabāt obligātās rezerves nacionālo centrālo banku kontos. Šādā vidē Eurosistēma darbojas kā likviditātes nodrošinātāja un ar saviem operacionālajiem pamatprincipiem palīdz bankām vienmērīgi un labi organizēti nodrošināt likviditātes vajadzības.

Eurosistēmas operacionālos pamatprincipus veido trīs galvenie elementi. Pirmkārt, ECB pārvalda rezervju stāvokli naudas tirgū un ietekmē naudas tirgu procentu likmju virzību, nodrošinot rezerves banku likviditātes vajadzībām ar atklātā tirgus operāciju starpniecību. Otrkārt, bankām piedāvā divas pastāvīgās iespējas – aizdevumu iespēju uz nakti un noguldījumu iespēju, ļaujot ārkārtas gadījumos izmantot uz nakti izsniegtos kredītus vai noguldījumus uz nakti. Šīs iespējas bankām pieejamas pēc vajadzības, lai gan, izmantojot aizdevumu iespēju uz nakti, aizņēmumu izsniedz pret atbilstošu nodrošinājumu. Treškārt, obligāto rezervju prasības paaugstina banku likviditātes vajadzības. Turklāt, tā kā rezervju prasību izpildi var pakāpeniski īstenot mēneša laikā, to var izmantot arī kā nodrošinājumu pret pagaidu likviditātes satricinājumiem naudas tirgū un tādējādi samazināt īstermiņa procentu likmju svārstības.

Atklātā tirgus operācijas

Atklātā tirgus operācijas – pirmo operacionālo pamatprincipu elementu – veic decentralizēti. Lai gan ECB koordinē operācijas, darījumus veic nacionālās centrālās bankas. Katru nedēļu veiktās galvenās refinansēšanas operācijas ir ECB monetārās politikas īstenošanas pamatelements. Šīm operācijām noteiktā oficiālā procentu likme norāda uz ECB Padomes lēmumu par monetārās politikas nostāju. Ilgāka termiņa refinansēšanas operācijas arī ir likviditāti palielinoši darījumi, bet tos veic reizi mēnesī un to termiņš ir 3 mēneši. Precizējošās operācijas veic uz ad hoc pamata, lai mazinātu neparedzētu likviditātes svārstību vai ārkārtēju notikumu izraisīto ietekmi uz procentu likmēm.

ECB apņēmusies veikt plašāku saskarsmi ar sabiedrību, nekā noteikts Līguma prasībās sniegt ziņojumus.

Ja ECB maina nosacījumus bankām, visdrīzāk mainīsies arī nosacījumi uzņēmumiem un patērētājiem.

Darījuma partneru atbilstības kritēriji Eurosistēmas operācijās ir ļoti plaši. Parasti potenciāli atbilstošas ir visas euro zonā esošās kredītiestādes. Jebkura banka var kļūt par darījuma partneri, ja tā pilda Eurosistēmas obligāto rezervju prasības, ir finansiāli stabila un atbilst konkrētiem darbības kritērijiem, kas tai ļauj kārtot darījumus ar Eurosistēmu. Gan vispārējie kritēriji darījuma partneriem, gan decentralizētās operācijas formulētas tā, lai nodrošinātu vienlīdzīgu attieksmi pret kredītiestādēm visā euro zonā un tās varētu piedalīties Eurosistēmas operācijās, un veicina sākotnējā naudas tirgus integrāciju.

Eurosistēmas atklātā tirgus operācijas tiek veiktas atpirkšanas līgumu (repo) vai nodrošinātu aizņēmumu veidā. Abos gadījumos Eurosistēma piešķir īstermiņa aizdevumus pret atbilstošu nodrošinājumu. Atbilstošu nodrošinājumu klāsts šādās operācijās ir ļoti plašs, t.sk. valsts un privātā sektora parāda vērtspapīri, lai izveidotu pietiekamu nodrošinājuma bāzi euro zonas valstu darījuma partneriem. Turklāt atbilstošos aktīvus var izmantot pārrobežu darījumos. Eurosistēmas atklātā tirgus operācijas tiek organizētas kā izsoles, lai nodrošinātu pārskatāmu un efektīvu likviditātes sadalījumu sākotnējā tirgū.

Operacionālo pamatprincipu primārā īpašība ir pašlīvība uz pašregulētu tirgu ar retu centrālās bankas iejaukšanos. Centrālās bankas intervence naudas tirgū parasti ietver tikai galvenās refinansēšanas operācijas, kas notiek reizi nedēļā, un daudz mazākās ilgāka termiņa refinansēšanas operācijas, kas notiek reizi mēnesī. ECB pirmajos darbības gados precizējošās operācijas veiktas visai reti.

Pastāvīgās iespējas un obligāto rezervju prasības

Divus galvenos instrumentus, kas veido atklātā tirgus operācijas – pastāvīgās iespējas un obligāto rezervju prasības –, galvenokārt piemēro, lai ierobežotu naudas tirgus procentu likmju svārstības.

Pastāvīgo iespēju procentu likmes parasti ir ievērojami neizdevīgākas nekā starpbanku tirgus procentu likmes (± 1 procentu punkts no galvenās refinansēšanas likmes). Tādējādi bankas tiek būtiski mudinātas veikt darījumus tirgū un izmantot pastāvīgās iespējas tikai tad, ja izsmeltas citas tirgus alternatīvas. Tā kā bankām vienmēr pieejamas pastāvīgās iespējas, abu pastāvīgo iespēju procentu likmes veido augstāko un zemāko atskaites punktu pēc tirgus rādītājiem procentu likmei darījumiem uz nakti (t.s. EONIA). Šīs divas procentu likmes tādējādi nosaka EONIA svārstību diapazonu. Šajā kontekstā šim diapazonam vajadzētu veicināt tirgus izmantošanu. Tādējādi naudas tirgu papildina būtiska struktūra, kas ierobežo ļoti īsa termiņa naudas tirgus procentu likmju svārstības (sk. attēlu).

Bankas rezervju prasības noteiktas kā rezervju bāzes daļa – dažādi pasīvi tās bilancē (noguldījumi, parāda vērtspapīri un naudas tirgus vērtspapīri, kuru termiņš mazāks nekā divi gadi).

Rezervju prasību sistēma nosaka banku obligātās rezerves, kas jātur nacionālo centrālo banku kontos. Izpilde tiek noteikta, pamatojoties uz dienas atlikuma vidējo rādītāju aptuveni 1 mēneša periodā (to sauc par izpildes periodu). Vidējo atlikumu nosacījums nodrošina bankām elastīgumu attiecībā uz rezervju pārvaldīšanu rezervju prasību izpildes periodā. Īslaicīga likviditātes

POLITIKA

nesabalansētība nav jāsedz nekavējoties, un tādējādi iespējams izlīdzināt uz nakti izsniegto kredītu procentu likmju svārstības. (Piemēram, ja uz nakti izsniegto kredītu procentu likme ir augstāka nekā vēlāk rezervju prasību izpildes periodā gaidāmā procentu likme, bankas var gūt gaidāmo peļņu, izsniedzot aizdevumus tirgū un atliekot rezervju prasību izpildi līdz vēlākam laikam (t.s. pagaidu aizstāšana). Šāda ikdienas rezervju pieprasījuma koriģēšana palīdz stabilizēt procentu likmes.)

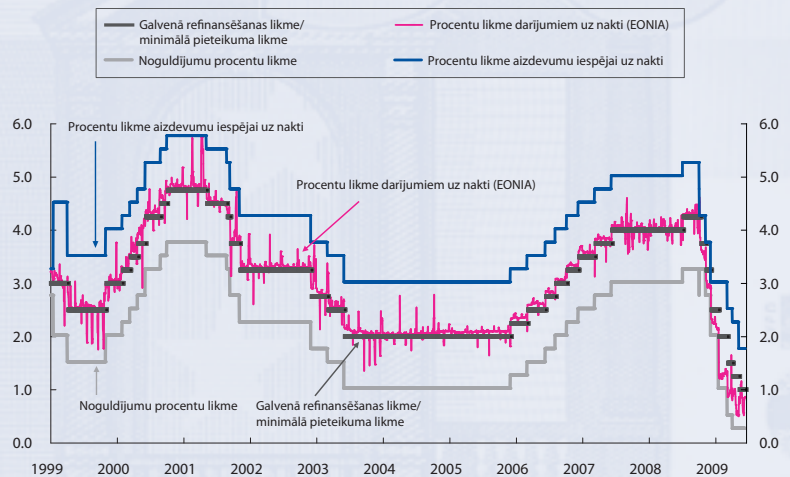
Rezerves atlīdzina pēc izpildes periodā veikto galveno refinansēšanas operāciju izsoles vidējās procentu likmes. Šī likme faktiski ir identiska vidējai starpbanku tirgus procentu likmei ar tādu pašu termiņu. Par rezervju turējumiem banku pieprasījuma noguldījumu kontos, kas pārsniedz mēneša prasības, atlīdzība netiek maksāta. Tādējādi bankas tiek mudinātas aktīvi pārvaldīt savas rezerves tirgū. Vienlaikus, maksājot atlīdzību par obligātajām rezervēm, tiek novērsts risks, ka rezervju prasības bankām kļūst par nastu vai kavē efektīvu finanšu resursu sadalījumu.

Obligātās rezerves darbojas kā nodrošinājums pret likviditātes šokiem. Rezervju svārstības ap noteikto līmeni var izlīdzināt likviditātes šokus, gandrīz neietekmējot tirgus procentu likmes. Tāpēc nepieciešamība centrālajai bankai veikt ārkārtas intervenci naudas tirgū, lai stabilizētu tirgus procentu likmes, ir zema.

Operacionālo pamatprincipu primārā īpašība ir pašārvība uz pašregulētu tirgu ar retu centrālās bankas iejaukšanos.

ATTĒLS. ECB PROCENTU LIKMES UN NAUDAS TIRGUS PROCENTU LIKMES

Avots: ECB. Jaunākie novērojumi: 2009. gada 16. jūnijs.

TERMINU SKAIDROJUMS

Cenu stabilitāte:

cenu stabilitātes saglabāšana ir Eurosistēmas galvenais uzdevums. ECB Padome definē cenu stabilitāti kā ikgadēju euro zonas SPCI pieaugumu, kas nepārsniedz 2%. ECB plašāk skaidro, ka tās mērķis šīs definīcijas ietvaros ir vidējā termiņā saglabāt gada inflāciju zemāku par 2%, bet tuvu šai robežai.

Deflācija:

vispārējā cenu līmeņa, piemēram, patēriņa cenu indeksa, ilgstošs, noturīgs kritums.

Eiropas Centrālā banka (ECB):

izveidota 1998. gada 1. jūnijā un atrodas Frankfurtē pie Mainas (Vācijā). ECB ir Eurosistēmas kodols.

Eiropas Centrālo banku sistēma (ECBS):

ECB un visu ES dalībvalstu nacionālās centrālās bankas (NCB) neatkarīgi no tā, vai tās ir vai nav ieviesušas euro.

Eurosistēma:

ECB un to dalībvalstu nacionālās centrālās bankas, kuras jau ieviesušas euro.

Euro zona:

šajā zonā ietilpst tās Eiropas Savienības dalībvalstis, kuras ieviesušas euro kā vienoto valūtu.

Ģenerālpadome:

viena no ECB lēmēj institūcijām. Tajā ietilpst ECB prezidents un viceprezidents un visu ES dalībvalstu NCB vadītāji.

Inflācija:

vispārējā cenu līmeņa, piemēram, patēriņa cenu indeksa, ilgstošs kāpums.

Monētārās politikas stratēģija:

vispārējā pieeja monetārās politikas īstenošanai. ECB monetārās politikas stratēģijas svarīgākās iezīmes ir galvenā mērķa – cenu stabilitātes – kvantitatīva definīcija un analītiskā principu sistēma, kas balstās uz diviem pīlāriem – ekonomisko analīzi un monetāro analīzi. Turklāt stratēģija ietver monetārās politikas īstenošanas vispārējos principus, piemēram, uz vidējo termiņu orientētu pieeju. Šī stratēģija ir Padomes cenu stabilitātes risku vispārējā vērtējuma un monetārās politikas lēmumu pamatā. Turklāt tā rada sistēmu, saskaņā ar kuru monetārā politika skaidrojama sabiedrībai.

Monetārās politikas transmisijas mehānisms:

process, kurā monetārās politikas lēmumi ietekmē tautsaimniecību vispār un īpaši – cenu līmeni.

Naudas bāze:

euro zonā to veido apgrozībā esošā skaidrā nauda (banknotes un monētas), rezerves, ko darījuma partneri tur Eurosistēmā, un Eurosistēmas noguldījumu iespējas ietvaros noguldītie līdzekļi. Tie ir pasīvu posteņi Eurosistēmas bilancē. Rezerves var tālāk iedalīt obligātajās rezervēs un virsrezervēs. Eurosistēmas obligāto rezervju sistēmā darījuma partneriem jātur obligātās rezerves nacionālajās centrālajās bankās. Papildus šīm obligātajām rezervēm kredītiestādes Eurosistēmā parasti tur tikai nelielu brīvprātīgo virsrezervju apjomu.

Padome:

Eiropas Centrālās bankas (ECB) augstākā lēmējinstītūcija. Tajā ir visi ECB Valdes locekļi un euro ieviesušo valstu NCB vadītāji.

Patēriņa cenu indekss:

tiek aprēķināts reizi mēnesī, par pamatu ņemot t.s. patēriņa grozu. Euro zonā izmanto saskaņoto patēriņa cenu indeksu (SPCI). Tā veidošanā izmantotās statistikas metodes saskaņotas visās valstīs.

Prečmaiņa:

preču un pakalpojumu apmaiņa pret citām precēm un pakalpojumiem, neizmantojot naudu kā maiņas līdzekli. Parasti nepieciešams, lai pēc tirgotajiem priekšmetiem būtu abpusējs pieprasījums.

Procentu likme:

papildu naudas daudzums (procentos), ko saņem atpakaļ, aizdodot naudu kādam citam (vai noguldot to bankā), vai papildu naudas daudzums (procentos), kas jāmaksā, naudu aizņemoties (papildus saņemtajam aizdevumam).

Valde:

viena no ECB lēmējinstītūcijām. Valdē ir ECB prezidents un viceprezidents un vēl četri locekļi, kurus ieceļ euro ieviesušo dalībvalstu vai to valdību vadītāji, savstarpēji vienojoties.

LITERATŪRA

- Bordo, M. D. and B. Eichengreen** (1993), A Retrospective on the Bretton Woods System: Lessons for International Monetary Reform, The University of Chicago Press.
- Davies, G.** (1994), A History of Money: From Ancient Times to the Present Day, University of Wales Press, Cardiff.
- European Central Bank** (1998), A stability-oriented monetary policy for the ESCB, ECB Press Release, 13 October, <http://www.ecb.europa.eu>.
- European Central Bank** (1998), The quantitative reference value for monetary growth, ECB Press Release, 1 December, <http://www.ecb.europa.eu>.
- European Central Bank** (1999), The stability-oriented monetary policy strategy of the Eurosystem, Monthly Bulletin, January.
- European Central Bank** (1999), Euro area monetary aggregates and their role in the Eurosystem's monetary policy strategy, Monthly Bulletin, February.
- European Central Bank** (1999), The operational framework of the Eurosystem: description and first assessment, Monthly Bulletin, May.
- European Central Bank** (1999), The implementation of the Stability and Growth Pact, Monthly Bulletin, May.
- European Central Bank** (1999), The institutional framework of the European System of Central Banks, Monthly Bulletin, July.
- European Central Bank** (2000), Monetary policy transmission in the euro area, Monthly Bulletin, July.
- European Central Bank** (2000), The two pillars of the ECB's monetary policy strategy, Monthly Bulletin, November.
- European Central Bank** (2000), Issues arising from the emergence of electronic money, Monthly Bulletin, November.
- European Central Bank** (2000), The Eurosystem and the EU enlargement process, Monthly Bulletin, February.
- European Central Bank** (2001), Monetary policy-making under uncertainty, Monthly Bulletin, January.
- European Central Bank** (2001), Framework and tools of monetary analysis, Monthly Bulletin, May.
- European Central Bank** (2001), Measures of underlying inflation in the euro area, Monthly Bulletin, July.
- European Central Bank** (2001), Issues related to monetary policy rules, Monthly Bulletin, October.
- European Central Bank** (2001), The monetary policy of the ECB.
- European Central Bank** (2001), Monetary analysis: tools and applications, <http://www.ecb.europa.eu>.
- European Central Bank** (2002), List of monetary financial institutions and institutions subject to minimum reserves, <http://www.ecb.europa.eu>.
- European Central Bank** (2002), Enhancements to MFI balance sheet and interest rate statistics, Monthly Bulletin, April.
- European Central Bank** (2002), The Eurosystem's dialogue with EU accession countries, Monthly Bulletin, July.
- European Central Bank** (2002), The accountability of the ECB, Monthly Bulletin, November.
- European Central Bank** (2002), Transparency in the monetary policy of the ECB, Monthly Bulletin, November.
- European Central Bank** (2003), Measures to improve the efficiency of the operational framework for monetary policy, ECB Press Release, 23 January.
- European Central Bank** (2003), Background studies for the ECB's evaluation of its monetary policy strategy, <http://www.ecb.europa.eu>.
- European Central Bank** (2003), The outcome of the ECB's evaluation of its monetary policy strategy, Monthly Bulletin, June.
- European Central Bank** (2003), Measures to improve the collateral framework of the Eurosystem, Public consultation, 11 June, <http://www.ecb.europa.eu>.
- European Central Bank** (2003), Inflation differentials in the euro area: potential causes and policy implications, September.
- European Central Bank** (2004), The monetary policy of the ECB, <http://www.ecb.europa.eu>.
- European Central Bank** (2006), Convergence Report, May, <http://www.ecb.europa.eu>.
- European Monetary Institute** (1997), The single monetary policy in Stage Three: Specification of the operational framework, January.
- European Monetary Institute** (1998), The single monetary policy in Stage Three: General documentation on ESCB monetary policy instruments and procedures, September, <http://www.ecb.europa.eu>.

Issing, O. (1994), *Geschichte der Nationalökonomie*, Vahlen Verlag.

Issing, O. (2007), *Einführung in die Geldtheorie*, 14. Auflage, Vahlen Verlag.

Issing, O., V. Gaspar, I. Angeloni and O. Tristani (2001), *Monetary policy in the euro area: strategy and decision-making at the European Central Bank*, Cambridge University Press.

McCandless, G. T. and W. E. Weber (1995), *Some Monetary Facts*, *Federal Reserve of Minneapolis Review*, Vol. 19, No. 3, pp. 2–11.

Papademos, L. (2003), *The contribution of monetary policy to economic growth*, Speech delivered at the 31st Economics Conference, Vienna, 12 June 2003, <http://www.ecb.europa.eu>.

Papademos, L. (2004), *Policy-making in EMU: strategies, rules and discretion*, Speech given at the Banco de España, Madrid, 19 April 2004, <http://www.ecb.europa.eu>.

Scheller, H.-P. (2004), *The European Central Bank – History, Role and Functions*.

Trichet, J.-C. (2004), *Key issues for monetary policy: an ECB view*, Keynote address at the National Association of Business Economics, Philadelphia, 5 October 2004, <http://www.ecb.europa.eu>.

Trichet, J.-C. (2004), *A stability-oriented monetary policy as a necessary condition for long-term growth*, Speech given at the UNICE Competitiveness Day, Brussels, 9 December 2004, <http://www.ecb.europa.eu>.

© Eiropas Centrālā banka, 2009

Adrese	Kaiserstrasse 29 60311 Frankfurt am Main Germany
Pasta adrese	Postfach 16 03 19 60066 Frankfurt am Main Germany
Tālrunis	+49 69 1344-0
Fakss	+49 69 1344-6000
Internets	http://www.ecb.europa.eu
Autors	Dīters Gerdesmeiers (<i>Dieter Gerdesmeier</i>)
Dizains	Aleksandrs Veilers (<i>Alexander Weiler</i>), <i>Visuelle Kommunikation</i> , Hinshtetena, Vācija
Fotogrāfijas	<i>Corbis</i> , Eiropas Centrālā banka, <i>Image Source</i> , Džeina M. Sojera (<i>Jane M. Sawyer</i>), Andreass Pangerls (<i>Andreas Pangerl</i>), <i>Photos.com</i>

Visas tiesības rezervētas.

Atļauta pārpublicēšana izglītības un nekomerciālos nolūkos,
norādot avotu.

ISBN (interneta versija) 978-92-899-0419-3

